glasul BUCOVINEI

CERNĂUȚI BUCUREȘTI

1 / 2007
An. XIV. Nr. 53

INSTITUTUL CULTURAL ROMÂN

Rădăuțiul Civic

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

GLASUL BUCOVINEI

*

THE VOICE OF BUKOVINA

The Romanian Cultural Institute

THE VOICE OF BUKOVINA

A HISTORY AND CULTURE QUARTERLY

CHERNIVTSI – BUCHAREST

2007, NO. 1
Year. XIV. No. 53

Editor-in-chief: ALEXANDRINA CERNOV
Honorary Member of the Romanian Academy

ADVISORY BOARD: Univ. Prof. PhD. Mircea Anghelescu (Bucharest), Radu Grigorovici, Romanian Academy (Bucharest), Ştefan Hostiuc (Chernivtsi), Assoc. Prof. PhD. Ştefan Purici (Suceava), Assist. Prof. PhD. Florin Pintescu (Suceava), Univ. Prof. PhD. Ion Popescu-Sireteanu (Iassy), Arcadie Suceveanu (Chişinău), PhD. Candidate Valentin Săndulescu (Bucharest), PhD. Constantin Ungureanu (Chişinău), Dimitrie Vatamaniuc, Honorary Member of the Romanian Academy (Bucharest).

EDITORIAL BOARD: Prof. PhD. Alexandrina Cernov, Univ. Prof. PhD. Ilie Luceac, Assit. Prof. PhD. Harieta Mareci, Vasile Tărâțeanu.

Typesetting: Nadina Cioban.

Institutul Cultural Român

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ŞI CULTURĂ

CERNĂUŢI – BUCUREŞTI

2007, Nr. 1
Anul XIV. Nr. 53

Redactor-şef: ALEXANDRINA CERNOV
Membru de onoare al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACŢIE: prof. univ. dr. Mircea Anghelescu (Bucureşti), acad. Radu Grigorovici (Bucureşti), Ştefan Hostiuc (Cernăuţi), conf. univ. dr. Ştefan Purici (Suceava), conf. univ. dr. Florin Pintescu (Suceava), prof. univ. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iaşi), Arcadie Suceveanu (Chişinău), drd. Valentin Săndulescu (Bucureşti), dr. Constantin Ungureanu (Chişinău), Dimitrie Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române (Bucureşti).

REDACŢIA: prof. dr. Alexandrina Cernov, prof. univ. dr. Ilie Luceac, lector univ. dr. Harieta Mareci, Vasile Tărâţeanu.

Culegere computerizată: Nadina Cioban.

CONTENTS

PERSONALITIES OF BUKOVINA

Ion Nistor (1876–1962) (Portrait) 7
Ion Nistor, *A Chapter from Romanians' Cultural Life in Bukovina (1774–1857). Opening discourse* 21 May/3 June 1916. (Part I) 10

BUKOVINA – HISTORICAL AND SOCIAL PROCESSES

Vasile Tărâțeanu, *At the crossroads of European routes. The year 2006* 40
Marin Gherman, *The convergence point of political levels. Press monitor (1 January – 15 March 2007)* 55

LITERARY THEORY, CRITICISM AND HISTORY

Catinca Agachi, *Romanian literature in the neighbouring countries (II). The 50s generation and the salvation from the hell of proletarian culture* 72
Ion Filipciuc, *Seven papers on critical realism* 90
Elena Apetri, *Eminescu's influence on Romanian literature in northern Bukovina* .. 115

A CHRONICLE OF LIFE IN CERNAUTI

Alexandrina Cernov, *The International Salon of Romanian Book in Cernauti (30 October – 4 November 2006)* 127
THE PROGRAMME OF THE INTERNATIONAL SALON OF ROMANIAN BOOK, CERNAUTI, the 5th edition 133

BOOKS. MAGAZINES

Maria Toacă, *What good is philosophy?* [Niadi-Corina Cernica, *Essays on the history of philosophy and the philosophy of culture*. Augusta and Artpress Publishing Houses, Timişoara, 2006] 138

ISNN 1222-5606

SUMAR

PERSONALITĂȚI BUCOVINENE

Ion Nistor (1876–1962) (Medalion). 7
Ion Nistor, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina (1774–1857). Discurs de recepție* rostit la 21 mai/3 iunie 1916. (Partea I) 10

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ŞI SOCIALE

Vasile Tărâțeanu, *La răscruci de drumuri europene. Anul 2006* 40
Marin Gherman, *Focarul nivelurilor politice. Monitoring-ul presei (1 ianuarie – 15 martie 2007)* 55

TEORIE, CRITICĂ ŞI ISTORIE LITERARĂ

Catinca Agachi, *Literatura română din țările vecine (II). Generația anilor '50 şi salvarea de infernul proletcultist* 72
Ion Filipciuc, *Şapte referate la realismul critic.* 90
Elena Apetri, *Intertext eminescian în literatura română din nordul Bucovinei* ... 115

CRONICA VIEȚII CERNĂUȚENE

Alexandrina Cernov, *A cincea toamnă cernăuțeană sub semnul cărții ro*mâneşti. *(Salonul Internațional de Carte Românească de la Cernăuți, 30 octombrie – 4 noiembrie 2006)* 127
PROGRAMUL SALONULUI INTERNAȚIONAL DE CARTE ROMÂNEASCĂ, CERNĂUȚI. Ediția a 5-a 133

CĂRȚI. REVISTE

Maria Toacă, *La ce bun filosofia?* [Niadi-Corina Cernica, *Eseuri de istorie a filosofiei şi filosofia culturii,* Editura Augusta şi Editura Artpress, Timişoara, 2006] 138

ISNN 1222-5606

ION I. NISTOR
(1876–1962)

Viitorul istoric şi om politic şi-a făcut studiile liceale la Rădăuţi şi pe cele universitare (Facultatea de Litere şi Filosofie) la Cernăuţi, după absolvirea cărora a fost numit profesor de istorie la liceele din Suceava şi Cernăuţi. Între 1908 şi 1911 şi-a continuat studiile la Viena, München, Berlin şi Bucureşti; în 1909 şi-a susţinut, la Viena, teza de doctorat. În 1911 a trecut examenul de abilitate, ceea ce i-a permis să predea la Universitatea din Viena, în anul următor fiind numit docent al aceleiaşi universităţi şi profesor extraordinar la Catedra de istorie sud-est europeană la Universitatea din Cernăuţi. În vara anului 1913, împreună cu Sextil Puşcariu şi George Tofan, a organizat, la Dorna Candreni, cursuri de istorie naţională, după modelul cursurilor de vară de la Vălenii de Munte. S-a afirmat ca un aprig luptător pentru emancipare naţională şi culturală a Bucovinei: în 1897, a devenit membru al Societăţii academice studenţeşti „Junimea", pe care a condus-o în calitate de preşedinte; în anii studiilor la Viena, a făcut parte din Societatea „România Jună". Stabilit la Bucureşti, după izbucnirea primului război mondial, a devenit preşedinte al Comitetului refugiaţilor români din Bucovina, acţionând pentru integrarea lor în efortul general al ţării în vederea desăvârşirii unităţii naţional-statale; a sprijinit apariţia, la Bucureşti, a publicaţiei „Revista Bucovinei".

În toamna anului 1918 a revenit în Bucovina, unde, alături de Iancu cavaler de Flondor şi Sextil Puşcariu, a pregătit Congresul general al românilor bucovineni şi Adunarea naţională cu caracter plebiscitar din Cernăuţi; a redactat şi a citit, în faţa deputaţilor, Actul Unirii. După Marea Unire din 1918, şi-a continuat activitatea didactică la Catedra de istoria românilor de la Facultatea de Litere a Universităţii din Cernăuţi, al cărei prim-rector a fost după reorganizarea ei pe baze româneşti. Lui i se datorează şi înfiinţarea, la Cernăuţi, a Institutului de Limbă şi Istorie. A condus publicaţiile „Junimea literară" şi „Codrul Cosminului". Între 1940 şi 1941 a fost profesor la Facultatea de Istorie din Bucureşti, iar între 1945 şi 1948, director al Bibliotecii Academiei Române. A făcut parte din guvernele de la Bucureşti: ministru secretar de stat pentru Bucovina (1918–1927, 1933–1937), ministru al Lucrărilor Publice (1927, 1927–1928), ministru al Muncii (1934–1935, 1936–1937, 1937), ministru al Cultelor şi Artelor (1939–1940). Activitatea sa ştiinţifică însumează peste 300 de lucrări, studii şi articole, care vizează o tematică foarte largă, cuprinzând, în ansamblu, toate epocile istorice: *Bucovina sub raportul politic şi administrativ* (1915); *Românii şi rutenii în Bucovina. Studiu istoric şi statistic* (1915); *Istoria Bisericii din Bucovina şi rostul ei naţional-cultural în viaţa românilor bucovineni* (1916); *Drepturile noastre asupra Hotinului* (1918); *Istoria Basarabiei* (1923); *Luca Arbore Hatmanul* (1924); *Românii transnistrieni* (1925); *Bejenari ardeleni în Bucovina* (1926); *Răsunetul războiului din 1877 în Bucovina şi Basarabia* (1927); *Unirea Bucovinei. 28 noiembrie 1918. Studiu şi documente* (1928); *Însemnătatea Unirii* (1930); *Alexandru cel Bun* (1932); *Mănăstirea Moldoviţa* (1933); *Contribuţii la relaţiunile dintre Moldova şi Ucraina* (1933); *Războiul ruso-româno-turc din 1806–1812 şi pierderea Basarabiei* (1938); *Amintiri răzleţe din timpul Unirii, 1918* (1938); *Vechimea aşezărilor româneşti dincolo de Nistru* (1939); *Primele încercări de restaurare a oştirilor pământene* (1939); *Un proiect de organizare a oştirilor pământene din 1812* (1939); *Întinderea aşezărilor dincolo de Nistru* (1939); *Tudor Vladimirescu şi Sfânta Alianţă* (1940); *Unirea Bucovinei cu România* (1940); *Miron Costin. Viaţa şi opera* (1942); *Temeiurile romano-bizantine ale începuturilor organizaţiei noastre de stat* (1943); *Bizantinii în luptă pentru cucerirea Daciei şi Transilvaniei* (1943); *Campania lui Mihai Viteazul în Pocuţia* (1943); *Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania (1 nov. 1599 – 19 aug. 1601)* (1946); *Dezvoltarea Bisericii noastre publice* (1947) etc.; a adăugat colecţiei „Hurmuzaki" cinci volume, publicate între 1922 şi 1942, alte două rămânând în manuscris, cuprinzând *Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare austriace dintre 1782–1866*; tot din arhivele imperiale vieneze a cules şi a publicat *Corespondenţa lui Coronini din Principate. Acte şi rapoarte din iun. 1854 – mart. 1857* (1938). Acestora li s-au alăturat alte volume, în care a publicat şi a analizat o serie de documente (*Consignaţiunea emigranţilor transilvăneni care s-au aşezat în districtul bucovinean, cum au fost constataţi în baza ordinului comandamentului general din Liov, din 27 ian. 1778, de către domni ofiţeri însărcinaţi anume cu aceasta; O descriere a Principatelor Române din 1822. Condica Androneştilor. Contribuţii la istoria Ţării Româneşti din sec. XVIII şi XIX; Un tratat de toponimie din sec. XVIII; Din corespondenţa lui Totleben la Plevna; Bucovineni la Plevna. Memorii şi acte; Din corespondenţa lui*

I. C. Brătianu); a alcătuit şi a publicat catalogul cuprinzând *Manuscrisele orientale din Biblioteca Academiei şi inventarul lor.*

La 18/31 mai 1911, a fost ales membru corespondent, iar la 19 mai/1 iunie 1915 – membru titular al Academiei Române, în Secţiunea istorică, pe care a condus-o în calitate de preşedinte (1929–1932).

La 21 mai/3 iunie 1916, în cadrul discursului de recepţie, după un scurt portret făcut înaintaşului său în scaunul academic, Atanasie Marian Marienescu, s-a oprit pe larg asupra unui „capitol din viaţa culturală a românilor din Bucovina", dintre anii 1774 şi 1857, când „bucovinenii, în ciuda condiţiilor de dezvoltare neprielnice şi cu toate că pierdură pe mulţi dintre intelectualii lor mai de seamă, au dus cu bărbăţie lupta pentru păstrarea limbii şi naţionalităţii lor, găsind răgaz de a contribui la lărgirea cunoştinţelor noastre istorice şi la îmbogăţirea literaturii româneşti", primind răspunsul lui Nicolae Iorga (1871–1940).

UN CAPITOL DIN VIAȚA CULTURALĂ A ROMÂNILOR DIN BUCOVINA (1774–1857)

I.

Discurs de recepție
rostit de către academicianul Ion I. Nistor
în Aula Academiei Române, 21 mai/3 iunie 1916

Domnilor colegi,

Înainte de a intra în materia discursului meu de azi, am de îndeplinit o îndoită datorie, una față de Domniile voastre, mulțumindu-vă pentru încrederea cu care ați binevoit a mă chema la acest loc de cinste și de muncă științifică, iar alta față de memoria regretatului meu antecesor, Atanasie M. Marienescu, care a ocupat acest scaun timp de 34 de ani.

Regretatul nostru coleg, Atanasie M. Marienescu, era originar din Banat, își făcuse studiile juridice la Pesta și Viena și îmbrățișase apoi cariera de magistrat, în care a înaintat până la rangul de consilier pe lângă Curtea de Apel. După o muncă conștiincioasă de aproape o jumătate de veac, ieși la pensie, în 1900, se stabili la Sibiu și trăi acolo în liniștea cercetărilor sale până îl surprinse moartea, la 7 ianuarie 1915, în vârstă de 84 de ani.

Încă din tinerețe, Marienescu începu să dezvolte o vie activitate literară, firește, întrucât îi permiteau diversele sale ocupații și datorii de magistrat. La 1858, apăru prima sa broșură: *Învățătorul și poporul*. După 10 ani, publică o nouă broșură: *Datorințele noastre*, adică ale intelectualilor față de popor. La 1861, apăru *Istoria română națională*, care a servit, multă vreme, și ca o carte didactică, până ce fu scoasă din școlile românești la ordinul autorităților maghiare. În vremea aceea Marienescu a scris și o nuvelă istorică: *Petru Rareș* (1862). Pe lângă aceasta, el se îndeletnicea și cu culegerea poeziilor populare, pe care le publică mai întâi în foile românești din Ardeal, precum erau: „Foaie pentru minte, inimă și literatură", „Gazeta Transilvaniei", „Concordia", „Albina", „Transilvania", „Familia" și altele și apoi și în broșuri separate sub diverse titluri, ca: *Balade* (1859), *Colinde* (1859), *Balade istorice și mitologice* (1868), *Steaua magilor* (1875), *Cultul păgân și creștin* (1884) și *Novăceștii* (1886).

Prin râvna sa de harnic culegător de legende populare, Marienescu atrase foarte curând atențiunea Academiei Române asupra sa, care, apreciind meritele sale de folclorist, îl alese, la 1877, membru corespondent și, la 1881, membru

activ. Cu ocazia recepțiunii sale în sânul Academiei, el rosti un bine documentat discurs despre *Viața și operele lui Petru Maior.*

După trecerea sa la pensie, Marienescu găsi timpul necesar pentru a se ocupa și mai intensiv de diferite probleme din domeniul istoriei și literaturii române, pentru care avea o deosebită dragoste și un mare interes. Din îndeletnicirile acestea au luat naștere o serie întreagă de dizertații istorice și filologice, precum urmează în serie cronologică: *Studiul despre celți și numele de localități* (1895), *Luteranismul și calvinismul și introducerea limbii române în biserica din Ardeal* (1902), *Dialectul bănățean* (1903), *Despre articol și declinație* (1903), *Ilirii, macedo-românii și albanezii* (1904), *Negru Vodă și epoca sa* (1909), *Țara Severinului sau Oltenia* (1910), *Dinastia lui Radu Negru Vodă și domnia Basarabilor* (1911) și, în sfârșit, *Titlul ducilor de Făgăraș și Amlaș*, rămas în maunuscript. Dacă rezultatele acestor numeroase cercetări sunt, în multe privințe, discutabile, dizertațiile rămân totuși contribuțiuni prețioase la literatura noastră istorică și linguistică. Și apoi nu trebuie să pierdem din vedere nici condițiunile neprielnice sub cari acest harnic și însuflețit cercetător de peste munți și-a îndeplinit misiunea sa științifică și culturală, fără îndestulătoare mijloace de cercetare și aproape izolat de contactul roditor cu lumea științifică din Regat. Apoi în Ardeal cercetările privitoare la limba și istoria română nici nu găsesc sprijinul celor ce ar putea să-l dea, fiindcă acolo se încurajează numai o singură cultură, care nu este a noastră.

Așa fiind, socot că contribuțiile regretatului Atanasie M. Marienescu, oricari ar fi ele, merită toată atențiunea noastră, întrucât ele ne dau cea mai bună dovadă că, în ciuda împrejurărilor neprielnice, în Ardeal încă nu s-a stins dragostea și interesul pentru trecutul neamului nostru. De aceea, cu atâta mai vârtos trebuie să ne închinăm înaintea memoriei lui Atanasie M. Marienescu, care, fără nici o nădejde de recunoștință din partea superiorilor săi, a jertfit o viață de om pentru cultura limbii și a istoriei române, pentru educațiunea morală și națională a confraților săi și pentru ridicarea neprețuitei comori de gândire și simțire pe care frații noștri din Ardeal o acumulaseră în neîntrecutele lor poezii și balade populare.

Fie-i memoria binecuvântată!

*

După acest modest prinos de venerațiune adus memoriei predecesorului meu în acest scaun, trec la obiectul discursului meu de recepțiune, în care voi încerca să desfășor un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina în primele două decenii de la despărțirea lor de Moldova. Să-mi fie îngăduit acest gest de patriotism local, fiindcă el își găsește explicația sa în împrejurările extrem de critice prin cari trece azi Bucovina. Urgia războiului mondial nu s-a descărcat asupra nici unui colț de pământ cu atâta groază și neîndurare ca asupra Bucovinei, care, aproape de doi ani de zile, este teatrul celor mai crâncene lupte. În astfel de vremuri orice semn de atențiune poate strecura mângâiere în sufletele greu încercate ale bucovinenilor. Așa fiind, îmi îndeplinesc o datorie față de compatrioții mei, desfășurând înaintea fraților lor mai mari un capitol din viața lor culturală, care până acum n-a fost încă pus în lumina cuvenită.

Asupra vieții culturale din Bucovina de la 1848 încoace avem o serie de scrieri românești, care ne deslușesc destul de bine asupra stărilor politice, culturale

şi economice ale românilor de acolo. Începutul îl făcu, la 1863, Alexandru Pelimon, în scrierea sa *Moldova şi Bucovina*, căruia îi urmară P. S. Aurelian, în scrierea sa *Bucovina*, apărută la 1876, G. Sion, într-o broşură cu acelaşi titlu, apărută în 1882, dl G. Bogdan-Duică, cu broşura sa *Bucovina de la 1895* şi dl N. Iorga, în cartea sa *Neamul românesc din Bucovina*, apărută la 1905 şi în diversele sale articole şi scrieri de îndrumare culturală.

Pe lângă aceste scrieri de încurajare pentru noi şi de informaţie pentru fraţii noştri din România şi Transilvania, noi mai avem mângâierea că cele mai luminoase inteligenţe ale românilor s-au interesat totdeauna de soarta noastră. Alecsandri, Eminescu, Hasdeu, Kogălniceanu ş.a. găsiră totdeauna cuvinte de dragoste şi încurajare pentru noi. La opera acestor mari cugetători i se asociară şi fruntaşii scenei româneşti, cari de la 1864 încoace îşi luară osteneala de a trece în Bucovina spre a contribui şi ei din prinosul artei şi însufleţirei lor la educaţia sufletească a fraţilor de peste Molna. Şi de aceea mă folosesc de această ocazie binevenită pentru a tălmăci sentimentele de recunoştinţă ale românilor din Bucovina faţă de amintirea acestor cugetători şi îndrumători culturali, care, prin vorba şi scrisul lor, au contribuit la deşteptarea noastră culturală, la întărirea conştiinţei noastre de neam şi la cimentarea legăturilor noastre cu fraţii de acelaşi sânge şi de aceleaşi năzuinţe cu noi. Nume ca Alecsandri, Eminescu, Hasdeu, Sion, Iorga ş.a. se vor rosti pururea în Bucovina cu atâta evlavie şi sinceră recunoştinţă.

Mai puţin informaţi suntem asupra stării culturii româneşti din Bucovina în epoca care premerge anului 1848. De aceea voi insista mai mult asupra acestei epoce, îmbrăcând, firește, expunerea mea în forma unei cercetări istorice obiective, precum cere, de altminterea, şi respectul cuvenit faţă de acest înalt aşezământ cultural, care este Academia.

*

Până la anexare, românii din Bucovina aveau partea lor la viaţa politică şi intelectuală a fraţilor lor din Moldova, cu cari se simţeau una, atât cu privire la comunitatea originii, limbii şi credinţei lor, cât şi prin amintirile unei comune vieţi de stat de peste 500 de ani. Şi era pecetluită această activitate prin şiroaiele de sânge vărsate împreună pentru apărarea pământului strămoşesc. De piepturile bucovinenilor, acestor ageri şi războinici paznici de hotar, s-au frânt, veacuri de-a rândul, salturile duşmanilor din apus şi miazănoapte. Viteji în război şi harnici în timp de pace, bucovinenii se bucurară lungă vreme de cea mai gingaşă solicitudine a domnilor Moldovei. Ţinuturile lor erau unele din cele mai bine cultivate din ţara întreagă; sate şi oraşe înfloritoare răsăreau ca prin farmec de-a lungul apelor curgătoare şi la umbra codrilor frunzoşi. Biserici şi mănăstiri, înzestrate cu moşii întinse şi odoare scumpe şi înfrumuseţate cu tot ce închipuirea omenească putea prinde în culori şi plăsmui sub daltă, împodobeau acest încântător colţ de ţară, pe care însăşi natura îl hărăzi cu cele mai alese daruri ale sale. În întreg cuprinsul locuit de români, observă dl N. Iorga, nu se găseşte alt ţinut relativ mic ca acesta, care să cuprindă atâta frumuseţe şi atâta bogăţie în amintiri din trecut aşa de îmbelşugate şi de sfinte. Bucovina e pare că întreagă un sobor de mănăstiri, ce se grămădesc una lângă alta, venind, fiecare, din câte o domnie

glorioasă sau cucernică, cântând la fiecare slujbă, la fiecare sărbătoare din clopote turnate cu veacuri în urmă, ca o pomenire pentru strămunii ce au înălțat zidurile, pentru părinții, rudele și tovarășii de arme și de județ, pentru neamul, marele neam nenorocit, întru mărirea căruia a scânteiat sabia sau s-a înălțat rugăciunea acestor strămoși[1]. În mănăstirile bucovinene ni s-au păstrat cele mai prețioase urme de artă veche românească. La Voroneț s-a descoperit cel mai vechi izvod al limbii noastre.

Dar epoca de înflorire a Bucovinei se încheie cu moartea lui Ștefan cel Mare, care pare să fi luat în mormântul său de la Putna și norocul bucovinenilor. Sub urmașii săi, punctul de gravitație al statului moldovean înclină tot mai mult spre sudul Moldovei. Căile de comerț începură să ocolească Bucovina, căutând alt drum, mai direct, care să atingă noua capitală a Moldovei, Iașii. Din pricina aceasta începu să vestejească și viața economică de odinioară. Mutarea scaunului domnesc de la Suceava la Iași atrase după sine și pe mitropolitul Moldovei, care părăsi Suceava pentru a se stabili în noua reședință, lângă domn.

Slăbiciunea statului moldovean se simțea mai dureros în regiunile de hotar, cari erau veșnic călcate de dușmani. Într-o vreme se instalase craiul leșesc Ioan Sobieski de-a binelea în Bucovina, ocupând cea mai mare parte din acest ținut mărginaș. După izgonirea leșilor, Moldova de sus deveni teatrul războaielor dintre turci și ruși, până ce, în toamna anului 1774, armata austriacă, folosindu-se de slăbiciunea turcilor, înaintă în Moldova și luă în stăpânire ținutul Cernăuților și o bună parte din ținutul Sucevei. Noua stăpânire numi ținutul cuprins în cordon *Bucovina* după bocovine sau făgetele care alcătuiau pe vremuri temutul Codru al Cosminului, unde se prăbușise armata polonă sub loviturile plăieșilor lui Ștean cel Mare. Într-o vreme se propuse pentru ținutul anexat numirea de *Comitat al Sucevei*, dar numele acesta nu găsi aprobarea cercurilor hotărâtoare de la Viena.

Vestea despre intrarea austriecilor în Moldova și despre tragerea cordonului sanitar într-o vreme când ciuma se stinsese de mult a produs mare turburare în rândurile boierilor moldoveni, în sufletele cărora simțul datoriei de a apăra integritatea țării lor se oțelise în focul luptelor nenumărate și în durerea suferințelor seculare. Cu doi ani înainte de ocupare, cancelarul austriac, principele Kaunitz, trimisese pe colonelul Enzenberg în ținuturile mărginașe din Moldova ca să se informeze la fața locului asupra atitudinii locuitorilor în cazul unei ocupări. Enzenberg arată în raportul său că boierii și clerul din Moldova erau dușmani declarați ai dezmembrării țării lor și că ei erau hotărâți a se opune cu îndârjire fiecărei încercări de ocupare[2]. Și, de fapt, așa s-a și întâmplat. Domnul Moldovei, Grigore Ghica, împreună cu boierii, protestară la Poartă contra călcării teritoriului moldovenesc de către austriaci, trimițând memorii peste memorii și hărți, și planuri, în cari arătau că Austria, sub pretextul de a dobândi o simplă cale de comunicație mai îndemânatică între Transilvania și Galiția de curând anexată, au luat în stăpânire un ținut întreg, care întrece în belșugare și valoare toate celelalte părți ale Moldovei. Dar protestele moldovenilor nu produseră nici un efect la Înalta Poartă, ale cărei puteri erau istovite și a cărei diplomație era coruptă și venală. Nici Rusia pravoslavnică, care mai apoi avea să purceadă la fel în chestia Basarabiei, nu bagă în seamă glasul de alarmă al bieților moldoveni, de vreme ce ea se înțelesese mai dinainte cu Austria asupra acestei ocupări de teritoriu.

Astfel, s-a întâmplat ceea ce era inevitabil, cesiunea Bucovinei, şi anume sub pretextul că ţinuturile acestea, cu vechea reşedinţă Suceava, cu Episcopia Ortodoxă de la Rădăuţi, cu mănăstirea Putna, Sucevița, Voroneț și Dragomirna, cu oraşul Cernăuţi, ai căror staroşti figurau în toate hrisoavele şi în toate legile ţării încă de pe vremea descălecatului, n-ar fi făcut parte întregitoare din pământul Moldovei, ci ar fi fost numai nişte călcări de hotare ale muntenilor asupra Pocuţiei[3].

Neputând împiedica anexarea patrei lor, bucovinenii se mângâiară cu speranţa că noua stăpânire va împlini cu sfinţenie promisiunea sărbătorească de a respecta *status-quo*, adică stările de lucruri cum erau ele pe vremea Moldovei. Şi nu încape nici o îndoială că respectarea acestor vechi stări de lucruri ar fi fost foarte priincioasă pentru bucovineni şi le-ar fi creat condiţiuni de dezvoltare destul de favorabile.

În temeiul capitulaţiunilor încheiate cu Poarta Otomană, domnii Moldovei primeau, în schimbul unui peşcheş anual, garanţia autonomiei depline a ţării lor. Organizaţia politică şi administrativă, biserica, şcoala şi limba naţională erau respectate de turci şi ei nu se amestecau în trebile lăuntrice ale ţării. Turcii nici nu puteau dobândi titluri de proprietate imobiliară în Principate şi nici ridica geamii pe pământul românesc. Acesta era raportul de drept internaţional între Moldova şi Poarta suverană. Prin promisiunea solemnă de a păstra *status-quo*, noua stăpânire se obliga, deci, să respecte şi ea în Bucovina toate drepturile juridice şi administrative, religioase şi naţionale, care decurgeau în consecinţă juridică şi practică din capitulaţiile Moldovei cu Poarta Otomană. Astfel înţelegeau înaintaşii noştri din Bucovina de pe vremea ocupării promisiunea aceasta, sperând că şi sub noua stăpânire ei se vor putea bucura de acele drepturi de care se bucuraseră din vechime, când ţara lor făcea încă parte organică din statul moldovean.

Şi, de fapt, ei erau în drept să se aştepte la aceasta, dat fiind că, câtă vreme Bucovina făcea parte din Moldova, nu se pomenise ca limba ţării să fie scoasă din oficii, din şcoală şi din viaţa publică, pentru a fi înlocuită cu limba turcească. Pe vremea Moldovei nu se auzise ca vizirii turceşti să fi trimis slujbaşi străini de legea şi naţionalitatea moldovenilor, pentru a suprima şi înlocui pe pământeni până şi din acele posturi pentru cari se cere neapărat cunoştinţa limbii, datinilor şi obiceiurilor populaţiei indigene.

Câtă vreme se aflau sub ocârmuirea domnului Moldovei, indigenii n-auziseră nici de îndrăzneala jurnalelor turco-evreieşti din Constantinopol, cu care acestea descalificau, fără nici o considerare, pe bărbaţii cei mai de frunte ai neamului şi cu care îşi băteau joc de populaţia băştinaşă, din simplul motiv că acest oropsit neam nu voia să abdice de la drepturile sale istorice şi naţionale. În sfârşit, bătrânii bucovineni, cari apucaseră timpurile Moldovei, n-avură prilej să audă pomenindu-se de şcoli fundate şi întreţinute pe cheltuiala fondurilor bisericeşti, cari să fie conduse de turci, după placul şi scopurile lor[4]. În simplitatea şi onestitatea lor nici nu le trecea prin minte că astfel de lucruri extraordinare s-ar putea întâmpla chiar în ţinutul lor, care nici nu fusese doară cucerit prin foc şi sabie, ci cedat pe cale pacinică unei împărăţii creştine, care se obligă în mod solemn a respecta vechea stare de lucruri. Dară, curând, se putură convinge că noua stăpânire creştină, care intrase în drepturile celei păgâne, nu înţelegea să respecteze drepturile şi privilegiile populaţiunii autohtone cu toate promisiunile

făcute în această privință. Ea considera Bucovina drept țară colonială și punct de sprijin pentru nouă cuceriri orientale.

Vechile instituțiuni moldovenești, datinile străvechi și obiceiul pământului, în cari neamul nostru își adunase capitalul său de cunoștințe și experiențe politice, agonisite prin sforțări seculare, nu încăpeau în calculele raționaliste ale dregătorilor din timpul absolutismului luminat, care desconsiderau cu desăvârșire totul ce se dobândise pe calea îndelungatelor procese istorice. Ei priveau noua provincie ca un simplu câmp de experimentație pentru aplicarea doctrinelor lor raționaliste, ticluite la masa verde, unde nu pătrundea zbuciumul nevoilor reale ale țării și ale populației băștinașe. În loc ca noua organizație a Bucovinei să fi fost clădită pe trainica temelie a vechilor instituțiuni moldovenești, zămislite din nevoile reale ale țării și probate prin aplicare de veacuri, conformându-le numai noilor cerințe ale timpului, ele, dimpotrivă, fură înlăturate cu desăvârșire și înlocuite prin plăsmuiri nouă, croite după nevoile altor țări și altor neamuri, care aveau în urma lor un proces de dezvoltare deosebit de al nostru. Prin apucăturile acestea birocratice s-a frânt în mod brusc continuitatea dezvoltării firești a românilor din Bucovina, spre ireparabila lor pagubă politică și culturală. În felul acesta, administrația, justiția, organizația bisericească și școlară, cu un cuvânt întreaga viață politică, socială și economică, primiră nemijlocit o nouă structură și înfățișare.

Cea dintâi măsură ce se lua din partea noii stăpâniri fusese curmarea legăturilor cu Moldova. Cordonul sanitar deveni curând o puternică barieră politică și culturală. Boierii bucovineni, cu vechi rosturi în treburile țării, se așteptau, cu drept cuvânt, ca noua stăpânire să-i bage în seamă, să le recunoască drepturile și privilegiile și să se folosească de experiența lor la guvernarea țării. Dar așteptările lor nu se adeveriră. În fruntea administrației ajunse un general, care avu grijă să aducă cu sine un întreg stat major de slujbași civili și militari. Aceștia luară în primire toate slujbele din țară, lăsând în seama românilor indigeni doară posturile de copiști și tălmaci. În locul limbii românești de până atunci fu decretată limba germană de limbă oficială în toate rosturile administrative și, în situația aceasta, ea se menține până în ziua de astăzi.

Boierii, văzându-se eliminați de la conducerea trebilor publice, optară pentru cetățenia moldovenească și se retraseră aproape cu toții peste cordon, în Moldova, unde-și puteau regăsi rostul lor politic pe lângă domnul din Iași și unde puteau continua viața lor obișnuită. Așa părăsiră Bucovina Iordachi și Lupu Balș, Gheorghe Beldiman, Ioan Cantacuzino, Constantin Catargiu, Ioan Murguleț, Lupul Nacu, Alexandru Neculcea, Constantin Paladi, Nicolae Roset, Antioh Stroici, Constantin și Ioniță Sturdza, Lupul Costachi, Andrei Donici ș.a.m.d.[5]. Numai foarte puțini se împrieteniră cu noua stare de lucruri și rămaseră în țară. Între aceștia se găsea Vasile Balș, care intră chiar în magistratura austriacă. După o practică mai îndelungată pe lângă oficiile centrale din Viena, Vasile Balș ajunse, într-o vreme, chiar șeful administrației provinciale din Bucovina. Dar șefia sa fuse numai de scurtă durată, fiindcă el suferea de o boală de nervi și apoi se mai ridicaseră în contra sa și o sumedenie de reclamațiuni, menite să pună capăt carierei sale administrative. Balș scapă din încurcală numai din considerațiune față de legăturile sale familiale. El observă înaintea comisiunii de anchetare că condamnarea sa ar poduce sânge rău la numeroasele sale neamuri și la toți conaționalii săi din Moldova și Țara Românească[6]. Era și aceasta un fel de a

afirma solidaritatea națională. Autoritățile austriece ținură cont de observațiile lui Balș și-l achitară; dar, curând după achitarea sa, Balș fu revocat de la postul său, făcând loc unui funcționar străin. De atunci n-a mai ajuns niciodată un român în fruntea administrației provinciale din Bucovina.

Pe lângă puținii boieri de viță veche ca Balș, Hurmuzachi și puțini alții, mai rămaseră în Bucovina, pe lângă răzășiile lor, un număr destul de considerabil de mazili, dintre care unii, ca bunăoară familiile Flondor, Vasilco, Grigorcea, Zotta, Tabora ș.a., se avântară la oarecare importanță politică, pe când altele ajunseră la sapă de lemn. Printr-o ordinațiune imperială, de la 1787, s-au desființat titlurile de boierie moldovenească, înlocuindu-se cu cele de conte, baron, cavaler sau cel puțin de nobil[7]. Prin recunoașterea titlurilor de noblețe se dobândeau și anumite prerogative și privilegii, dar nobilimea română din Bucovina nu s-a procopsit mult pe urma acestor privilegii, fiindcă mulți dintre aceia cărora li se recunoscuseră titlurile de noblețe nu dispuneau și de mijloace îndestulătoare pentru a putea juca un rol însemnat în politica țării și a împărăției; și apoi nobilimea bucovineană de fapt n-a făcut niciodată parte din dieta feudală din Galiția, de care se ținea și Bucovina, ca al 19-lea cerc administrativ.

Exodul boierilor din Bucovina avu două urmări deopotrivă de dăunăcioasă pentru români: una național-politică și alta social-economică. Boierii, împreună cu episcopul de Rădăuți, erau oarecum reprezentanții politici ai românilor bucovineni și păstrătorii tradiției moldovenești. În timpurile absolutismului singură tagma boierească mai avea un rost oarecare în trebile politice. Prin faptul că cei mai mulți și mai de vază boieri își vândură sau arendară moșiile lor din Bucovina și se retraseră în Moldova, românii suferiră o reducere simțitoare a însemnătății lor politice în noua provincie austriacă. Locul boierilor emigrați îl ocupară arendașii armeni, poloni, germani, evrei și greci, cari, îmbogățindu-se, cumpărară cu vremea moșiile arendate de ei. Astfel, se ridicară din rândurile arendașilor îmbogățiți familiile Abrahamowicz, Wartarasiewicz, Stefanowicz, Petrowicz, Kapri, Mustatza ș.a., cari, dobândind titluri de noblețe, ajunseră, cu vremea, o forță politică în Bucovina, care însă nu mai era românească.

Tot atât de păgubitoare fusese emigrarea boierilor și în privința social-economică. Pe vremea ocupării, populația Bucovinei era foarte rară. Războaiele îndelungate și ciuma secerașeră fără milă în rândurile nenorocitei populațiuni din Moldova. Din cauza aceasta se simți, îndată după încheierea păcii, o mare nevoie de muncitori agricoli pe întinsele moșii boierești și mănăstirești. Pentru a-și putea face munca câmpului, arendașii străini începură să-și procure muncitori agricoli din Galiția și Pocuția învecinată, care veneau cu drag în Bucovina, fiindcă în această țară îndatoririle țăranilor față de proprietarii de pământ erau cu mult mai ușoare decât în Galiția. Unde în Galiția țăranii de pe moșiile nobililor poloni erau siliți să facă stăpânilor până la 150 zile de clacă pe an, vecinii din Moldova, în temeiul așezămintelor din 1749 și 1766, erau obligați numai la 12 zile de clacă, cei din ținuturile de la hotar – și Bucovina era o țară de hotar – chiar numai șase zile de clacă pe an. Deosebirea aceasta era prea mare și șansele de a-și îmbunătăți soarta prin emigrare în Bucovina erau prea ispititoare pentru acești nenorociți țărani, decât ca nobilii poloni, cu tot ajutorul forței administrative, să-i mai fi putut reține pe moșiile lor. Ei emigrară în masă în Bucovina, unde găseau o primire foarte bună pe moșiile boierești și mănăstirești. Pe calea aceasta

se umplură satele moldoveneşti din nordul Bucovinei cu pribegi galiţieni, cari, adoptând legea ortodoxă, absorbiră cu vremea pe găzduitorii lor români. Astfel s-a îndrumat rutenizarea Bucovinei.

Arendarea moşiilor la străini şi importul de muncitori ruteni din Galiţia avură urmări dezastruoase şi în privinţa economică. Arendaşii străini, deprinşi cu exploatarea muncitorimii din Galiţia, încercară să aplice şi în Bucovina normele feudale din ţara vecină, cerând ţăranilor, în loc de 12, o sută de zile de clacă şi mai mult. Un scriitor contemporan, Ion Budai-Deleanu, care, ca consilier provincial pe lângă „forum nobilium" din Lemberg, era, oarecum, în măsură să cunoască referinţele din Bucovina, arată că „evreii botezaţi şi nebotezaţi, armenii, grecii ş.a. pricepeau arta de a stoarce ţăranului 100 în loc de 12 zile de robotă pe an". Ţăranii protestau contra acestor călcări de lege, dar arendaşii ştiau să se asigure de sprijinul administraţiei şi, cu ajutorul acesteia, să învârtească lucrurile astfel, „ca cei ce erau plenipotenţiari de comună să fie priviţi ca turburătorii păcii din sat şi, ca atare, să fie însemnaţi la protocol şi pedepsiţi cu închisoare şi bătăi, ba, uneori, chiar şi cu expulzare"[8]. Cum însă ţăranii băştinaşi nu erau deprinşi cu o astfel de tratare, ei preferiră a emigra în Moldova decât a suferi exploatarea şi batjocura arendaşilor străini. La hotărârea aceasta a lor mai contribuiră încă şi înăsprirea condiţiunilor de trai în Bucovina, precum şi favorizarea coloniştilor germani pe socoteala indigenilor.

Noua stăpânire chemă în Bucovina cete numeroase de colonişti germani din toate părţile Austriei, le împărţi pământurile cele mai mănoase şi le făcu înlesniri de tot felul. Românii priveau cu ochi răi menajarea acestor străini, veniţi să le îngusteze pământurile lor şi, de aceea, raporturile dintre ei şi coloniştii nemţi erau adesea foarte încordate. Naturalistul Hacquet fusese martor ocular la aplanarea unor neînţelegeri iscate dintre românii din Satul Mare, de lângă Rădăuţi, şi consătenii lor germani. El povesteşte că vechii locuitori nu erau prea mulţumiţi cu coloniştii germani, „fiindcă aceşti venetici îndrăznesc chiar prea des ce nu li se cuvine. Aşa am auzit într-o zi plângeri de ale acestor oameni în contra coloniştilor aduse în faţa comisarului imperial, că aceştia, adică coloniştii, nu numai că le-au prădat micile grădini, ci s-ar fi şi obrăznicit de a atinge şi ştirbi în cutare şi cutare chip drepturile lor cele vechi. Cearta s-a aplanat, dar turburătorilor de pace li s-a spus, între 4 ochi, că, de nu se vor astâmpăra, viaţa lor va fi vecinic în primejdie, căci dacă moldovenii sau valahii se vor răscula odată împotriva lor, pot fi siguri că nici copilul din pântecele maicei sale nu va fi cruţat şi atunci nu-i va putea mântui nimeni, pentru că aceşti oameni scapă de orice cercetare sau pedeapsă, furişându-se neobservaţi peste hotar, în Moldova"[9]. Un caz analog s-a petrecut la Suceava, unde târgoveţii români nu voiau să îngăduie nemţilor ca aceştia să întrebuinţeze materialul bisericilor dărâmate pentru clădirea caselor lor particulare. Ei se ridicară cu mic cu mare în contra acestui act de profanare şi declarară autorităţilor „că niciodată nu vor îngădui ca, din pietrele bisericii Mirăuţilor, să-şi clădească un neamţ casă". Comisarul cezaro-crăiesc a înăbuşit răscoala târgoveţilor, numărând celor mai îndrăzneţi „scaune şi câte 50 de bete", iar pe doi „cu fiarele în grumaz la perete a-i pune i-au îngrozit"[10].

Înăsprirea îndatoririlor faţă de proprietari, încercarea de a aplica normele rusticale din Galiţia şi faţă de bucovineni, călcarea obiceiului pământului, înăsprirea condiţiilor de trai prin concurenţa braţelor de muncă importate din

Galiția, asprimea stăpânirii străine, precum și favorizarea coloniștilor străini pe socoteala indigenilor erau, pentru românii bucovineni, motive destul de vajnice pentru a-i determina să-și aprindă casele și să treacă cu averea lor mișcătoare peste cordon, în Moldova, unde condițiunile de trai erau mai prielnice și mai slobode. Astfel s-a produs, în urma anexării, o mare mișcare de emigrare din Bucovina în Moldova, care a durat mai multe decenii și n-a putut fi stăvilită prin nici o măsură administrativă. Golurile rămase pe urma emigranților se umplură cu pribegi ruteni din Galiția, pe care arendașii străini îi primeau cu brațele deschise și cari se bucurau și de deosebita solicitudine din partea stăpânirii, pentru ca ea, mai apoi, să se poată folosi de ei ca contrabalansă împotriva românilor băștinași.

Vedem, așadară, că, în urma exodului boierimii, a slăbit foarte mult situația politică a românilor din Bucovina, s-a îndrumat înstrăinarea pământului românesc, s-a cauzat întărirea elementului rutenesc și s-a primit emigrarea moldovenilor băștinași. Astfel a început procesul de dezagregare al neamului românesc din Bucovina, care continuă necurmat până în timpul de față.

Același proces de descompunere al vechii structuri sociale românești se poate observa chiar din capul locului chiar și prin târgurile din Bucovina, cari, îndată după anexare, se umplură de străini, mai cu seamă de nemți, cari acaparaseră meșteșugurile, și de evrei, cari monopolizară curând întreg comerțul, în detrimentul târgoveților români. Contra concurenței noilor năvălitori nu se putură apăra nici chiar armenii, cu vechi tradiții comerciale, necum blajinii târgoveți moldoveni. Prin concurența aceasta s-a zădărnicit dezvoltarea unei clase de mijloc românești în Bucovina spre ireparabila pagubă a neamului nostru de acolo, un fenomen social care, de altmintrelea, s-a produs sub condițiuni asemănătoare și dincolo de cordon, în Moldova. Prin înăbușirea clasei de mijloc, cari, în alcătuirea socială a unui popor, este chemată să formeze legătura firească între baza și vârful piramidei sociale, ne-am lipsit de un sprijin foarte prețios în lupta noastră pentru existență. Astfel, reduși numai la pătura țărănească și la numărul restrâns al cărturarilor, cari se ridicară din ea, n-am fost destul de tari pentru a ne apăra cu succes vechea noastră situație politică și drepturile noastre istorice asupra acestui colț de pământ românesc. Intelectualii bucovineni, terminându-și studiile în școli germane și deprinzând binișor această limbă, îmbrățișară, de preferință, carierele bugetare, evitând ocupațiile libere, de cari se îndeletniciră cu atâta succes românii din Transilvania. Împrejurarea aceasta a împiedicat pe bucovineni din capul locului de a lua, față de guvern, o atitudine politică dârză și mai hotărâtă. O țărănime analfabetă și o cărturărime funcționarizată nu putea începe lupta cu stăpânirea, care avea la îndemâna sa toate mijloacele puterii de stat. Grija aceasta rămase, decenii întregi, în seama boierimii și a clerului mai înalt și vom vedea mai la vale cum aceste două stări conducătoare și-au împlinit datoria lor față de neam și țară.

*

Nu mai puțin păgubitoare pentru dezvoltarea noastră națională fusese și noua organizație pe care o primi biserica bucovineană sub noua stăpânire austriacă. Reformele ce se introduseseră în biserica bucovineană erau stăpânite de tendința de a rupe orice urmă de legătură ierarhică cu Moldova și de a supune administrația

bisericii şi a averii sale sub controlul statului. Cum ţinuturile ocupate nu formau, pe vremea Moldovei, o unitate ierarhică, administraţia austriacă sili pe episcopul de Rădăuţi să se înţeleagă cu mitropolitul din Iaşi asupra arondării diecezei sale. Episcopul Dosoftei Herescu renunţă la drepturile sale ierarhice pe care le avea asupra mai multor sate din judeţul Dorohoi şi Botoşani şi primi, în schimb, de la mitropolitul Moldovei satele din sudul Bucovinei, cari se ţineau de Mitropolia Sucevei. Pe calea acestui paşnic schimb ajunse Dosoftei stăpân duhovnicesc asupra Bucovinei întregi. Curând după aceasta, el trebui să renunţe şi la titlul de episcop de Rădăuţi, să se intituleze episcop al Bucovinei şi să-şi mute chiar şi reşedinţa episcopală de la Rădăuţi la Cernăuţi. Dară nu numai atât! Noua stăpânire sili pe episcop să se desfacă şi de legăturile sale mitropolitane cu Moldova şi să închine eparhia sa mitropolitului sârbesc de la Carlovăţ, cu cari bucovinenii nu avuseseră până atunci nici cea mai mică atingere. Bătrânul Dosoftei nu se putu împotrivi; el execută ordinul stăpânirii şi recunoscu drepturile mitropolitane ale Carlovăţului asupra eparhiei sale. Dar mitropolitul sârbesc nu se mulţumi numai cu atât, ci el se grăbi să trimită bătrânului Dosoftei şi „coauditori" sârbi, care să-l controleze la tot pasul. Tot atunci se desfiinţă şi celebra Academie Teologică de la Putna, de sub conducerea lui Vartolomei Măzăreanul. În locul acesteia se deschise o şcoală clericală elementară. Cu conducerea acestei şcoli fu încredinţat arhidiaconul Daniil Vlahovici, care fu chemat din Slavonia anume pentru acest scop. Vlahovici îşi aduse cu sine şi doi clerici sârbi ca dascăli la această şcoală. Scurt după aceea muri Dosoftei Herescu şi Daniil Vlahovici fu ridicat în scaunul episcopal de la Cernăuţi. Sub înrâurinţa noului episcop sârb s-a îndrumat sârbizarea numelor de familie româneşti şi menajarea pribegilor ruteni din Bucovina, care trecuseră la legea noastră. Daniil Vlahovici îi primi cu braţele deschise în biserica românească, chemă pentru ei diaconi şi preoţi ruteni din Podolia şi le procură cărţi liturgice slavone. Aşa a început alterarea caracterului românesc al bisericii din Bucovina.

Curmarea legăturilor cu Moldova, importul de prelaţi sârbi din Carlovăţ şi desconsiderarea şi umilirea clerului indigen la tot pasul avură drept urmare că elementele cele mai distinse din rândurile acestuia nu erau dispuşi să suporte lungă vreme această umilire şi, pentru aceea, unii din ei, urmând exemplul boierilor, emigrară din Bucovina, pentru a se stabili în Moldova.

Aşa părăsi Bucovina, trecând peste cordon în Moldova, învăţatul arhimandrit Vartolomeu Măzăreanul. Tot atunci părăsi locul schivniciei sale de la Putna şi Gherasim Clipa, fiul preotului din Vicovul de Sus, spre a se refugia la mănăstirea Slatina, de unde fu chemat ca dichiu pe lângă mitropolitul din Iaşi şi, curând după aceea, ales episcop al Huşilor. După ce păstorise mai mulţi ani eparhia Huşilor, Gherasim Bucovineanul fu ales episcop de Roman, păstorind această dieceză până la moartea sa, întâmplată în 1826[11]. Din aceleaşi motive părăsi Bucovina şi Meletie Brandaburul, fiul unui târgoveţ din Suceava, care ajunse urmaşul lui Gherasim la Huşi, apoi la Roman şi, la 1844, chiar mitropolit al Moldovei şi Sucevei[12]. Între clericii pribegi se găsea şi popa Andrei din Uideşti, care, refuzând a depune jurământul de credinţă faţă de noua stăpânire, fugi peste cordonul apropiat, în Moldova, cu tot satul după dânsul[13]. Din exemplele acestea se vede clar că, în noua provincie, nu era loc pentru inteligenţe puternice, stăpânite de sentimente româneşti. Pe când cârma eparhiei bucovinene ajunsese în mâinile

unor clerici importanți din Slavonia, fruntașii clericilor indigeni trebuiau să se refugieze în Moldova, pentru a-și putea manifesta acolo cunoștințele și talentul lor!

Ceva mai târziu s-a produs un nou exod de clerici bucovineni în Moldova, cari sporiră numărul confraților lor refugiați de mai înainte în această țară. Așa trecură, pe la 1838, în Moldova, din cauza neînțelegerilor cu episcopul lor, mai mulți profesori de la Institutul Teologic din Cernăuți, și anume: Vladimir Suhopan, cu colegii săi Mandicevschi, Nosievici și Procopovici. Refugiații aceștia primiră posturi la Seminarul „Veniamin" din Iași, unde li se încredințase predarea materiilor celor mai însemnate. Suhopan ajunse profesor de teologia dogmatică. În calitatea aceasta, el dezvoltă și o apreciabilă activitate literară, traducând, în românește, psihologia, arheologia biblică și teologia morală. Mandicevschi profesa teologia practică, Procopovici, exegeza biblică și limba ebraică, iar Nosievici, limba latină. Într-o vreme, Suhopan ajunse chiar directorul Seminarului „Veniamin", pe care-l conduse între anii 1839–1842. Experiența pe care o dobândise ca rector al Seminarului clerical din Cernăuți îl ajută foarte mult la îndeplinirea conștiincioasă a noii sale chemări. După 1842, Suhopan demisionă din activitatea sa de director al Seminarului din Iași, părăsi capitala Moldovei și se retrase, ca egumen, la Doljești, unde pare să fi rămas până în 1851, când primi însărcinarea de a organiza și conduce Seminarul clerical de pe lângă Episcopia de Huși[14]. Pe lângă Vartolomei Măzăreanul, Gherasim Bucovineanul și Meletie Brandaburul, iată și un mănunchi de clerici, originari din aceeași provincie anexată, cari, prin munca și osteneala lor, contribuiră la ridicarea nivelului cultural al clerului din Moldova.

*

O altă măsură a noii stăpâniri privea administrația averilor mănăstirești. Domnii și boierii moldoveni înzestraseră ctitoriile lor din Bucovina cu moșii foarte numeroase și întinse, din venitul cărora se întrețineau mănăstirile și duhovnicii lor. Asemenea, se găsea și Episcopia de Rădăuți în proprietatea bogatelor domenii de la Rădăuți și Coțmani. Moșiile mănăstirești și episcopești cuprindeau mai bine de jumătate din întreaga suprafață a Bucovinei. Stăpânirea austriacă secularizâ toate moșiile acestea și le aduse sub administrația statului, ca fond religionar greco-oriental, hotărând ca, din veniturile acestui fond, să se întrețină biserica și școala din Bucovina. Dar, cum administrația acestui fond bisericesc se găsea, din capul locului, în mâini străine, mijloacele fondului fură întrebuințate în măsură foarte largă și pentru scopuri cu totul străine de menirea lui. Apoi, fondul acesta curat românesc fu privit ca fond confesional și, în consecință, fură admiși și rutenii, pribegiți în Bucovina și trecuți numai de curând la legea ortodoxă, să beneficieze de veniturile lui, la cari n-aveau nici un drept. Fondul a rămas până azi în adminstrația statului și se întrebuințează pentru scopurile confesiunii ortodoxe din Bucovina, fără nici o deosebire de naționalitatea adepților acestei confesiuni, pe când românii sunt nevoiți să-și întrețină societățile și internatele lor naționale din sărăcia lor, prin colecte și subscripții publice.

Deodată cu secularizarea moșiilor s-a redus și numărul mănăstirilor din Bucovina. Din 9 mănăstiri și 11 schituri câte erau, s-au păstrat numai 3, anume: Putna, Sucevița și Dragomirna. Măsura aceasta trezi o opoziție înverșunată din

partea egumenilor şi călugărilor bucovineni. Rezistenţa lor rămase însă zadarnică, ceea ce hotărî pe mulţi din ei să încarce în grabă odoarele mănăstireşti şi să fugă peste cordon, în Moldova. Aşa fugiră în Moldova egumenul Macarie de la Voroneţ, Meletie de la Solca şi Teofilact de la Horecea, cu toate odoarele mănăstireşti, ca odăjdii, cărţi, hrisoave etc.[15]. Exodul egumenilor şi al călugărilor n-a lăsat mari regrete în urma lor, fiindcă cei mai mulţi dintre ei erau străini de neamul nostru şi oameni ignoranţi şi vicioşi, precum ni-i descrie Hacquet, care avusese prilej să-i cunoască la Putna şi Sucevița[16]. Erau, însă, între ei şi oameni cu cunoştinţe vaste, ca învăţatul Paisie de la Dragomirna, care trecu la mănăstirea Neamţului, de unde îşi luă obârşia noul curent cultural bisericesc din Moldova, cunoscut sub numele de *paisenism*[17]. Un cunoscător de carte latinească era stareţul Antioh Dragomirescu, de la Sucevița. Astfel pierdu Bucovina, în urma noilor reforme bisericeşti, pe cei mai de seamă cărturari bisericeşti, precum erau Vartolomeu Măzăreanul şi Paisie de la Dragomirna.

După îndepărtarea elementelor celor mai conştiente din cler şi după moartea vrednicului episcop Dosoftei Herescu, iosefinismul se instalase de-a binelea în biserica din Bucovina, care ajunse, astfel, la cea mai strictă dependenţă faţă de stat. Hirotonia candidaţilor de preoţie, aşezarea lor în parohii, până şi publicarea epistolelor parohiale nu se putea face fără învoirea guvernului. Sistemul acesta a rămas în vigoare până astăzi, fiindcă toate stăruinţele bucovinenilor de a dobândi autonomia bisericii lor străbune au rămas zadarnice.

*

Mai rămâne să vedem ce înrâurinţă a avut asupra românilor bucovineni noua reformă şcolară, pe care o introduse guvernul austriac îndată după ocupare. La stăruinţele lui Grigore Vodă Ghica şi ale lui Teodor Vodă Calimah se înfiinţaseră, şi în ţinuturile bucovinene, mai multe şcoli primare, aşa, bunăoară, la Rădăuţi, la Putna, la Suceava, la Cernăuţi şi la ambele Câmpulunguri. Pentru întreţinerea şcolilor acestora se crease, încă pe vremea Moldovei, un fond şcolar deosebit, care era alimentat prin contribuţiile anuale ale preoţilor şi diaconilor. Administrarea acestui fond era încredinţată episcopului Dosoftei, care, în cursul războiului ruso-turc, când şcolile acestea rămăseseră închise, chivernisise câteva mii de galbeni, din care, după încheierea păcii, s-ar fi putut redeschide vechile şcoale moldoveneşti şi înfiinţa şi altele nouă în satele şi târgurile cele mai populate. Cum, însă, noua stăpânire, în temeiul rezoluţiunii împărătesei Maria Tereza, din 2 octomvrie 1770, privea şcoala de *instituţie politică*[18], ea nu îngădui episcopului să redeschidă vechile şcoli moldoveneşti, necum să înfiinţeze altele nouă, ci ea confiscă fondul şcolar al românilor şi deschise, pe cheltuiala lui, două şcoli normale nemţeşti, una la Cernăuţi şi alta la Suceava, admiţând numai ca vechile şcoli moldoveneşti din aceste oraşe să funcţioneze în vechea lor alcătuire ca cursuri de pregătire pe lângă nou înfiinţatele şcoli germane. Pentru conducerea noilor şcoli germane se importaseră dascăli saşi din Ardeal, pentru cuvântul că aceştia ar fi ştiind şi româneşte. De fapt, însă, dascălii saşi sosiţi la Cernăuţi şi Suceava, Anton de Marki şi Franz Joseph Thallinger, nu cunoşteau limba noastră şi o deprinseră numai mai târziu de la elevii lor români. Episcopul Dosoftei ceru ca, pentru şolile nou create, să se cheme dascăli ortodocşi din Moldova, fiindcă

aşa cerea şi norodul[19]. Dar protestul episcopului rămase fără efect şi aşa se deschiseră în Bucovina, în loc de şcoli româneşti, şcoli nemţeşti. Pe lângă acestea se înfiinţară şi mai multe şcoli triviale germano-române prin târguri şi prin sate.

Cum noile şcoli erau întocmite după nevoile culturale ale coloniştilor germani din Bucovina, populaţia indigenă începu să le ocolească. La 1808, se înfiinţase la Cernăuţi şi un liceu german, care a funcţionat 40 de ani, fără ca limba română să fi fost admisă ca obiect de instrucţie, cel puţin pentru frecventanţii români ai acestui institut. La acest liceu era să fie chemat, pe la 1816, Gheorghe Lazăr, ca profesor de religiune, fiindcă-i mergea vestea unui bărbat erudit şi distins „prin sârguinţă, zel şi moralitate"[20].

Guvernul luă măsuri pentru a constrânge pe români la frecventarea şcolilor acestora şi introduse, spre acest scop, chiar şi obligativitatea învăţământului primar. Dară măsurile acestea de constrângere sporiră numai neîncrederea indigenilor, care preferiră să emigreze în Moldova decât să-şi trimită copiii la şcoală străină[21].

Rezistenţa aceasta făcu pe guvern să se convingă despre ineficacitatea măsurilor luate. El revocă decretul pentru *obligativitatea învăţământului primar* şi desfiinţă peste 30 de şcoli rămase fără elevi (1793). Întâmplările acestea dădură prilej la aprecieri foarte puţin măgulitoare la adresa românilor, sălbatici şi refractari faţă de cultură şi progres. Dar cât de neînsemnate erau aprecierile acestea, reiese clar din faptul că vechile şcoli moldoveneşti de la Suceava şi Cernăuţi gemeau de tineri setoşi de carte. În jurul dascălilor Leonte şi Constantin, de la aceste şcoli, se adunară, cu „mare evlavie la învăţătură", copii de mazili, răzeşi, slujbaşi, preoţi, târgoveţi şi ţărani deopotrivă, pentru a deprinde din gura lor „cunoaşterea buchilor şi a slovenei". Din izvoadele ce ni s-au păstrat până acum aflăm, la 1785, între frecventanţii şcolii moldovenşti din Cernăuţi, chiar şi o fetiţă dornică de învăţătură[22]. Şcolile acestea nici nu mai puteau cuprinde pe toţi câţi doreau să înveţe carte. Din pricina aceasta, unii treceau peste cordon, în Moldova, pentru a frecventa şcoala dascălului Raireţ din Herţa[23]. Emigranţii români din Ardeal îşi aduseră dascăli de acolo, cari continuară activitatea lor culturală şi în Bucovina, ca, bunăoară, la Balaceana, unde dăscălea Grigore Creţul din Ilva Mare şi la Botoşana, unde erau chiar doi dascăli, anume: Iacov Stârciu din Maier şi Matei Pop din Ilva Mare[24].

Dar continuarea vechilor tradiţii moldoveneşti în şcoală nu era după planul şi intenţiunile noii stăpâniri. De aceea, păstrătorii vechilor tradiţii fură curând înlăturaţi de la posturile lor şi înlocuiţi cu dascăli noi, ieşiţi din şcolile germane. Alţii nici nu mai aşteptau această umilire, ci trecură de cu vreme în Moldova, unde dezvoltară o activitate din cele mai roditoare. Cel mai celebru din aceşti emigranţi din Bucovina fusese însuşi nepotul episcopului Dosoftei, paharnicul Ioan Alboteanul, care ajunse profesor la Socola din Iaşi, unde dăscăli apoi timp de patruzeci de ani. El a tradus în româneşte gramatica dascălului său, Anton de Marki, de la Cernăuţi, precum şi alte scrieri didactice. Alboteanul se angajase într-o polemică cu Constantin Negruzzi, fiindcă acesta îl atinse în povestirea sa, *Cum am învăţat româneşte*[25].

La 1815, şcoalele primare din Bucovina fură sustrase de sub îngrijirea Consistoriului ortodox din Bucovina şi puse sub supravegherea Consistoriului romano-catolic din Lemberg. Prin măsura aceasta s-au jignit adânc nu numai drepturile ierarhice ale episcopului bucovinean, ci s-a aplicat şi o lovitură letală

învățământului primar din Bucovina, întrucât acesta privea populația românească indigenă. Căci, prin actul acesta, toate școlile din Bucovina fură declarate institute catolice, la cari nu se puteau aplica decât dascăli de legea catolică. Din pricina aceasta dascălii români, cari funcționaseră până atunci la aceste școli, fură puși înaintea alternativei de a îmbrățișa credința catolică sau de a părăsi școala. Și, cum majoritatea covârșitoare a dascălilor români nu înțelegea să-și schimbe legea strămoșească după dorința noilor dregători ai școlilor bucovinene, ei părăsiră școlile la care dăscăliseră până atunci, pentru a face loc învățătorilor catolici importați anume din Galiția pentru școlile din Bucovina. Astfel s-a distrus și ultimul așezământ românesc, în care se mai cultiva, măcar în parte, limba noastră.

Într-un raport contemporan se constată că, în urma actului de la 1815, „nici un naționalist nu se primea de învățător dacă nu jura mai înainte că se leapădă de credința părintească; că posturile de învățător se încredințau străinilor, care nu cunoșteau limba națională de fel; că limba moldovenească se învăța foarte puțin, iar limba polonă se punea ca limba principală, alături de cea germană și se învăța cu atâta zel, ca și cum Bucovina ar fi fost o țară leșească. Cu o conducere așa de antinațională se prea înțelege că instrucțiunea populară nu putea să progreseze. Poporul nu-și trimitea copiii la școală pentru că prinsese ură contra măsurilor cari îi batjocoreau religia moștenită și îi jigneau adânc simțul național. Iar urmarea acestor triste stări de lucruri a fost că poporul azi nu știe nici scrie, nici ceti"[26]. Copiilor români, câți mai frecventau aceste școli străine, le era strict interzis a vorbi între ei românește, iar cei ce desconsiderau acest ordin se pedepseau foarte aspru și trebuiau să poarte la gât chipul unui măgar, ce semn vizibil al nesupunerii și neascultării lor.

Învățătorii, eliminați din slujbele lor, trecuseră în Moldova, unde își continuară misiunea lor luminătoare. Izvodul școlilor din Moldova, de la 1839, arată o serie întreagă de dascăli cu nume slavizate în *-vici* și *-ski*, cari par să fi fost cu toții refugiați din Bucovina. Originea lor bucovineană se confirmă și prin faptul că mulți dintre ei sunt arătați ca dascăli de românește și nemțește. Așa găsim, bunăoară, la Botoșani pe Ioan Seretinovici și pe Iordache și Enache Popovici, pe Ilie Misicovici, la Ștefănești; pe N. Dașchevici și Ion Simionovici, în județul Suceava; pe Toma Popovici, la Neamț; pe Emilian Scarlețchi, la Bacău; pe Nicolae și Toma Popovici, la Tecuci; pe Gheorghe Popovici, la Tutova; pe Alexandru și Ștefan Popovici, la Iași; pe Constantin Bucovineanul, la Fălciu ș.a.[27].

Iată, deci, alături de paharnicul Alboteanu de la Socola, un mănunchi frumos de dascăli sătești din Bucovina, cari avură partea lor la răspândirea cunoștinței de carte în Moldova.

O altă serie de dascăli demisionați, poate mai bătrâni și mai strâns legați de pământul Bucovinei, nu-și părăsiră patria, ci rămaseră acolo pentru a-și continua misiunea lor ca dascăli ambulanți, pribegind din sat în sat și adunând în jurul lor copiii preoților și ai sătenilor mai cu dare de mână, spre a le tâlcui rostul slovelor și a-i învăța să cetească cărțile bisericești. Din gura unui astfel de dascăl ambulant deprinse dl I.G. Sbiera, împreună cu fratele său, arta cititului, precum ne-o mărturisește el însuși în una din scrierile sale[28]. Alt vrednic reprezentant al cărturărimii bucovinene, răposatul Iraclie Porumbescu, ne comunică, în amintirile sale, cum a deprins el slova românească, zicând: „Mă duse tatăl meu la mănăstire

ca să învăţ carte; era în 1829, când nu se pomenea de şcoli moldoveneşti pe la sate; cel ce dorea să-şi înveţe copilul a ceti măcar în ciaslov şi în psaltire şi-l da la un neam de-al său la mănăstire ori slugușoară la un călugăr, care, printre utrenie şi liturghie şi, câteodată, şi după aceea, bucherea cu bietul băiat până ce-l scotea din greu. Carte pe atunci se învăţa numai prin mănăstiri şi din această carte n-ajungeau bărbaţi prea învăţaţi, dară cărturari săteşti şi dascăli bisericeşti tot ajungeau"[29].

Între intelectualii bucovineni, refugiaţi în Moldova, se află şi Samuil Botezat, probabil fiul dascălului Ioniţă Botezat din Suceava, care fusese profesor la Şcoala Normală din Cernăuţi. Trecând în Moldova, Botezat ajunsese mai întâi profesor de nemţeşte la Gimnaziul „Vasilian" din Iaşi, „pentru tinerii doritori să înveţe această limbă". La 1832, Botezat fu numit profesor pentru „pregătirea candidaţilor la profesoratul şcoalelor începătoare de pe ţinuturi, fiindcă îndeplinise şi în Bucovina aceeaşi sarcină". În orele sale libere, Samuil Botezat se îndeletnicea cu traduceri din nemţeşte. El a cunoscut pe Asachi şi se pare că, de la acesta, a primit imboldul spre această îndeletnicire. Botezat a tradus *Uniforma mareşalului Wellington* şi *Nenorocita pătanie a Boureanului*, ambele după Kotzebue. Activitatea sa didactică găsi aprecierea cuvenită prin faptul că i se acordă rangul de serdar. El trecea de pedagog cu multă experienţă şi de aceea i se încredinţă organizarea primei şcoli de fete din Iaşi, pe care o conduse apoi ca director, timp de zece ani de zile. La bătrâneţe, Botez primi, drept recompensă pentru mănoasa lui activitate pe terenul culturii româneşti, rangul de căminar[30].

Înstrăinarea şcolilor, sârbizarea şi clericarizarea bisericii şi exodurile cărturarilor avură drept urmare o completă stagnare în dezvoltarea noastră culturală.

Astfel, cunoştinţa de carte, rămânând în seama puţinilor dascăli ambulanţi şi a călugărilor de prin mănăstiri, nu putea, firește, să găsească mare răspândire în păturile largi ale populaţiei. Izgonită din şcolile publice, ea deveni din ce în ce tot mai rară şi nivelul cultural tot mai scăzut. Sub astfel de împrejurări nu trebuie să ne prindă mirarea dacă nici candidaţii de preoţie nu ştiau bine ceti şi scrie româneşte când intrau în şcoala clericală din Cernăuţi. Scăderea aceasta nu turbura, însă, deloc liniştea episcopului Daniil Vlahovici, care, ca sârb ce era, n-avea nici o tragere de inimă pentru limba noastră. Şi apoi şi în şcoala clericală creată de dânsul domneau stări de lucru îngrozitoare. Profesorii sârbi, cari erau aplecaţi la ea, n-arătau nici dragoste, nici pricepere pentru chemarea lor. I. Budai-Deleanu povesteşte că cursul la şcoala aceasta dura trei ani şi că, la primirea candidaţilor, nu se considerau cunoştinţele şi destoinicia aspiranţilor, ci, în prima linie, darurile pe cari aceştia le aveau la îndemână pentru superiorii lor. Cine era în stare să jertfească un cal bun sau 20 de galbini putea conta cu siguranţă că va fi primit în şcoala clericală din Cernăuţi. „Preparanzii" de la această şcoală erau, totodată, şi „camerieri fără plată" ai episcopului. Cursurile se făceau foarte neregulat şi numai atunci când alumnii nu erau ocupaţi cu „curăţirea vaselor de vin" şi alte servicii domestice la curtea episcopală. În cursul celor trei ani nu se învăţa alta decât catehismul pe de rost şi nimic din ceea ce ar fi putut contribui la deşteptarea spiritului, la nobilitarea inimii şi ce ar fi putut da un imbold la trezirea simţului de datorie şi al dragostei de muncă. Ci, din contra, alumnii, în cursul celor trei ani de şcoală, uitau de-a binelea mai tot ce

mai ştiau la început şi se dedau, sub ochii superiorilor lor, beţiei şi altor patimi, de cari nu se puteau debarasa nici când ajungeau păstori sufleteşti[31]. Cu preoţii ieşiţi din şcoala aceasta nu se putea procopsi mult neamul nostru din Bucovina. Convingerea aceasta pare să fi ajuns generală, căci, la 1818, şcoala clericală de la Cernăuţi fu desfiinţată.

Observasem la început că arhieria lui Daniil Vlahovici n-a adus binecuvântare asupra diecezei bucovinene. Desfiinţarea şcolilor primare, izgonirea dascălilor români de la ele, aversiunea indigenilor faţă de aceste institute de propagandă catolică şi, în sfârşit, sistarea cursurilor la şcoala clericală din Cernăuţi vin să confirme pe deplin afirmaţiunea de mai sus şi să împrăştie orice urmă de îndoială asupra veracităţii lor.

La 1822, muri Daniil Vlahovici, făcând loc pe scaunul episcopal unui arhiereu român din Bucovina, lui Isaia Baloşescu. Acesta era absolvent al celebrei Academii Teologice de la Putna, condusă de eruditul Vartolomei Măzăreanul. Ca român bun şi cu tragere de inimă pentru eparhia sa, noul episcop stărui din răsputeri pe lângă guvern ca supravegherea şcolilor primare să fie din nou încredinţată Consistoriului din Cernăuţi şi ca ele să-şi recapete vechiul lor caracter ortodox în folosul populaţiei ortodoxe a Bucovinei. Isaia repetea an de an cererile acestea, dar glasul său răsună în pustiu, fiindcă guvernul, sfătuit de iezuiţi, nici nu voia să audă de cererile schismaţilor din Bucovina. Aşa trecură mai multe decenii fără ca românii bucovineni să se poată bucura de binefacerile instrucţiunii publice. Pe seama lor rămaseră numai două şcoli, una era vechea fundaţie a lui Grigore Vodă Ghica, din 1766, de la Cernăuţi, care se menţinea ca şcoală moldovenească şi după decretul din 1815, fiindcă ea continua să rămână sub oblăduirea Consistoriului din Cernăuţi. Dar şi aceasta nu păstră lungă vreme caracterul său curat naţional, de vreme ce, în 1821, se introduse şi la acest institut, pe lângă limba română şi cea nemţească ca limbă de instrucţie, cu un cuvânt ea fu *utracvizată*. A doua şcoală moldovenească rămasă sub îngrijirea Consistoriului din Cernăuţi era cea de la Suceava, la care dăscălise după Constantin un oarecare Vasile Creangă şi apoi Ioniţă Botezat, care o conduse până în 1846, când o comisie oficială veni la faţa locului şi constată că „şcoala aceasta era foarte sărăcăcioasă şi adăpostită în una din chiliile mănăstireşti şi că dascălul era plătit lunar de părinţii elevilor săi". Comisia mai avu prilej să constate că instrucţia consista „în slovenire şi apoi în cetirea vechilor cărţi cirilice, pe lângă aceasta se mai învaţă nitel a scrie şi a socoti; datoria principală a dascălului era, însă, de a introduce pe elevi în cântarea bisericească şi de a-i deprinde să cânte ei singuri în biserică"[32].

Acestea erau singurele şcoli la care erau avizaţi românii din Bucovina prin mai multe decenii, până ce urmaşul lui Isaia, episcopul Eugenie Hacman, reuşi, la 1844, să exopereze o rezoluţie imperială, prin care un număr anumit de şcoli primare din Bucovina fură scoase de sub ocrotirea Consistoriului din Lemberg şi supuse Consistoriului din Cernăuţi. În temeiul acestei prea înalte rezoluţiuni redobândiră caracterul lor ortodox numai acele şcoli cari se găseau în sate, unde nu erau nici parohi, nici capelani catolici. Dar şi cu restricţiunea aceasta, românii bucovineni recuceriră măcar o parte din şcolile lor naţionale, ceea ce constituia,

fără îndoială, un succes pe terenul şcolar. Izbânda aceasta ar fi fost şi mai apreciabilă dacă românii n-ar fi fost ţinuţi să împărţească şcolile lor cu rutenii, a căror limbă, prin ordonanţa episcopului Eugenie Hacman, din 4 mai 1838, fusese recunoscută de limba oficială a Diecezei, deopotrivă cu cea română. Numărul acestor pribegi galiţieni sporea mereu în Bucovina şi guvernul nu lăsa să treacă nici o ocazie binevenită pentru a-i favoriza şi sprijini pe socoteala românilor băştinaşi. Astfel a început a se manifesta rivalitatea, mai întâi culturală, iar apoi şi politică între români şi ruteni şi guvernul îşi stabili un principiu politic de a nu face românilor nici o concesiune, fie de natură culturală, fie politică, fără ca să nu facă aceeaşi concesiune şi rutenilor, chiar în cazul când ei nici nu o cereau şi nici nu aveau nevoie de ea. Sub pretextul aşa-numitei „dreptăţi nivelatoare", urmă ca populaţia indigenă a Bucovinei să fie stânjenită în năzuinţele ei naţionale şi în străduinţa ei spre lumină şi cultură.

Dar, dacă episcopul Isaia n-a reuşit să recucerească şcoala primară din mâinile iezuiţilor din Lemberg, apoi el îşi putea mângâia bătrâneţele sale respectabile prin o altă izbândă culturală, care ar fi putut aduce mult bine diecezanilor săi, dacă s-ar fi ţinut mai mult seama de năzuinţele lor naţionale. El reuşi, în 1824, să înfiinţeze, în locul şcolii clericale, care fusese desfiinţată în 1818, un nou institut teologic în Cernăuţi, după modelul vechii Academii Teologice de la Putna. Pe lângă acest institut se deschise şi un seminar clerical pentru 25 de alumni, cari primeau acolo întreaga întreţinere pe cheltuiala fondului bisericesc. Dar, din întocmirea planului de instrucţie pentru acest institut se poate vedea clar de câtă consideraţie se bucura limba noastră românească în Dieceza bucovineană. Planul de organizaţie al noului institut teologic din Cernăuţi prevede ca limbi de instrucţie : limba latină, elină şi germană. Limba română, ca limbă oficială a Diecezei şi ca limbă maternă a populaţiei indigene din Bucovina, fusese eliminată cu desăvârşire de la Institutul Teologic din Cernăuţi. Din pricina aceasta, candidaţii de preoţie părăseau institutul cu mari pretenţii teologice, dar cu totul lipsiţi de cele mai elementare cunoştinţe de limba, istoria şi literatura neamului lor. Despre acestea nu se pomenea deloc nici la Liceul german din Cernăuţi şi nici la Institutul Teologic din acelaşi oraş.

Şi dacă ne cugetăm că, în lipsa învăţătorilor izgoniţi de la şcolile săteşti, clericii aceştia rămăseseră singurii îndrumători culturali şi naţionali ai poporului analfabet, ne putem face o închipuire despre adevărata stare de lucruri din Bucovina în prima jumătate a veacului al XIX-lea. Unde mai înainte se mai găseau în Bucovina oameni cu frumoase cunoştinţe de carte românească, de pe la 1820 încoace, scriitorii actelor de judecată nu mai cunoşteau limba română cum se cade, ci o aduceau pe nemţeşte şi ruteneşte. Se observă, deci, precum constată dl Iorga, o lentă infiltraţie, o înecare a elementului aborigen, numeros, curat şi mândru, în potopul galiţian[33]. De altmintrelea, starea aceasta dureros de tristă se vede şi dintr-un raport oficial, de la 1848, al Consistoriului din Cernăuţi, unde găsim următoarele constatări: „Trebuie să mărturisim cu părere de rău că în Bucovina, într-o provincie românească după origine, cu toate că cea mai mare parte a naţiunii se compune din moldoveni sau români şi că aceasta vorbeşte un grai propriu moldovenesc sau român, s-a purtat până azi foarte puţin de grijă pentru învăţătura şi cultivarea acestui grai, aşa că azi limba germană nu serveşte

numai de limbă oficială, ci ea serveşte şi ca limbă de conversaţie pentru toţi intelectualii, pe când graiul moldovenesc sau românesc se vorbeşte numai de adevărata populaţiune a Bucovinei, care sunt moldovenii sau românii şi se păstrează numai prin moştenire de la tată la fiu în starea sa primitivă şi pe o treaptă joasă"[34].

Atmosfera aceasta străină deveni insuportabilă pentru aceia dintre cărturarii români în sufletele cărora nu se înăduşise încă simţul de demnitate şi solidaritate naţională. Dar aceştia erau priviţi cu dispreţ şi neîncredere de către stăpânire şi de către conaţionalii lor înstrăinaţi. Sătui de atâta jignire şi umilire, unii dintre ei părăsiră Bucovina şi trecură în Moldova, unde dragostea de neam şi de limba strămoşască n-ajunsese obiect de ocară şi descalificare.

Vedem, aşadară, că nici reformele ce s-au introdus pe terenul şcolar n-au fost priincioase pentru dezvoltarea culturală a românilor băştinaşi. Tineretul ocolea şcoala nemţească şi catolică pentru că o considera pierzătoare de suflet, iar dascălii români părăsiră Bucovina pentru a continua opera lor culturală în Moldova.

Prin reformele pe care noua stăpânire le-a introdus în Bucovina, îndată după anexare, s-au înăsprit condiţiunile de dezvoltare culturală a românilor. Ruperea nemijlocită de tradiţiile moldoveneşti, desconsiderarea *statu-quo*, eliminarea boierilor de la cârma ţării, introducerea noilor norme de guvernământ, precum şi înlocuirea limbii române prin cea germană în administraţie, în şcoală şi în viaţa publică, pricinuiră exodul boierilor spre marea pagubă politică şi economică a românilor. Reformele bisericeşti înlesniră sârbizarea şi rutenizarea eparhiei bucovinene. Reformele şcolare au pricinuit germanizarea institutelor de creştere şi aversiune a românilor faţă de ele. Bărbaţii noştri cei mai învăţaţi şi mai de seamă părăsiseră Bucovina şi trecură în Moldova, unde deveniră îndrumători de curente nouă şi apostoli însufleţiţi ai culturii româneşti, ca eruditul Paisie, ca paharnicul Alboteanul, unde ilustrară scaunele episcopale de la Huşi şi Roman, ca Gherasim Bucovineanul, ba chiar şi scaunul Mitropoliei Moldovei şi Sucevei, ca Meletie Brandaburul. Părăsit de minţile sale cele mai luminate, de energiile sale cele mai exprimate şi de mădularii săi cei mai influenţi în rosturile ţării, neamul românesc din Bucovina rămase la discreţia cârmuitorilor străini, cari îl dezbrăcară de drepturile sale istorice, puseră stăpânire pe toate izvoarele de câştig şi îmbogăţire şi cari tindeau să adoarmă în el conştiinţa de demnitate naţională şi de drept istoric. Încetul cu încetul, el începu a se simţi străin în ţara sa şi pe pământul strămoşilor săi. De aci înainte, aceşti străini, împreună cu cei ce sosiră necontenit după dânşii, începură să privească Bucovina ca patria lor şi nu îngăduiau, sub nici un cuvânt, ca vreun român să cuteze să afirme că această ţară este patria moldovenilor şi numai a lor[35]. Domnul Duiliu Zamfirescu a prins situaţia aceasta deplorabilă în versuri duioase, când invoacă ajutorul marelui Ştefan contra „duiumului de noroade", cari rod bietului pământean şi „inima din piept".

Şi că noua situaţie era dezastruoasă pentru dezvoltarea politică, culturală şi economică a românilor bucovineni, aceasta ne-o confirmă pe deplin Budai-Deleanu, care, în descrierea sa amănunţită a stărilor din Bucovina, de pe la anul 1800, ajunge la următoarea încheiere: „În de comun se poate zice, cu conştiinţa împăcată, că cele mai bune şi mai blânde legi ale guvernului austriac

nu servesc în noua provincie pentru promovarea binelui, că ele contribuiesc la obştească prăpădenie şi apăsare a locuitorilor indigeni". Pentru acest cuvânt, el exclamă cu durere: „O, tu, nenorocită Bucovină!"[37]

*

Desconsiderarea indigenilor în administraţia ţării, în şcoală şi în biserică şi nu mai puţin şi eliminarea lor de la sfatul ce se ţinu la Viena în vederea reformelor ce trebuiau introduse în noua provincie, jigni adânc pe fruntaşii românilor, câţi mai rămăseseră în Bucovina. Mintea lor sănătoasă nu putea concepe ideea că asupra patriei lor s-ar putea lua hotărâri valide fără ca mai întâi glasul lor să fie ascultat. Pentru aceia ei, eliminaţi de la deliberările Consiliului de reformă din Viena, se adunară la Cernăuţi sub prezidenţia episcopului Dosoftei, pentru a discuta asupra situaţiei. Hotărârile ce se luară fură redactate în forma unui memoriu şi Vasile Balş primi mandatul de a le prezenta Consiliului aulic de război din Viena, ca mandatar sau „delegat al Bucovinei". În vremea aceea se făureau diverse planuri cu privire la viitoarea organizaţie politică a Bucovinei; pentru aceea Balş ceru, în numele conaţionalilor săi, ca patria să nu fie încorporată nici Galiţiei, nici ţinutului grăniceresc de la Năsăud, ci administrată ca provincie autonomă, respectându-i-se trecutul istoric şi integritatea teritorială. Memoriul mai cuprindea şi dorinţele românilor privitoare la organizarea bisericii şi a aşezămintelor culturale, la gospodăria şi administraţia fondului bisericesc şi la îmbunătăţirea stării materiale a populaţiei rurale, prin înviorşarea comerţului şi cultivarea mai intensivă a pământului, de vreme ce împăratul Iosif [al] II [-lea] destinase Bucovina pentru prăsila vitelor şi, în prima linie, pentru întreţinerea stabilimentelor de cai de remontă, ce se înfiinţase de curând în noua provincie. Memoriul acesta cuprinde, în linii generale, programul politic al românilor din Bucovina, de la anexare până în timpul de faţă.

Judecând după cele cuprinse în acest memoriu, ne putem convinge că pretenţiile românilor erau foarte modeste şi în deplină concordanţă cu interesele politice ale statului austriac. Dar, cu toate acestea, nici una din cererile indigenilor nu fu rezolvită în sensul dorinţelor exprimate. După desfiinţarea administraţiei militare, Bucovina fu încorporată Galiţiei, ca al 19-lea cerc administrativ al acestei provincii polono-rutene, cu care bucovinenii nu aveau nici un punct de atingere, nici cu privire la limbă, nici la credinţă. Prin unirea aceasta s-au introdus în Bucovina normele administrative galiţiene, s-au înăsprit relaţiile dintre proprietari şi ţărani şi s-a desfundat puhoiul rutean, care începu să se reverse asupra satelor româneşti din Bucovina.

Şi, dacă în urma exodului boierilor şi a intelectualilor, clerici şi mireni, ne-am mai putut menţinea în situaţia noastră şi feri sufletul de completa înstrăinare, apoi această fericită întâmplare se datoreşte numai unor evenimente care sfărâmară pe neaşteptate bariera politică ce ne despărţea de fraţii noştri din Moldova şi ne puse din nou în contact sufletesc cu ei. În privinţa aceasta se poate observa în dezvoltarea românilor din Bucovina un fenomen foarte interesant. În momentele

cele mai critice, când forța noastră de rezistență era aproape de istovire, când încrederea în puterile și drepturile noastre începea să slăbească, când însăși existența noastră ca neam era serios amenințată, atunci se produceau, ca prin minune, anumite evenimente politice, care, prin forța lucrurilor, dărâmau zăgazurile de izolare și ne puneau în legătură cu frații noștri mai numeroși din Moldova, făcând ca aceeași simțire și aceeași viață să pulseze liber și fără piedică dincoace și dincolo de Molna. Prin contactul acesta vremelnic, românii bucovineni își împrospătau vechile legături sufletești cu frații lor din Moldova, dobândeau puteri nouă pentru lupta ce le stătea înainte, se întăreau în credința drepturilor lor și găseau cuvinte de încurajare și mângâiere pentru durerile și suferințele lor.

În timpul când românii bucovineni, în urma unirii țării lor cu Galiția, se găseau în cea mai tristă și dezolată stare politică, culturală și economică și când sufletele mai slabe începură a se clătina în credința lor, izbucni, la 1788, războiul austro-ruso-turc, în cursul căruia austriacii cuceriră raiaua Hotinului, înaintară până la Iași, ocupară 5 ținuturi din Moldova, limitrofe cu Bucovina, și le ținură aproape 3 ani de zile sub administrația lor[38]. În timpul acesta, bucovinenii primiră un mare sprijin moral de la frații lor din Moldova. Astfel primeniți sufletește și întăriți în credința drepturilor lor naționale, ei luară, față de Viena, o atitudine mai energică și mai hotărâtă, reclamând cu mai multă stăruință respectarea drepturilor lor politice, naționale și culturale. Ei reușiră a-și impune punctul lor de vedere și a stoarce împăratului Leopold [al] II [-lea] restabilirea autonomiei țării lor, dat fiind că „deosebirea de limbă, de datini și de obiceiuri", care există între Galiția și Bucovina, ar zădărnici contopirea administrativă a acestor provincii așa de deosebite una de alta. Succesul acesta arată cât de mult câștigaseră bucovinenii pe urma reîmprospătării legăturilor lor cu frații din Moldova. E adevărat că rezoluția imperială privitoare la autonomia țării lor, obținută de fruntașii bucovineni, la 1790, urmă să fie pusă în aplicare numai după un răstimp de șaizeci de ani. Dar pentru ei era, orișicum, o mare izbândă când însuși împăratul, prin rezoluțiunea sa, recunoscu că există o deosebire între limba, datinile și obiceiurile românilor din Bucovina și cele ale rutenilor din Galiția, fiindcă, prin constatarea aceasta, se recunoștea în mod oficial caracterul românesc al Bucovinei, ceea ce s-a constatat mai apoi de politicienii și istoricii străini.

Prin Tratatul de pace ce s-a încheiat la Șiștov, în august 1791, Austria se obligă să evacueze cele cinci județe ocupate din Moldova. Legăturile dintre bucovineni și frații lor din Moldova se întrerupseseră din nou, cordonul bucovinean fu din nou restabilit între frații de același sânge. Dar, cu toate acestea, împreuna viețuire de câțiva ani ajunse ca bucovinenii să soarbă cu nesaț din amintirile trecutului și să se întărească sufletește pentru lupta ce-i aștepta în viitor. Și apoi curajul de luptă și conștiința de unitate națională rămaseră și după restaurarea cordonului bucovinean pururea vie, dat fiind că această conștiință se alimenta din același izvor de lumină și inspirație ca și la frații rămași în Moldova. În vremea aceea cultura străină, evreo-germană, nu se infiltrase încă cu atâta putere în sufletele românilor din Bucovina, rămânând ca aceștia să-și primească hrana necesară din productele spiritului românesc, cari modeste cum erau, erau totuși ale noastre și exprimate în limba noastră. Despre hrana aceasta a bucovinenilor, ne desfășoară Budai-Deleanu următoarea icoană, pe cât de instructivă, pe atât de interesantă, zicând: „Limba lor este vechea limbă romană populară, amestecată

cu felurite cuvinte slavone, greceşti şi albaneze, dar cuvintele luate din alte limbi abia fac o treime. Limba moldovenească şi, în genere, română îndeplineşte toate calităţile pentru a deveni cu totul o limbă culturală, egală cu cea italiană, dacă se vor găsi oameni iscusiţi cari să se ocupe de ea. Până acuma ea este însă săracă, rustică şi necultivată. Românul scrie în felul cum pronunţă, fără regule şi alegere. În limba aceasta nu există încă un dicţionar, nici o gramatică temeinică şi nici o ortografie stabilită. Literatura ei cuprinde numai două ediţiuni ale Sfintei Scripturi, o pravilă sau o colecţie de legi bisericeşti, care se mărgineşte la cele dintâi şapte sinoade şi la celelalte cărţi bisericeşti, cari sunt foarte numeroase; apoi, câteva cronici sau istorii naţionale române, cari pot fi privite drept producte originale româneşti. Celelalte cărţi şi manuscripte sunt numai traduceri din felurite limbi. Numărul lor este foarte mare, dar ele se găsesc numai la particulari, fiindcă la moldoveni nu se tipăresc încă cărţile de interes general, ci ei şi le copiază unul de la altul; dar cum copierea aceasta este foarte costisitoare, numai cei avuţi şi le pot procura. După cunoştinţele mele, manuscriptele lor, afară de sus-pomenitele cronici, sunt următoarele: *Iliada* şi *Odiseea* de Homer, traduse liber; viaţa lui Alexandru cel Mare, amestecată cu multe adausuri fantastice; fabulele lui Isop, aşa-numita *Isopia*; *Istoria etiopică* a lui Iliodor, un roman din greceşte; *Telemah* din franţozeşte; *Viaţa lui Petru cel Mare* de Voltaire[39]; cunoscuta carte *Ceasornicul domnilor*, din latineşte; o traducere după o logică, retorică şi etică, care a apărut şi în tipar, apoi multe alte scrieri mai puţin însemnate, traduse din diferite limbi, între cari şi o istorie universală"[40].

Acestea erau, după mărturia contemporană a lui Budai-Deleanu, cărţile din cari înaintaşii noştri din Bucovina, de pe la 1800, îşi luminau mintea şi îşi cultivau sufletul. Erau vechile producţiuni literare încă de pe vremea Moldovei, căci, în anii dintâi ai stăpânirii austriece, bucovinenii, pierzând talentele lor cele mai de seamă prin emigrare în Moldova, nu produseră nimic de seamă pe terenul literar. Aşa de mare era seceta literară din Bucovina în aceeaşi vreme, încât bucovinenii nu-şi putură întocmi nici măcar un simplu calendar pentru nevoile cultului bisericesc. Şi mai trist era însă faptul că ei nici nu-şi puteau procura cărţi româneşti de peste cordon, din Moldova. La 1784, apăru, ce-i drept, la Viena un calendar „făcut pentru întrebuinţarea norodului sloveno-sârbesc şi românesc, care se află în ţinuturile chezaro-crăieşti a legii Răsăritului", dar calendarul acesta nu era după placul cărturarilor români din Bucovina, crescuţi în tradiţiile moldoveneşti.

Pentru aceea, ei căutau să-şi procure calendare de la Iaşi. Dar, cum lucrul acesta nu era aşa de uşor de îndeplinit, bieţii cărturari bucovineni erau nevoiţi să-şi procure copii scrise cu mâna după singurul exemplar care străbătea prin vreo întâmplare fericită în Bucovina. Aşa se osteni „cel mai mic dintre dascăli", smeritul Matei Marcovici, din Mihalcea, de lângă Cernăuţi, să „prescrie" pentru Iordachi Tabora, „din cuvânt în cuvânt, calendarul pe 112 ani scos din multe feluri de cărţi şi tipărit la Iaşi, în anul 1775, de protopopul Mihai Strelbicki". Cu acest prilej, copistul a adaos de la sine note cronologice, ca cele „de când s-au dat nemţilor Bucovina" şi altele privitoare la familiile boiereşti din această ţară[41].

La 1811, apăru, în sfârşit, şi în Bucovina primul calendar românesc. Până atunci, publicaţiile româneşti din Bucovina se mărgineau la o serie de cărţi liturgice, ca *Octoihul Mare* şi *Mic*, traduse în limba ţării pentru purtarea de grijă

a lui Ştefan Atanasovici, „întâiul slavonesc şi moldovenesc cancelist al Consistoriului chezaro-crăieştii Bucovine" (Cernăuţi, 1804); afară de aceasta, mai apăru o serie de publicaţii didactice pentru şcolile triviale din Bucovina, traduse din nemţeşte de Ion Budai-Deleanu, care este, astfel, primul autor de cărţi didactice din Bucovina. La 1807, apăru ediţia românească a codului penal austriac, sub titlul: *Cartea de pravilă ce cuprinde legile asupra faptelor rele şi călcătoare de poliţie şi asupra grelelor călcări a politiceştilor orânduieli de poliţie*. După cinci ani, apăru, la Cernăuţi, şi codul civil, sub titlul: *Cartea legilor şi pravilelor de obşte pârgăreşti pentru toate ţările moştenitoare nemţeşti ale Monarhiei austriaceşti*, în 3 volume[42]. Traducătorul acestor coduri a fost, fără îndoială, I. Budai-Deleanu, fiindcă lucrarea aceasta cădea în competenţa sa de translator român pe lângă guberniul provincial din Lemberg.

Ca lucrare originală românească apăru, la 1811, *Calendarul* dascălului Vasile Ţântilă din Tereblecea. Acesta era un absolvent al şcolii clericale din Cernăuţi care, neprimind hirotonia, se făcu dascăl în satul său natal.

El are meritul de a fi editat primul calendar românesc în Bucovina. În anul dintâi, calendarul lui Ţântea aduce numai partea calendaristică. În anii următori, el, ca „iubitor de ştiinţele matematice" ce era, mai adăugă la ea şi diferite poveţe şi învăţături pentru popor. La 1814, dascălul Ţântilă mai publică, pe o coală mare şi groasă, şi un „Calendar în care să se afle toate sărbătorile cele mari ale Bisericii Răsăritului, alcătuit cu ajutorul lui Dumnezeu, după mâna lui Damaschin, de un iubitor de această ştiinţă, nu pe un an, pe o sută sau o mie de ani, ci de la început şi până la sfârşitul lumei, numai iubitul cetitor să ştie ce slovă a Păscăliei slujeşte pe anul acela ce vra să caute". Mai la urmă s-au dat şi Paştele catolice pe optzeci de ani înainte[43]. Calendarul lui Ţântilă apăru numai până la 1820, când îşi încetă apariţia, fără ca să cunoaştem cauzele care o determinară. Dl T. V. Stefanelli a ridicat acestui harnic cărturar bucovinean un trainic monument literar[44]. De la dispariţia acestui calendar se strecurară douăzeci de ani împliniţi, fără ca bucovinenii să fi avut calendarul lor românesc.

Calendarul lui Ţântilă fusese de bun augur pentru înfiripărea unei mişcări literare în Bucovina, căci, numai scurtă vreme după apariţia lui, se hotărî un alt cărturar bucovinean, Teodor Racoce din Carapciu, urmaşul lui Budai-Deleanu în postul de translator pe lângă guberniul din Lemberg, să publice chiar o revistă periodică. Spre acest scop, el se adresă, la 1816, guberniului cu cererea de a i se îngădui să publice o revistă românească sub titlul de *Nuvele sau Gazete româneşti*. Prin decretul din 25 februarie 1817, Racoce obţinu „pozvolenia gubernialnică" şi, în posesia ei, el lansă, la 8 martie 1817, o „înştiinţare" către „toţi cei înalţi şi preasfinţiţi arhierei şi de înalt neam arhonde, veli boieri, precum preacinstite, cinstite şi de bun neam bisericeşti şi mireniceşti persoane", invitându-le ca ele, „după vredniciile lor, să binevoiască a pune împreună ştiinţă spre împlenirea acestui dimpreună folositor scop". Apelul acesta nu era adresat numai bucovinenilor, ci şi românilor din Ardeal, din „Ţara Moldovei" şi din „Ţara Muntenească", fiindcă, după socotinţa autorului, „neamul românesc, deşi împărţit întru mai multe ţări, trăind sub osebite stăpâniri, totuşi o limbă are, aceeaşi lege şi tot aceleaşi obiceiuri, precum şi aceleaşi cărţi şi aceeaşi scrisoare. Deci, românii, socotiţi împreună, fac o naţie de mai multe milioane şi cari de mult acum simţesc bunătăţile politicii şi doresc a fi părtaşi culturii celorlalte

neamuri din Europa. Dară până acum li-a lipsit acest organ, prin care să poată primi toate acele procopsiri de care au avut parte alte noroade". *Nuvelele sau Gazetele româneşti* ale „gubernialnicului tălmaciu" Teodor Racoce aveau să apară săptămânal, în câte 2–3 coale, cuprinzând veşti, învăţături şi ştiinţă, toate acestea „tălmăcite pe româneşte, începând de la gramatică până la teologie". Racoce mai promitea şi o foiţă intitulată: *Dascălul românesc*. El considera „gazetele" de „istorie vieţuitoare împreună cu noi" şi, în consecinţă, el conta la sprijinul „tuturor oamenilor învăţaţi şi iubitori de neam". Şi pe acesta Racoce pare să-l fi primit, întrucât el reuşi a-şi pune în aplicare planul său literar.

La 1820, apărură, de fapt, la Cernăuţi, *Nuvelele sau Gazetele* lui Racoce sub titlul de: *Chrestomaticul românesc sau adunarea [de] tot felul de istorii şi de alte faptorii scoase din autori di pi osebite limbi, pe anul 1820*. Un exemplu din această rară publicaţie se păstrează în biblioteca Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română din Cernăuţi, cuprinzând diferite povestiri după autori vechi şi noi. Din nefericire, Racoce se îmbolnăvi şi muri curând după apariţia primului număr din *Chrestomaticul* său, astfel că această frumoasă şi lăudabilă încercare literară se mărgini la primul său succes, negăsindu-se în Bucovina nimeni care să o fi continuat cu aceeaşi dragoste şi pricepere ca iniţiatorul ei. Apelul literar adresat Consistoriului din Sibiu fu descoperit mai dăunezi de dl I. Lupaş, împreună cu rezoluţiunea guberniului transilvănean, cari opri răspândirea apelului, cu motivarea că, „din consideraţiuni politice, n-ar fi consult ca românii să citească gazete, fiindcă ei le-ar putea înţelege şi interpreta în mod greşit"[45].

Tot în timpul acesta s-a ridicat din rândurile românilor bucovineni şi un scriitor apreciabil, care, însă, din nenorocire, se stinse în floarea vieţii, înainte ca incontestabilul său talent să se fi putut afima în deplina sa vigoare. E vorba de Daniil Scavinschi, originar din părţile Cosminului, de unde un omonim al său, Ştefan Scavinschi, trimitea, pe la 1870, „Albinei" din Pesta, corespondenţe despre „deznaţionalizarea patriei sale"[46]. Daniil Scavinschi a deprins rostul buchiilor la vechea şcoală moldovenească din Cernăuţi şi se pare că a şi urmat câţiva ani şi liceul german din acest oraş. De la Cernăuţi trecu la Lemberg, unde intră ca practicant în farmacia unei rude ale sale. Acolo făcu cunoştinţa marelui agă Sandu Sturdza Miclăuşanul, care, la 1823, îl luă cu sine la Iaşi. În capitala Moldovei, Scavinschi veni în atingere cu cei mai de seamă scriitori moldoveni din acele vremuri şi se învrednici de prietenia lui Constantin Negruzzi, care a scris şi o duioasă biografie a prietenului său[47]. Stările din Bucovina treziră multă amărăciune şi dezgust în sufletul gingaş de poet al lui Scavinschi. Pentru aceea, el nu iubea pe nemţi şi nici literatura lor, cu toate că o cunoştea mai bine decât pe cea franceză, din care făcuse mai multe traduceri. Codrul Cosminului, în preajma căruia Scavinschi se născuse şi copilărise, trezi în sufletul său duioase amintiri din trecut. Acestea determinară nota patriotică şi naţională a scrisului său. Pe urma sa ne-au rămas drama *Democrit*, ode pentru deşteptarea românilor, sonete pentru fericirea Moldovei şi panegirice la adresa boierilor găzduitori[48].

După 1820, bucovinenii multă vreme nu dădură nici un semn de viaţă literară. În lista abonaţilor la „Gazeta Transilvaniei" şi la „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" a lui G. Bariţ, de la 1838, nu se găseşte nici un singur cărturar din Bucovina[49]. Numai la 1837 se hotărî catehetul de la vechea şcoală moldovenească din Cernăuţi, Porfirie Dimitrovici, a relua seria calendarelor

românești, care fusese întreruptă la 1820. Cu binecuvântarea Consistoriului episcopesc, Porfirie Dimitrovici alcătui un calendar românesc, pe anul 1837, și înaintă manuscriptul guvernului spre cenzurare. Dar, în timpul absolutismului, cenzura nu era numai din cale afară de strictă și bănuitoare; ea era și extraordinar de temeinică, de vreme ce ea avu nevoie de un răstimp de patru ani de zile pentru ca să-l revadă și să pună sub el obișnuitul: *nihil obstat*. Din pricina aceasta, calendarul românesc apăru numai pe 1841, cu care an se reluă seria calendarelor bucovinene, pentru a fi continuată până în timpul de față fără întrerupere. Pe lângă partea calendaristică, calendarul pe 1841 mai aduce și „Alegate de petrecere", între cari găsim două acrostihuri semnate de autorul calendarului și tot de el pare să fi fost adunate și publicate și *Regulile vremii pentru țărani*, rânduite după cele 12 luni ale anului. În anul următor, partea literară ni se înfățișează în condițiuni și mai bune, Dimitrovici publică un articol de cuprins religios moral, urmează apoi descrierea bisericilor Sf. Isac din Petrograd și Sf. Sofia din Constantinopol. Teodor Șoimul, mitropolitul Teoctist Blajevici de mai târziu, publică un poem în versuri intitulat *Iordania*, adică ceremonia sfințirii apei la Fântâna Turcească din Cernăuți. Cu „recepte pentru economia casnică", cu „fabule, paramii și ziceri învățătoare și folositoare" se încheie „alegatele" pe 1842. În anul următor, întâlnim între colaboratorii calendarului pe clericul Samuil Andrievici, mitropolitul Silvestru de mai apoi, care iscălește încercări omiletice și versuri destul de îndemânatice. În *Limba noastră către noi* se îndeamnă poporul a-și păstra limba mai presus de toate, o dovadă că procesul rutenizării începuse de mult. Calendarul pe 1844 aduce ode, fabule, anecdote și câteva traduceri reușite. În calendarul pe 1846 găsim o descriere a Bucovinei, făcută de Samuil Andreievici. Cu anul acesta se epuizase, însă, întregul capital literar al cărturărimii bucovinene, dat fiind că calendarele pe anii următori, până la 1848, apăruseră fără „alegate literare" sau reproduceau simplu „alegatele" de mai înainte. Se vede că izvorul de inspirație secase deodată în urma cumplitei secete culturale, care domnea în Bucovina până la 1848[50].

Vedem, așadar, că, în ciuda împrejurărilor extrem de nefavorabile, românii bucovineni au dezvoltat o activitate literară relativ destul de bogată. Ei tălmăciră pe limba lor mai multe cărți liturgice, alcătuiră mai multe manuale didactice, editară un calendar românesc, încercară să publice chiar o revistă care să se adreseze cărturarilor români de pretutindeni și, în sfârșit, produseră chiar și un scriitor de seamă, care ar fi însemnat, poate, mai mult în literatura română, dacă moartea crudă nu i-ar fi curmat firul vieții chiar în toiul celei mai rodnice activități. Activitatea aceasta literară constituie cea mai eclatantă dovadă că bucovinenii, și după izolarea ei de trunchiul Moldovei și chiar după ce pierduseră pe mulți dintre cărturarii lor cei mai de seamă, continuară să rămână mădulare vii și active ale neamului românesc și să contribuie și ei la îmbogățirea literaturii și culturii românești.

*

Din constatările precedente s-a putut convinge orișicine că condițiunile de dezvoltare a românilor din Bucovina deveneau, pe zi ce merge, tot mai grele și mai anevoioase. Limba românească, singura limbă a țării, fu izgonită din oficii,

din şcoală şi din viaţa publică. Urmărită şi disprețuită de străini, ba şi de mulţi români înstrăinaţi, ea îşi găsi singurul adăpost în casa ţăranului, acestui mucenic al muncii fără sărbătoare, şi la curtea puţinilor boieri, cari mai rămăseseră în Bucovina. Acolo se mai păstra încă vie şi conştiinţa naţională, care începea a se stinge în sufletele generaţiilor crescute la şcolile catolice şi la Liceul german din Cernăuţi. Înăduşită cu desăvârşire, era această conştiinţă şi în sufletele multor clerici absolvenţi ai Institutului Teologic cu trei limbi de predare, dintre cari cea românească lipsea. Pe când, deci, noua stăpânire îşi dădea toată silinţa pentru ca noua generaţie să fie formată sufleteşte după scopurile şi interesele ei, singură pătura boierească se arăta încă refractară faţă de aceste năzuinţe. Această nobilă rezistenţă era alimentată din izvorul încă viu al amintirilor trecute şi din bogatele tradiţiuni moldoveneşti. Apoi şi legăturile de înrudire şi de interese dintre familiile boiereşti de dincoace şi de dincolo de cordon erau încă prea puternice pentru ca ele să fi putut fi întrerupte deodată.

În fruntea boierimii bucovinene se găsea pe atunci, şi rămase încă multă vreme, familia Hurmuzachi, care poate fi privită aproape ca singura putere meteorică a întregii mişcări naţionale şi culturale în Bucovina anilor 1848–1870. „Numele acestei familii – observă dl D. A. Sturdza – este nedezlipit de ursita Bucovinei. Această familie a stat în capul culturii Bucovinei; acolo ea a luptat în zile bune, ca şi în zile rele cu stăruinţă şi devotament, cu iubire pentru păstrarea naţionalităţii române şi dezvoltarea individuală a acestei ţărişoare“[51].

Mădularele acestei familii aveau legături vechi cu judeţele bucovinene ale Moldovei. Marele paharnic Matei Hurmuzachi îndeplinea funcţia de pârcălab de Cernăuţi. În stăpânirea sa se găseau, în vremea ocupării, moşiile Cernauca, Vaslăuţi şi Vasilău, situate toate trei în ţinutul Cernăuţilor. După moartea lui Matei, moşiile acestea trecură, prin moştenire, în posesia lui Constantin Hurmuzachi, frate cu răposatul. Acest Constantin optase, în 1781, pentru cetăţenia austriacă, iar în 1787 i se recunoscu titlul de cavaler de Hurmuzachi. La 1796, Constantin Hurmuzachi apare în tabula din Cernăuţi ca proprietar al satului Cernauca. După moartea lui Constantin, dreptul de proprietate asupra acestui sat trecu asupra fiului său, Doxache, care, în 1804, se şi stabili la Cernauca. Doxache era căsătorit cu Elena Murguleţ, originară şi ea din părţile bucovinene. Căsătoria aceasta fu binecuvântată cu 7 copii, şi anume: Constantin, Eudoxiu, George, Alexandru, Nicolae, Eufrosina şi Eliza, cari, cu toţii, avură partea lor la renaşterea naţională şi culturală a conaţionalilor lor bucovineni. Educaţia pe care aceştia o primiră în casa părintească e caracterizată destul de nimerit prin cuvintele devenite celebre ale maicii lor: „Să grijim, iubite soţule, cu tot adinsul ca, în amestecătura aceasta de limbi, copiii noştri să rămână ceea ce suntem noi, adică români, şi să-şi păstreze cu sfinţenie sentimentele lor naţionale în tot cursul vieţii lor“. Din cuvintele acestea putem deduce că pe vremea aceea în Bucovina doar în casa părintească se mai putea primi o educaţie românească. Institutele publice propovăduiau cunoştinţe într-o limbă străină şi cu tendinţe duşmănoase nouă. Cât priveşte casa Hurmuzăcheştilor de la Cernauca, apoi cu drept cuvânt putem zice că acolo încă trăia vechea Moldovă.

De aceea, nu este numai o simplă întâmplare că această casă a fost pe vremuri o gazdă pentru toţi pribegii politici nu numai din Moldova, dar şi din Ardeal şi Ţara Românească. Aceştia descălecau la Cernauca ca la dânşii acasă,

fiind încredinţaţi că acolo bătea inima românimii întregi. Aceasta se ştia în Moldova foarte bine şi pentru aceea rangul de căminar, care în 1819 fu conferit lui Doxache Hurmuzachi de către domnul Moldovei, fusese pentru el o distincţie bine meritată.

Curând după aceasta, casa Hurmuzăcheştilor de la Cernauca era să ajungă loc de întâlnire pentru fruntaşii boierimii moldovene. La 1821, s-a produs răscoala grecească a eteriştilor. Cum, însă, mişcarea aceasta nu cadră deloc cu sentimentele şi aspiraţiunile boierilor moldoveni, aceştia se refugiară în Bucovina. La Cernauca, la Cernăuţi, la Suceava şi în multe alte localităţi din Bucovina, unde se găseau curţi boiereşti, se adăpostiră sute de refugiaţi politici din Moldova. La începutul lui octomvrie 1821, refugiaţii aceştia ţinură la Cernăuţi un mare sfat politic, la care luară parte Dumitrachi şi Sandu Sturdza, Alecu Balş, Dumitrachi Ghica, Petrachi Roset, Constantin Cantacuzino şi alţii. La ordinea zilei era atitudinea pe care boierii trebuiau să o ia faţă de noua situaţie din Moldova. Unii dintre boieri erau dispuşi a recunoaşte pe caimacamul Ştefan Vogoride de domn, în schimbul unor concesiuni de natură politică. Majoritatea boierilor era, însă, de altă părere, pe care reuşi a o impune minorităţii. În urma lungilor discuţii ce au urmat, boierii căzură de acord să redacteze un memoriu către Poartă, în care să se arate că grecii sunt aceia cari s-au răzvrătit împotriva împărăţiei, că exploatează şi storc ţara, că ei au redus Moldova la jumătate din cuprinsul ei şi că, prin urmare, domnia fanariotă trebuie să ia un grabnic sfârşit. În locul domnului fanariot, ţara ar fi bine să fie guvernată de mădulările Divanului, sub supravegherea unui dignitar trimis de Înalta Poartă. O deputăţie aleasă din sânul pribegilor fu însărcinată să prezinte Porţii doleanţele boierilor exprimate în memoriu. Cererile boierilor nu fură, însă, luate imediat în seamă şi, de aceea, ei fură forţaţi să petreacă timp mai îndelungat în Bucovina. Unii din ei se simţeau foarte bine în Bucovina, ca bunăoară Dimitrie Ghica, care cerea indigenatul austriac cu recunoaşterea titlului de conte; alţii, însă, îndurară mizerii din partea conaţionalilor lor din Bucovina, care îi supărau cu procese de proprietate de tot felul[52]. Unul din aceşti pribegi, Gheorghe Cantacuzino, muri în pribegie şi fu înmormântat în apropiere de Suceava, unde mormântul său se vede şi astăzi[53]. În timpul acestei pribegii văzură lumina zilei, pe plaiurile Bucovinei, Constantin Miclescu, mitropolitul Calinic de mai târziu al Moldovei şi apoi al Ungrovlahiei. Tot în Bucovina se născu atuncea şi scriitorul Gheorghe Sion, care a păstrat totdeauna multă dragoste şi interes pentru ţara noastră[54]. În octomvrie 1823, se întâlniră la Cernăuţi împăraţii Alexandru I al Rusiei şi Francisc I al Austriei, spre salutarea cărora domnul Moldovei trimise o deputăţie de boieri[55].

Petrecerea pribegilor moldoveni în Bucovina contribui foarte mult, ca şi evenimentele din 1788, la reluarea şi împrospătarea vechilor legături între românii de dincoace şi de dincolo de Molna şi la încheierea de legături nouă. Bucovinenii primiră un nou imbold şi o preţioasă încurajare în lupta lor naţională. Luând contact cu fraţii din Moldova, ei redobândiră încredere în puterile lor şi se primeniră sufleteşte. Drept recunoştinţă pentru găzduirea numeroşilor pribegi, domnul Moldovei ridică pe Doxache Hurmuzachi la rangul de mare agă (1827), iar la 1856 el fu distins prin titlul de mare vornic.

Împrospătarea legăturilor dintre bucovineni şi moldoveni fusese de mare importanţă pentru întărirea conştiinţei naţionale în Bucovina. Doxache Hurmuzachi înţelesese mai bine decât oricare altul însemnătatea acestor legături şi pentru

aceea el îşi dădu cea mai mare silinţă ca să le cultive cu sfinţenie şi să le lărgească şi peste hotarele Moldovei, astfel ca ele să cuprindă şi Ardealul, şi Ţara Românească, cu un cuvânt românimea întreagă.

Nobilele năzuinţe ale lui Doxache Hurmuzachi fură apreciate şi îmbrăţişate cu toată căldura şi de către fiii săi, pe care-i trimise să-şi continue studiile la Viena şi în alte centre culturale din Apus. Acolo, tinerii studenţi aveau prilej să facă cunoştinţă cu conaţionalii din celelalte ţări locuite de români, să intre în legături de prietenie cu ei, cari durară şi după terminarea studiilor, spre folosul marii cauze naţionale[56]. În sufletele acestor tineri entuziaşti s-a zămislit ideea unităţii politice şi culturale în toată splendoarea măreţiei ei şi vom vedea mai jos că ei, la 1848, încercară cu tot dinadinsul a o pune în aplicare.

Dintre fiii lui Doxache, cel mai mare, Constantin, se stabili în Moldova şi ajunse acolo unul dintre capii luptelor întreprinse pentru susţinerea drepturilor politice ale românilor, pentru realizarea Unirii Principatelor, pentru înfiinţarea guvernului reprezentativ-constituţional şi pentru răspândirea învăţământului şi a culturii, cum ni-l caracterizează aşa de bine şi concis D. A. Sturdza[57]. Constantin Hurmuzachi a fost cel mai mare talent politic pe care Bucovina l-a dat Moldovei. Pe lângă numeroşi arhierei şi dascăli de toate categoriile, pe care românii bucovineni îi dădură fraţilor lor de peste Molna, vine şi persoana lui Constantin Hurmuzachi ca să încununeze prinosul nostru de energii şi talente.

Al doilea fiu al lui Doxache era Eudoxiu, o fire serioasă şi aplicată spre cercetări istorice, care, prin tactul său fin şi atitudinea sa rezervată, reuşi să câştige încrederea deplină a cercurilor oficiale de la Viena şi să-şi asigure intrarea în arhivele vieneze, unde descoperi un material istoric foarte bogat privitor la istoria Bucovinei şi a românilor, în genere. Materialul acesta a format baza impozantei colecţiuni de documente privitoare la istoria românilor, care s-a numit „colecţia Hurmuzachi", în cinstea şi amintirea acestui harnic culegător bucovinean. Pe urma lui ne-au rămas interesantele *Fragmente din istoria românilor* şi mai multe alte studii şi articole de îndrumare politică în legătură cu luptele naţionale ale românilor din Bucovina. Al treilea fiu al lui Doxache era Gheorghe, care, în entuziasmul său, dorea să aibă braţe pentru a cuprinde un milion de români deodată. El a fost unul dintre cei mai de seamă jurisconsulţi bucovineni care, ajutorat de un rar talent organizatoric, a contribuit mult la dobândirea şi organizarea autonomiei provinciale a Bucovinei. Al patrulea fiu Alecu era o fire gingaşă de poet, cu o inimă simţitoare şi altruistă. El a fost, pe vremea sa, factorul cel mai însemnat în mişcarea culturală şi literară din Bucovina. Al cincilea, Nicolae, a dus o viaţă mai retrasă şi s-a ţinut mai la o parte de viaţa politică şi culturală a conaţionalilor săi din Bucovina. Dintre cele două fiice ale lui Doxache, Eufrosina s-a măritat după boierul basarabean Petru Petrino, devenind, astfel, mama poetului Dimitrie Petrino, iar Eliza luă în căsătorie pe marele logofăt Gheorghe Sturdza, din Moldova. Gheorghe Bariţ, care a petrecut, ca refugiat, mai multă vreme la Cernauca, ne spune că „subiectele de predilecţie ale doamnelor Eufrosina P. Petrino şi Eliza G. Sturdza erau: educaţiunea, literatura, muzica, la care se adaugă grija cea mai mare de a îmbogăţi colecţiunile cântecelor naţionale din toate ţările locuite de români, a le clasifica şi a le pune pe note cu cheltuieli considerabile"[58]. Şi, de fapt, apărură, la 1848, sub îngrijirea lui Carol Miculi: *48 aires nationaux roumaines*, în 4 fascicole, în cari găsim doine, hore, balade şi cântece ciobăneşti,

armonizate după melodiile auzite de la muzicanți și ciobani[59]. Însuși Vasile Alecsandri publică o dare de seamă asupra acestei prețioase ediții de arii românești[60].

Înconjurat de o familie așa de numeroasă și distinsă, cu conexiuni familiare în Moldova și Basarabia, înzestrat cu o cultură temeinică și însuflețit de cea mai fierbinte dragoste de neam și țară, Doxache Hurmuzachi ajunse un factor hotărâtor în mișcarea națională de la 1848. Însemnătatea istorică a acestei familii de „români inspirați", cum îi caracterizează principele Carol la 1866, când avu prilej să-i cunoască la Dulcești[61], iese cu atât mai bine la iveală dacă ne cugetăm că, într-o vreme când conștiința națională se întunecase aproape pretutindeni în Bucovina, ea se păstră încă vie în familia Hurmuzăcheștilor, pentru a se răspândi apoi de acolo asupra țării întregi. Iar pentru a vedea și mai clar contrastul dintre întunericul care domnea în țara întreagă și lumina care se răspândea cu razele ei binefăcătoare din casa acestei vrednice familii boierești, ajunge să ne amintim tabloul pe care ni-l desfășoară G. Sion asupra stărilor din Bucovina înainte de 1848, în ale sale *Amintiri contimpurane*. „În această provincie – observă Sion – orașele au degenerat cu totul, comerțul e cuprins cu totul de străini: nemți, poloni și evrei. Românii sunt înfundați pe la moșii și dedați mai mult cu agricultura, căci cariera funcțiunilor publice nu e deschisă decât nemților și celor ce se devotează culturii politice austriece. Ceea ce ne-a surprins și ne-a întristat mai mult în această țară, pe care părinții mei au apucat-o încă nedezlipită de tulpina sa, era corupția înfricoșată ce domnea în ea. Deznaționalizarea făcea progresele cele mai mari în favoarea sistemei austriece. Educațiunea publică prin școli reușise de a strivi elementul român. Numai poporul de jos, muncitorii de câmp, țăranii și-au păstrat intacte limba și datinile strămbune. Proprietarii, oamenii culți, vechile familii moldovenești erau, în genere, deznaționalizați; limba română, bătrânii abia o mai vorbeau, iar tinerii nu știau decât nemțește, rusește și leșește. Când întreba cineva pe acești oameni ce sunt, ei spuneau că sunt boieri și aceasta o dovedeau prin aceea că aveau dreptul de a pune înaintea numelui lor un «von» Grigorcea, «von» Tabora, «von» Vasilco; când îi mai întrebai de ce nație sunt, abia înțelegeau asemenea vorbă și, în fine, răspundeau că sunt bucovineni. Cea mai mică idee despre istoria, limba sau literatura română nu aveau. Spiritele cu totul materializate nu puteau concepe cea mai elementară idee de patriotism sau naționalitate.

Numai în trei, patru familii se conservase, ca într-un tabernacol, tradițiile, datinile, limba și simțămintele naționale. Una dintre acestea era familia Hurmuzachi, capul acestei familii, anume Eudoxie, un bătrân respectabil, plin cu virtuți antice, soția sa venerabilă ca și el, prezenta în adevăr tipul patriarhilor Bibliei. Casa acestora era casa lui Avraam, totdeauna deschisă și gata a îmbrățișa pe orice trecător sau emigrant, care a purtat numele de român. Cinci frați, fii ai acestora, toți tineri, cu instrucțiune solidă, cu inimi generoase, erau adevărații emuli ai părinților lor sub toate privirile. În această familie, mai cu seamă, toți emigranții găsiră ospitalitate, îmbrățișare, ajutoare și mângâiere la durerile și lacrimile exilului"[62]. Între aceștia se găsea la 1848 și Sion.

Aceasta era familia Hurmuzachi, „Grahii României", cum îi numește Andrei Mureșanu[63], căreia destinul îi rezervase un loc de frunte în istoria renașterii neamului românesc din Bucovina.

(Va urma)

NOTE

1 N. Iorga, *Românismul în Bucovina*, în „Cuvinte adevărate", Bucureşti, 1903.
2 Schötzer, *Staats-Anzeigen*, I, Heft 1–4; Hurmuzachi, *Doc.* VII, Anexă, nr. II, p. 448.
3 Cf. I. Nistor, *Negociaţiunile diplomatice pentru cesiunea Bucovinei*, care va apărea în curând.
4 Cf. „Albina", VIII, nr. 82.
5 D. Werenka, *Topographie der Bukowina*, p. 140 şi urm.
6 Staats-Kanzlei-Index, nr. 5 042, ex. 1 802, în Arhiva Curţii Imperiale din Viena.
7 *Die Bukowina zu Anfang des Jahres 1801*, ed. I. Polek, Cernăuţi, 1908, p. 5 şi urm.
8 I. Budai-Deleanu, *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina*, ed. I. Nistor, în *Românii şi rutenii în Bucovina*, Bucureşti, 1915, p. 189.
9 *Hacquet's Reisen*, I, p. 115.
10 Isidor Onciul, *Biserica Mirăuţilor.*
11 Melchisedec, *Cronica Huşilor*, p. 389 şi urm.; *Cronica Romanului*, p. 174.
12 Melchisedec, *Cronica Huşilor*, p. 392 şi 426; *Cronica Romanului*, p. 190 şi urm.; N. Iorga, *Istoria bisericii române*, II, p. 246; A. Wolf, *Fürstentum Moldau*, I, p. 148.
13 I. Grămadă, *Din Bucovina de altădată*, Bucureşti, 1911, p. 12 şi urm.
14 C. Erbiceanu, *Istoria Seminarului Veniamin*, p. 60 şi urm. şi 176; Adamescu, *Seminarul Veniamin*, p. 73; Urechia, *Istoria şcoalelor*, II, p. 58 şi 107; cf. „Candela", I, p. 188.
15 Hacquet, *o. c.*, p. 97 şi 107.
16 Zieglauer, *Geschichtliche Bilder aus der Bukowina*, III, p. 150.
17 N. Iorga, *Istoria bisericii române*, II, p. 180 şi urm.
18 „Die Schule ist und bleibt ein Politicum".
19 Zieglauer, *Gesch. Bilder.*, V, p. 97.
20 I. Lupaş, *Episcopul Vasile Moga şi Gheorghe Lazăr*, în „Anal. Acad. Rom.", Ist., vol. XXXVII, p. 882.
21 Schlötzer, *Briefwechsel*, VIII, Heft XLV.
22 I. Nistor, *Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowina*, p. 30 şi urm.
23 A. H. Dubău, *Vechea şcoală din Herţa*, în „Solia" din Dorohoi, I, nr. 2.
24 *Consignaţia emigranţilor transilvăneni în Bucovina la 1778*, mss. în Arhivele de Război din Viena, Sign., 1779.
25 „Albina românească", 1844, nr. 94 şi 95, p. 385 şi 389; G. Bogdan-Duică, *Două capitole dintr-o biografie a lui Constantin Negruzzi*, în „Convorbiri literare", XXXV, p. 865 şi urm. şi 872 şi urm.; C. Erbiceanu, *o. c.*, p. 79 şi 131; S. Adamescu, *o. c.*, p. 62 şi 134.
26 „Revista politică" din Suceava, V, nr. 8.
27 *Catalogul şcoalelor din Moldova din 20 decembrie 1839*, ed. Urechia, în *Istoria şcoalelor*, II, p. 122 şi urm.
28 *Familia Sbiera*, p. 91.
29 *Scrierile lui Iraclie Porumbescu*, I, editate de L. Bodnărescu, Cernăuţi, 1898, p. 84.
30 N. Iorga, *Istoria literaturii române*, III, p. 172; Urechia, *Istoria şcoalelor*, I, p. 121, 200 şi 268; II, p. 320; „Albina românească" din 4 septemvrie 1830, nr. 68, p. 294.
31 I. Budai-Deleanu, *l. c.*, p. 198 şi urm.
32 I. A. Helfert, *Die Gründung der oesterreichischen Volksschule durch Maria Theresia*, Praga, 1860, p. 488 şi urm.
33 „Analele Academiei Române". Mem. S. Ist., XXXV, p. 141.
34 I. G. Sbiera, *Aron Pumnul*, p. 107.
35 P. S. Aurelian, *Bucovina*, Bucureşti, 1876, p. XIII şi urm.
36 Duiliu Zamfirescu, *Poezii nouă*, Bucureşti, 1899, p. 7 şi 8.

37 Ion Budai-Deleanu, *l. c.*, p. 200.
38 Cf. Rapoartele Agenției austriece din acest timp, cari vor apărea în colecția Hurmuzaki, vol. XIX.
39 O copie la mănăstirea Putna.
40 I. Budai-Deleanu, *l. c.*, p. 174.
41 Gh. Teodorescu-Kirileanu, *Un vechi calendar manuscript 1785–1798*, în „Șezătoarea", X, p. 33 și urm.
42 I. G. Sbiera, *Mișcări literare în Bucovina*, Oradea Mare, 1890, p. 20.
43 Bianu–Hodoș, *Bibliografia românească veche*, II, p. 219 și urm.
44 „Convorbiri literare", XV, p. 270 și urm.
45 „Românul" din Arad, V, 1915, nr. 283, 25 decemvrie (7 ianuarie 1916); A. Pumnul, *Lepturariul*, IV, 1, p. 101 și urm.
46 „Albina", V, nr. 91 și 108.
47 Constantin Negruzzi, *Un poet necunoscut*, în *Scrieri*, I, p. 205 și urm.
48 „Convorbiri literare", IV, p. 44; A. Pumnul, *Lepturariul*, III, p. 397 și urm.
49 I. Bianu, *Abonamentele la foile lui G. Barit*, în „Convorbiri literare", XXXVIII, p. 1, 120 și urm.
50 I. Nistor, *Din istoria calendarului nostru*, în „Calendarul Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina" / 1914.
51 E. Hurmuzachi, *Fragmente din istoria românilor*, I, p. VI.
52 Despre petrecerea boierilor moldoveni în Bucovina, la 1821, și în anii următori, cuprind rapoartele Agenției austriece din Iași mărturii foarte bogate. Copiile se găsesc în Bibl. Acad. Rom.; ele vor apărea în colecția Hurmuzachi, II, p. 11.
53 N. Iorga, *Inscripții din bisericile din România*, II, p. 11.
54 „Revista română", II, p. 197.
55 I. Grămadă, *Din Bucovina de altădată*, p. 95.
56 Cf. T. V. Stefanelli, *Eudoxiu Hurmuzachi*, Cernăuți, 1913, p. 7 și urm.
57 E. Hurmuzachi, *Fragmente de istoria românilor*, I, p. VI.
58 *Ibidem*, p. XVII.
59 A. Mikulicz, *Die Musik in der Bukowina von 1775–1862*, Cernăuți, 1904, p. 17 și urm.
60 „România literară", 1885, p. 110.
61 *Aus dem Leben König Carols von Rumänien*, I, p. 107.
62 G. Sion, *Amintiri contimpurane*, p. 346 și urm.
63 „Albina", VI, nr. 34.

LA RĂSCRUCI DE DRUMURI EUROPENE

Anul 2006

Vasile Tărâţeanu

Cernăuţi

Ca de obicei la hotarul dintre ani, preşedintele oricărei ţări se adresează poporului său. Cu un cuvânt de bine, cu felicitări şi urări de prosperitate. Fiecare se străduie în puţine cuvinte şi în linii generale să facă bilanţul realizărilor înregistrate în anul precedent şi să puncteze principalele sarcini politice, economice, sociale şi culturale ce stau în faţa concetăţenilor săi, adică a tuturor celor care i-au acordat mandatul de conducător, investindu-l cu puterea de garant al îndeplinirii prevederilor constituţionale. Aşa procedează în principiu fiecare preşedinte ce se respectă şi îşi respectă alegătorii.

La fel a procedat şi Viktor Iuşcenko la începutul anului trecut când s-a adresat, prin intermediul televiziunii, poporului ucrainean. După felicitările de rigoare şi urările de bine, el a menţionat că Anul Nou 2007 trebuie să fie pentru Ucraina anul celor mai importante reforme naţionale. Totodată, el a mai precizat că principalele reforme urmează să se desfăşoare în ramura judecătorească, în medicină şi învăţământ şi în direcţia aplicării programelor de economisire a energiei. Şeful statului a mai declarat că programul „sănătatea naţiunii" va asigura fiecărui om o listă garantată de servicii medicale gratuite.

Cât priveşte reforma învăţământului, Viktor Iuşcenko a remarcat că „a sosit timpul «economiei cunoştinţelor»", când „resursele intelectuale trebuie să aducă ţării un venit considerabil mai mare, decât cele naturale", sarcina puterii de stat, după convingerea sa, fiind cea de a asigura accesibilitatea şi calitatea cunoştinţelor. „Noi vom readuce respectul faţă de profesori şi învăţători, le vom asigura un salariu destoinic, un loc de muncă modern".

Vorbind despre priorităţile politicii externe, Viktor Iuşcenko a accentuat că ele rămân aceleaşi, pe care le-a declarat la investirea sa în postul de preşedinte al ţării: integrarea nord-atlantică, aderarea Ucrainei la UE, pe ordinea de zi aflându-se desigur şi restructurarea calitativă a relaţiilor cu Rusia.

Acum, când anul 2006 devine istorie, putem spune că aceste deziderate anunţate la începutul anului n-au fost realizate de poporul ucrainean. Mai mult, majoritatea măsurilor luate în direcţiile trasate s-au dovedit a fi nu numai insuficiente, dar şi ineficiente, unele fiind chiar de prisos, pentru că împiedică mersul înainte al ţării pe calea democratizării şi aplicării standardelor europene.

În domeniul juridic, de exemplu, instanţele judecătoreşti au continuat şi continuă să se zbată într-un vacuum legislativ şi să plătească tribut politicului.

În cele mai multe cazuri ele sunt folosite ca instrumente de răfuială în lupta pentru putere a diverselor forțe politice. Din această cauză în Ucraina n-au putut fi duse la bun sfârșit nici cele mai renumite cazuri care au zguduit lumea cu câțiva ani în urmă, cum sunt, de exemplu, lichidarea jurnalistului Gongadze și otrăvirea lui Viktor Iușcenko în timpul campaniei electorale prezidențiale din 2004. Elucidarea lor se tot amână nu se știe pentru care an, deoarece posibilii martori oculari sau executori dispar, rând pe rând, creând și mai multă incertitudine în atingerea deznodământului. Continuă să rămână deschise și multe alte procese legate de dispariția unor personalități importante ale vieții social-politice ucrainene: miniștri, bancheri, oameni de afacere, redactori-șefi, deputați...

Din lucrurile pozitive în domeniul jurisdicției, cel mai important lucru ni se pare reactivarea Curții Constituționale și declanșarea unor procese penale intentate marilor corupți, magnaților ucraineni, care concentrează în mâinile lor averi fabuloase. Dar și aici domină haosul, deoarece reforma politică proclamată la început de forțele portocalii vine în contradicție cu interesele lor actuale de a păstra puterea în mâinile unui președinte agreat de opinia publică, potrivit cerințelor noului statut al țării, cel de republică parlamentar-prezidențială, unui premier neagreat de vestul Ucrainei și de Occident, învinuit de orientare prorusească, antidemocratică, anti-NATO și anti-europeană.

Astfel, neîncrederea dintre diversele ramuri ale puterii ucrainene – legislative, executive și prezidențiale – vine în contradicție cu spiritul Universalului Unității Naționale, semnat anul trecut în urma multor tratative între principalii actori ai scenei politice ucrainene, chiar la câteva săptămâni după prăbușirea coaliției portocalii (dorită de BIUT, „Ucraina noastră" și Partidul Socialist) și înjghebarea alteia – de anticriză – în baza unor forțe de stânga cum sunt Partidul Regiunilor, câștigătorul alegerilor din 2006, Partidul Socialist și Partidul Comunist din Ucraina. Fiecare dintre aceste forțe este preocupată de dorința de a se menține la putere, sau de a prelua guvernarea țării. Jocurile politice, înțelegerile din culisele Parlamentului ucrainean uneori sunt atât de neașteptate încât lumea rămâne șocată.

Introducerea mandatului imperativ, care vine în contradicție cu libertatea de opinie a deputaților, oprește, în principiu, migrarea deputaților de la un partid la altul.

Reforma învățământului stagnează, chiar dacă în unele privințe s-au înregistrat deja anumite schimbări spre bine cum ar fi, bunăoară, introducerea sistemului Bologhnia, aplicat parțial și la Universitatea Națională „Iurii Fedkovyci" din Cernăuți. Dar acest fapt nu-i decât o încercare de racordare a învățământului superior la cerințele europene. În rest, cum învățământul mediu se zbate în chingile unor concepții stagnante și mentalități depășite, nici aplicarea sistemului respectiv, european, nu are prea multe sorți de izbândă. Și aceasta în pofida faptului că pe alocuri se îmbunătățesc condițiile de învățământ, că, ba ici, ba colo, se mai dă în exploatare câte o școală nouă, dotată cu câte o clasă de calculatoare. Toate aceste schimbări, însă, nu se referă și la conținuturile învățământului, temă ce frământă în continuare intelectualitatea. Or, în același timp, la orașe și chiar în unele localități sătești se închid, din lipsă de elevi, alte zeci de școli medii anual. De asemenea, situația demografică nu oferă nici o perspectivă îmbucurătoare. Mortalitatea populației depășește natalitatea. Migrarea tineretului spre Occident, în căutarea unui loc de muncă, continuă.

Situația în învățământul primar și mediu, în general, rămâne în continuare precară. Salariile profesorilor din școli rămân în continuare mici, fapt ce nu poate constitui încă o dovadă că situația s-ar schimba radical spre bine, după cum s-a declarat la începutul anului. Nu se văd deocamdată nici măsurile menite să ridice prestigiul profesorului, să ridice rolul lui în societate, precum nu se prea văd nici demersurile energice care să contribuie la îmbunătățirea situației sociale a cadrelor didactice și la ridicarea calității învățământului și a cunoștințelor, în general. O temă aparte o constituie corupția care înflorește în instituțiile de învățământ, lupta pentru medalii și diplome roșii nemeritate, nivelul scăzut al cunoștințelor absolvenților etc.

Acum să vedem, în linii generale, ce s-a făcut în direcția ocrotirii sănătății poporului și asigurării unui spectru de servicii medicale gratuite. După tragedia de la Cernobyl nu putem spune altceva nimic despre starea de sănătate a națiunii decât că ea, în loc să se îmbunătățească, se degradează de la an la an, fapt demonstrat de scăderea îngrijorătoare a numărului populației de la 52 milioane în 1990 la 47 milioane în anul 2006. În conformitate cu datele statisticii, sute de mii de cetățeni mor anual din cauza bolilor cardiovasculare, a cancerului și a tuberculozei. Numai în regiunea Cernăuți anual sunt înregistrați cel puțin câte 2 500 de bolnavi de cancer, dintre care peste 800 de copii. În registrele Spitalului Oncologic Regional, la sfârșitul anului trecut, se aflau la evidență peste 15,5 mii de bolnavi cu diverse tumori cancerogene. În celelalte regiuni situația e și mai gravă. Or, numărul total al bolnavilor de cancer crește anual cu circa 150 de mii de oameni, dintre care circa 90 de mii mor anual. Peste o sută de mii de oameni mor din cauza fumatului, 67 la sută din populația bărbătească a țării reprezentând-o fumătorii.

Dacă la aceste cifre mai adăugăm cele circa 7 milioane de oameni apți de muncă plecați în mod ilegal la lucru în diferite țări ale lumii, dintre care unii nu se mai întorc, sau sunt aduși în sicrie de zinc, dacă adăugăm și cifra pensionarilor ce se ridică la 14 milioane de persoane, avem tot temeiul să ne întrebăm: cine avea să scoată țara în 2006 din starea de criză economică și politică în care se zbate de mai mulți ani?

Motive de a fi optimiști cu privire la schimbarea situației în următorii 10–15 ani nu se întrevăd. Or, aproape o jumătate din populația țării înclină spre Rusia, de care este strâns legată prin limbă și obârșie, prin istoria comună de milenii. Cealaltă jumătate se orientează spre Occidentul strălucitor.

Primul trimestru al anului – epuizat în confruntări electorale

Cu toate acestea trebuie să recunoaștem că anul 2006 a fost un an deosebit de important în viața social-politică a Ucrainei, inclusiv a regiunii Cernăuți. El a început și s-a desfășurat sub semnul unor confruntări politice acerbe, determinate în primul rând de alegerile parlamentare și locale care au avut loc în ultima decadă a lunii martie.

Importanța alegerilor la care ne referim se explică și prin faptul că ele s-au desfășurat pentru prima dată după o formulă nouă: nu după sistemul majoritar ca

până acum, ci pe liste de partid. Astfel, lupta pentru mult-visatele locuri în Rada Supremă şi în Consiliile locale nu s-a mai dus între cutare sau cutare candidat, ci între numeroasele (circa 130) partide, înregistrare în Ucraina în ultimii ani.

Majoritatea covârşitoare a acestora nu au fost în stare să facă faţă cerinţelor înaintate de legislaţia electorală ucraineană, de Biroul Electoral Central şi n-au reuşit în termenul stabilit să prezinte documentaţia necesară pentru a fi înscrise în maratonul electoral. Dar şi aşa numărul concurenţilor a depăşit simţul măsurii, în buletinele de vot fiind incluse 45 de partide şi alianţe.

Dacă am declara doar că alegerile s-au desfăşurat într-o atmosferă de maximă înverşunare şi încrâncenare, aproape că n-am spune nimic despre campania electorală la care ne referim. Or, pe întregul ei parcurs, actorii spectacolului electoral n-au prea vorbit despre programele lor de guvernare şi de scoatere a ţării din criza economică şi politică în care se zbate. Scopul lor principal se pare că era discreditarea concurenţilor. Astfel campania electorală s-a transformat într-un război al materialelor compromiţătoare, al invectivelor murdare şi al minciunilor sfruntate, ridicate la rang de adevăr. S-au utilizat cele mai diverse tehnologii şi mijloace nu atât pentru propagarea propriilor programe, sau pentru a demonstra avantajele, prioritatea, însemnătatea lor, cât pentru combaterea rivalilor, compromiterea, denigrarea acestora, mai mult, pentru lichidarea lor, pentru scoaterea lor din cursa electorală. S-au dat publicităţii tone de materiale compromiţătoare: foi voalante, ziare, reviste, chiar cărţi destul de voluminoase.

Trecutul sau diverse momente din biografia concurenţilor au fost scoase pe tarabă. Spălatul rufelor murdare s-a făcut în public. Fiecare partid participant la cursa parlamentară căuta să-l acuze cu vehemenţă pe celălalt de toate relele din ţară. Disputele s-au desfăşăurat pe un ton de rechizitoriu.

Val-vârtej prin regiune pentru câştigarea voturilor

În cadrul campaniei electorale desfăşurate în primul trimestru al anului trecut Cernăuţiul a fost vizitat de mai toţi liderii principalelor partide politice şi alianţe.

Unii dintre ei au fost întâmpinaţi cu mult tam-tam. Alţii, mai modest, în dependenţă de mijloacele băneşti adunate de formaţiunile politice pe care le reprezentau.

Astfel, prin capitala Bucovinei istorice, pentru a-şi face propagandă electorală au trecut în goană şi Iulia Timoşenko, preşedinta Blocului politic ce-i poartă numele şi Victor Ianukovyci, preşedintele Partidului Regiunilor, Olexandr Moroz, preşedintele Partidului Socialist, şi Olexandr Zincenko, preşedintele Partidului Forţelor Patriotice din Ucraina, Leonid Kravciuk, primul preşedinte al Ucrainei independente, unul din ideologii şi liderii Blocului electoral de opoziţie „Ne Tak", şi Valentina Dovjenko, preşedinta Alianţei electorale panucrainene „Jinki za maibutne" (Femeile pentru viitor), Iurii Karamzin, unul dintre cei mai cunoscuţi politicieni, autor a peste 240 de proiecte de legi, liderul Blocului ce-i poartă numele, şi Natalia Vitrenko, preşedinta Partidului Socialist Progresist, Volodymyr Litvin, liderul Partidului Popular, Iurii Kostenko, preşedintele Partidului „Blocul Kostenko-Pliuşci", Piotr Simonenko, preşedintele Partidului Comunist al

Ucrainei, şi Oleg Teanibok, unul dintre liderii formaţiunilor ultranaţionaliste „Svoboda" şi mulţi, mulţi alţii.

Fără îndoială că nu toţi cei care ne-au vizitat regiunea în cadrul campaniei electorale au avut şansele şi capacităţile de a câştiga sufragiile alegătorilor, de a întruni numărul necesar de voturi pentru a trece bariera stabilită şi a intra în Parlamentul Ucrainei. Deşi fiecare dintre ei a cheltuit nu puţine mijloace financiare pentru popularizarea imaginii sale electorale prin intermediul clipurilor şi posterelor electorale, a emisiunilor televizate, a afişelor, plianturilor, fluturaşilor, invitaţiilor şi a ziarelor, dăruite zilnic gratuit la fiecare colţ de stradă de către tineri sau bătrâni plătiţi în acest scop.

Cu privire la sumele cheltuite de diferite partide în timpul campaniei, sau a preţului unui loc în partea eligibilă a listelor de partid circulă legende. Oricum, conform datelor furnizate de sursele oficiale pentru organizarea şi desfăşurarea alegerilor se spune că s-au cheltuit sute de milioane de grivne, iar pentru un loc în primul eşalon al listelor, „cotizaţia", cică, s-ar fi ridicat la 5 milioane de dolari. Aşa a fost sau nu, precis nu s-a putut stabili, nici atunci, în timpul campaniei electorale, nici acum. Căci nici unul dintre cei care vroia să dea sau chiar a dat asemenea sume factorilor de decizie, nici unul dintre cei ce alcătuiau şi decideau soarta listelor de partid n-a recunoscut darea sau luarea de mită, cumpărarea mandatului de deputat sau lobyzarea în favoarea cutărui sau cutărui candidat.

Despre toate aceste lucruri a scris însă pe larg presa ucraineană la ora respectivă.

Cu atât mai mult cu cât voiajorii electorali nu urmăreau doar un singur scop: să-şi prezinte programul electoral al echipei cu care porneau la drum, ci să-i convingă pe alegători de faptul că ei, chipurile, merită încrederea lor. Dacă ar fi fost doar atât, nu era nimic rău în asta. Principalul scop se dovedea însă a fi altul: discreditarea concurenţilor, defăimarea lor, astfel ca în comparaţie cu imaginea lor negativă să se poată lustrui pe sine şi pe membrii echipei lor.

Rezultatele alegerilor au depăşit aşteptările

În urma scrutinului electoral, a cărui veridicitate a fost contestată de aproape toţi cei care au pierdut alegerile, în Parlamentul Ucrainei au intrat doar cinci forţe politice: Partidul Regiunilor cu 32,12% (186 de deputaţi), Blocul „Iuliei Timoşenko" cu 22,27% (129 de deputaţi), Blocul „Ucraina noastră" cu 13,94% (81 de deputaţi), Partidul Socialist din Ucraina cu 5,67% (33 de deputaţi) şi Partidul Comunist din Ucraina cu 3,66% (21 de deputaţi) din numărul total al alegătorilor prezenţi la votare. Celelalte formaţiuni n-au putut trece pragul electoral. Învinuirile de falsificare a alegerilor au fost spulberate în fond de declaraţiile observatorilor internaţionali, care n-au înregistrat mari încălcări în timpul desfăşurării scrutinului. Nici instanţele judiciare n-au găsit argumentele necesare pentru a anula rezultatele alegerilor.

Din partea regiunii Cernăuţi în Parlamentul Ucrainei au nimerit cinci deputaţi. Printre aceştia se numără Petru Hasiuk (Blocul „Iulia Timoşenko"), Victor Koroli (Partidul „Ucraina noastră"), Ion Popescu şi Mykola Romaniuk

(Partidul Regiunilor) şi, la o jumătate de an, după alegeri, în Parlament a revenit şi Mihailo Melniciuc (Partidul Socialist al Ucrainei).

În Consiliul regional Cernăuţi, legislatura a cincea, au fost aleşi 104 de deputaţi. Cei mai mulţi sunt din Blocul „Iuliei Timoşenko" (38 de persoane) şi al Partidului „Ucraina noastră" (32 de persoane). Pe locul al treilea în Rada regională a ieşit Partidul Regiunilor cu 14 deputaţi. Pe următoarele două locuri s-au situat Partidul Socialist (cu 7 locuri), Partidul Popular al lui Volodymyr Litvin (cu 6 locuri) şi Blocul civic „Pora" cu 6 deputaţi. E de mirare faptul că, într-o zonă aflată sub influenţa forţelor politice galiţiene, n-au întrunit numărul necesar de voturi, pentru a avea reprezenanţii lor în Consiliul regional, alte câteva partide de culoare naţionalistă, angajate în campania electorală, în special Partidul Apărătorilor Patriei, condus de cernăuţeanul Olexandr Zincenko, formaţiunile „Eko-25" şi altele.

Sesiunea organizatorică a Consiliului regional Cernăuţi s-a desfăşurat în două etape, în luna mai. Pe parcursul primei şedinţe au fost validaţi consilierii locali, a fost aleasă conducerea Consiliului, preşedintele şi vicepreşedintele, au fost stabilite cele 11 comisii permanente ale legislativului regional. În timpul celei de a doua şedinţe s-a încheiat formarea comisiilor permanente şi alegerea preşedinţilor lor, alegerea şi validarea Colegiului Consiliului regional, precum şi aprobarea Regulamentelor activităţii organelor autocârmuirii locale.

În continuare, corpul de deputaţi ai Consiliului regional, divizat în şase fracţiuni de partid, s-a ocupat de soluţionarea problemelor generale ce ţin de dezvoltarea social-economică, culturală şi spirituală a comunităţilor teritoriale ale ţinutului nostru. Până la sfârşitul anului, deputaţii s-au întrunit în cadrul a şase sesiuni ale Consiliului regional şi au pus în dezbatere 216 probleme deosebit de importante pentru regiunea noastră. Sesiunile s-au desfăşurat într-o atmosferă constructivă. Este de menţionat faptul că a fost depăşită confruntarea ce a existat în trecut între diversele ramuri ale puterii locale, între deputaţii legislaturii precedente şi reprezentanţii puterii executive de stat, între Consiliul regional şi Administraţia de Stat.

La 4 aprilie 2006, Rada Supremă a Ucrainei a adoptat legea „Cu privire la statutul deputaţilor în consiliile locale". Astfel a fost anulată imunitatea deputaţilor în consiliile locale, fapt ce i-a dezavantajat pe mulţi dintre oamenii de afaceri care s-au străduit să obţină mandatul de deputat, crezând că acesta îi va ajuta să-şi protejeze afacerile.

Evidenţiem faptul că în Consiliul regional au reuşit să intre 18 deputaţi români. Unii dintre ei, alături de colegii lor din consiliile raionale Noua Suliţă, Hliboca, Storojineţ şi Herţa, au semnat o declaraţie prin care au cerut, ca în procesul formării politicii de cadre, să se aplice principiul proporţionalităţii, să fie luată în consideraţie componenţa etnică a populaţiei raioanelor şi a regiunii în ansamblu, iar în locurile cu populaţie românofonă compactă, la ocuparea posturilor de conducere în administraţiile raionale de stat trebuie, de asemenea, să se ţină cont de cunoaşterea limbii române, pentru a nu admite repetarea situaţiei de felul celei existente la acea oră în raionul Hliboca, când nici şeful ARS, nici unul dintre adjuncţii lui nu cunoşteau limba română, limba majorităţii populaţiei raionului.

Noii parametri ai dezvoltării economice

În oraşul Cernăuţi activează peste 6 760 de întreprinderi, organizaţii, instituţii, firme şi circa 20 000 de antreprenori. Din numărul lor circa 25 sunt firme mixte româno-ucrainene. În urma activităţii lor în bugetul solidar au fost depuse zeci de milioane de grivne şi tot zeci de milioane s-au vărsat în bugetele de stat şi locale, numai din plata impozitelor. Cei mai activi plătitori de impozite s-au dovedit a fi Piaţa „Kalynivska", Uzina constructoare de maşini, Societatea pe acţiuni „Rozma", Departamentul economic al Consiliului municipal ş.a.

În baza declaraţiilor fiscale s-a constatat că 23 de întreprinzători au declarat venituri globale de peste 1 milion de grivne fiecare, unul dintre aceştia având afaceri care i-au adus peste 100 milioane de grivne venituri.

Rezultatele unei asemenea politici de revigorare a economiei nu s-au lăsat mult aşteptate. Pe parcursul anului trecut s-a înregistrat o dinamică pozitivă în activitatea ramurilor de bază ale complexului economic din regiune. Ritmul creşterii volumului producţiei industriale şi agricole este mai mare decât cel mediu înregistrat pe ţară. În acelaşi timp, odată cu valorificarea mijloacelor bugetare alocate de stat, în fiecare lună a anului trecut s-a înregistrat majorarea nivelului mediu al salariilor lunare cu 32,4%, a salariilor reale – cu 20%. În baza investiţiilor obţinute au crescut considerabil posibilităţile de sprijinire financiară a producătorilor agricoli din bugetul de stat. Datorită acestui fapt, în luna august, de exemplu, au fost date în exploatare 7 depozite cu o capacitate de 5 000 de tone pentru păstrarea fructelor şi o fabrică de extragere a sucului pentru prelucrarea a 500 de tone de fructe zilnic.

În aceeaşi perioadă a crescut capacitatea puterii locale de a concentra resursele bugetare, câştigând într-o anumită măsură încrederea investitorilor, mecenaţilor şi a populaţiei în ansamblu, fapt care a oferit posibilitatea de a duce la bun sfârşit construcţia diferitelor obiective de menire social-culturală. În locul celor şase obiective planificate au fost construite unsprezece, concomitent peste prevederile planului au fost asfaltate suplimentar câteva sute de kilometri de drumuri, s-a extins reţeaua de aprovizionare centralizată cu gaz natural.

Regiunea s-a situat pe locul al doilea la utilizarea creditelor obţinute.

Tot în 2006 au fost urnite din punctul mort, stagnant în care se aflau de peste zece ani, mai multe şcoli, spitale şi obiective culturale din regiunea noastră. Unele dintre ele, cum sunt, de exemplu, noile clădiri ale şcolilor din satul Migove, raionul Vijniţa, Mămăeşti, raionul Chiţmani, Bilousovca, raionul Secureni şi Complexul educativ-instructiv din satul Marinici, raionul Putila, au fost date în exploatare după mai multe sacrificii făcute şi de locuitorii satelor respective. Investiţii destul de mari au fost făcute pentru lichidarea consecinţelor inundaţiilor din perioada 1 – 6 iunie 2006, în special la reconstruirea podului peste Siret în satul Pătrăuţii de Jos, raionul Storojineţ.

O atenţie deosebită s-a acordat construcţiilor turistice şi de recreare, sanatoriale din nordul Bucovinei şi nordul Basarabiei. Pentru ridicarea acestora au fost atrase investiţii în valoare de circa 7 milioane de euro, datorită cărora a şi început cu adevărat construcţia celor 17 complexe turistice, ceea ce va permite

ca să fie găzduiți, concomitent, 1 200 de oameni, să fie deschise 1 680 de locuri de muncă pentru locuitorii ținutului nostru.

În perioada lunilor mai – decembrie au fost realizate 25 de proiecte de buissnes în suma de 5,4 milioane de dolari, ceea ce e de patru ori mai mult decât în perioada similară a anului 2005.

O trăsătură caracteristică a situației în care se află ținutul nostru constă în faptul că fiecare al cincilea locuitor al regiunii munceşte la negru peste hotare. De fapt, proporția adevărată a migrației nici nu poate fi stabilită cu precizie. Ca de altfel şi mijloacele băneşti transmise în părțile noastre prin virament poştal din străinătate, sume care completează esențial bugetul regiunii şi este sursa principală a sporirii bunăstării populației. Or, multe din persoanele plecate să muncească expediază banii în țară şi pe altă cale decât cea oficială. Oricum, suma banilor sosiți prin virament bancar depăşeşte cifra de 122 de milioane de dolari, câştigați de cei circa 200 de mii de oameni aflați la muncă în Italia, Portugalia, Spania, Germania, Rusia şi-n alte țări ale lumii, în timp ce şi-n Ucraina începe să se simtă lipsa brațelor de muncă în diferite sectoare ale economiei naționale.

Dar cine va mai munci în Ucraina pentru nişte salarii mizere care nu depăşesc cu mult nivelul minim al necesităților de trai? Cu atât mai mult în condițiile când în cursul anului trecut s-a înregistrat o creştere considerabilă a prețurilor, atât la produsele alimentare, inclusiv la pâine, cât şi la cele industriale, la servicii, carburanți, energie electrică, gaz natural, servicii comunale.

Vizite, întâlniri, tratative

De-a lungul istoriei sale de aproape şase sute de ani oraşul Cernăuți nu o dată a avut posibilitatea să-i găzduiască, fie şi în trecere, pe vrednicii domnitori şi ctitori de țară ai Moldovei medievale, care cu crucea şi cu arma în mână au ştiut să-l apere de pohtele nesăbuite ale năvălitorilor străini.

În acest sens e destul să amintim aici de vrednicii domnitori moldoveni din epoca medievală – Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare, de îngâmfatul rege Ian Olbriht al Poloniei, de regii României Mari, Ferdinand, Carol al II-lea şi Mihai, de împărații Josef al II-lea şi Franz Josef ai Imperiului Austro-Ungar, de înaltele fețe de partid din Kiev şi Moscova. De câteva ori ne-au vizitat oraşul şi primii doi preşedinți ai Ucrainei, Leonid Kravciuc şi Leonid Kucima, în timpul mandatului lor la cârma țării.

Numai Victor Iuşcenko, actualul preşedinte al Ucrainei, n-a găsit însă timp favorabil ca să vină într-o vizită oficială în capitala Bucovinei eminesciene. De fapt, Domnia sa n-a vizitat în mod oficial Cernăuțiul nici în perioada anilor 1999 – 2001 când a deținut funcția de prim-ministru. Ultima dată a fost la Cernăuți în septembrie 2003, când a participat la lucrările Forului Forțelor Democratice din regiune.

Principalul său rival în campania prezidențială, Viktor Ianukovici, în aceeaşi perioadă, ne-a vizitat de trei ori. În 2004, când era prim-ministru şi candida la preşedinția Ucrainei, înainte de a vizita Cernăuțiul a insistat ca să fie alocate mai multe mijloace băneşti pentru construirea primei tranşe a drumului de centură a

oraşului, iar în 2006, în timpul campaniei parlamentare, împreună cu câţiva oameni de afaceri din nordul Bucovinei (românul Ion Semneniuc, ucrainenii Mykola Romaniuk, Franţ Fedorovici şi Vasilii Vatamaniuc), a sponsorizat din banii proprii ridicarea monumentului primului mitropolit al Bucovinei, Eugen Hacman, în curtea fostei catedrale româneşti, la dezvelirea căruia a participat personal în ziua de 12 martie 2006.

În timpul ultimei sale vizite, la 19 decembrie 2006, deja în calitate de prim-ministru, a vizitat orăşelul Hliboca, unde a aprins focul simbolic al noii reţele de aprovizionare cu gaz natural, apoi s-a deplasat la Vama Porubnoe, unde a luat cunoştinţă de problemele legate de apropierea Frontierei UE de Ucraina, de necesităţile intensificării traficului de oameni şi de mărfuri prin punctele de trecere a frontierei dintre Ucraina şi România, a vizitat mănăstirea din Bănceni, Orfelinatul „Casa părintelui Mihai Jar", întreţinut de mănăstire (ambele fiind ctitorite de starețul ei Mihai Jar), apoi a avut o întrevedere cu reprezentanţii conducerii locale şi de stat, a mass-mediei regionale, în cadrul căreia, răspunzând cerinţelor formulate de Volodymyr Kuliş, guvernatorul regiunii, de Mykola Fedoruk, primarul oraşului, de Mykola Salagor, şeful Vămii Vadul-Siret şi de alţi vorbitori, a promis să sprijine toate doleanţele bucovinenilor privind construirea celei de a doua tranşe a drumului de centură a oraşului, a ridicării unui terminal de mărfuri şi a drumurilor de acces spre vămile dintre Ucraina şi România, a reconstruirii staţiei de hidroacumulare de la Novodnestrovsk, a modernizării punctelor de trecere de la Proboteşti, Crasna, Ruska a frontierei ucraineano-române.

Vizita preşedintelui României

Un ecou deosebit l-a avut vizita preşedintelui României Traian Băsescu la Cernăuţi, întreprinsă în primul trimestru al anului trecut. După întrevederea ce a avut-o la Kiev cu omologul său ucrainean Viktor Iuşcenko, în cadrul căreia au fost abordate diverse probleme legate de colaborarea româno-ucraineană, printre ele numărându-se şi respectarea drepturilor minorităţii româneşti în Ucraina, el a vizitat Cernăuţiul, urmând exemplul pe care l-au dat în acest sens predecesorii săi, Emil Constantinescu şi Ion Iliescu în perioada preşedinţiei lor, faptul în sine nefiind lipsit de importanţă chiar prin semnificaţia lui simbolică.

În nordul Bucovinei Traian Băsescu a participat la câteva întâlniri: cu reprezentanţii Administraţiei de Stat, cu locuitorii satului Hruşăuţi şi Voloca, unde s-a deplasat pentru a admira biserica Sf. Apostol Petru şi Pavel din această localitate, construită cu sprijinul României. Ultima întâlnire pe pământul nord-bucovinean a fost cea de la Universitatea Naţională „Iurii Fedkovyci" din Cernăuţi, unde Domnia sa a purtat discuţii cu cadrele didactice, cu studenţii români care învaţă aici, precum şi cu liderii societăţilor naţional-culturale româneşti, fotografiindu-se cu mai toţi doritorii de a se afla în apropierea preşedintelui României.

În utimul trimestru al anului, Cernăuţiul a fost vizitat şi de o delegaţie a Departamentului pentru Relaţii cu Românii de Pretutindeni al Ministerului

Afacerilor Externe al României, condusă de Secretarul de Stat Mihai Gheorghiu. Din ea au făcut parte expertul Radu Cosma, secretar III la MAE, Laura Jerca, director la DRRH, doamna Alina Niculescu, viceconsul la Consulatul General al României de la Odesa. Membrii delegației române, însoțiți de colaboratorii Consulatului General al României de la Cernăuți, au avut întâlniri cu domnul Serghei Rudyk, președintele Comitetului pentru Naționalități și Migrație din Kiev, precum și cu reprezentanții conducerii locale, domnii Viktor Pavliuk, prim-vicepreședinte al ARS Cernăuți și domnul Arcadie Moisei, șeful serviciului administrativ al Consiliului regional Cernăuți.

După întâlnirea de la Administrație, în localul Școlii medii de cultură generală nr. 29, a fost prezentată donația de literatură clasică română adusă în regiune din partea DRRH al MAE. Lotul de carte a numărat 18 mii de exemplare de carte, reprezentând în principiu trei autori clasici români: Mihai Eminescu (2 volume), Ion Luca Caragiale (2 volume) și Ion Creangă (1 volum). Astfel, fiecare școală cu predarea obiectelor în limba română, fiecare școală mixtă româno-ucraineană, bibliotecile Facultății de Filologie a Universității Naționale „Iurii Fedkovyci" din Cernăuți, Biblioteca Municipală „Anatolii Dobrianskii" și Biblioteca regională au primit câte un număr suficient de exemplare.

În finalul vizitei, în sala Diplomat-Art a Consulatului General al României la Cernăuți, s-a desfășurat întâlnirea domnului Mihai Gheorghiu cu liderii societăților culturale care funcționează în regiune, cu reprezentanții intelectualității, printre care s-au numărat doamna Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române, redactor-șef al revistei „Glasul Bucovinei", directoarea Editurii Alexandru cel Bun, doamna Aurica Bojescu, directoarea Centrului independent bucovinean de cercetări actuale, domnii Ilie T. Zegrea, președintele Societăți Scriitorilor Români din Cernăuți, Vitalie Zâgrea, președintele Ligii Tineretului Român „Junimea", Petru Grior, președintele Societății victimelor represaliilor staliniste „Golgota", Arcadie Opaiț, președintele Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu" și alții.

Alți demnitari, în trecere prin Cernăuți

Au venit la Cernăuți și alți demnitari de stat, reprezentanți ai Administrației președintelui Viktor Iușcenko. Viktor Bondar a fost, de exemplu, la deschiderea școlii din Mămăiești. Printre alți demnitari, care fac parte din echipa președintelui, se remarcă Iurii Luțenko, pe atunci ministru al Afacerilor Interne al Ucrainei, Volodymyr Soroca, locțiitorul șefului Serviciului principal de stat al Ucrainei, Serghei Rudyk, președintele Comitetului de stat în problemele de minorități și migrație, Ivan Placikov, ministrul combustibului și energeticii al Ucrainei, Anton Buteiko, prim-locțiitor al ministrului Afacerilor Externe al Ucrainei, fost ambasador al Ucrainei la București, care a menționat printre altele că relațiile româno-ucrainene se dezvoltă în ultimul timp în spiritul colaborării, prieteniei și muncii în comun pentru atingerea scopurilor comune.

Tot în această perioadă, capitala Bucovinei istorice a fost vizitată de Moșe Reuven Asan, rabinul șef al Ucrainei, de Coreneliy, mitropolitul Moscovei și al

întregii Rusii, de episcopii Gherman din Vladivostok şi Siluean din Novosibirsk, precum şi de reprezentanţii unor misiuni diplomatice străine, cum sunt Cristian Hessel, ataşatul în probleme comerciale al Ambasadei Austriei la Kiev, Erik Bleek viceconsul al Ambasadei SUA în Ucraina, Barbara Conati, ataşat în probleme culturale ale Ambasadei SUA la Kiev şi alte personalităţi.

Mulţi dintre cei veniţi au căutat să contribuie prin prezenţa lor şi prin demersurile făcute la extinderea relaţiilor Cernăuţiului cu alte oraşe ale lumii, la aprofundarea colaborări internaţionale, transfrontaliere. Cât de eficiente vor fi acestea se va vedea în viitor.

Colaborare transfrontalieră

Regiunea Cernăuţi face parte din Euroregiunea „Prutul superior", în care intră judeţele Suceava şi Botoşani (România) şi Edineţ (Republica Moldova).

În ultimii ani în Ucraina s-au făcut diverse încercări pentru a spori eficienţa colaborării cu ţările vecine. S-au adoptat diverse hotărâri, s-au semnat mai multe documente, s-au trasat sarcini de lucru pe viitor. În anul trecut, una din constantele activităţii desfăşurate de autorităţile regionale s-au înscris pe această linie.

Între 23–24 februarie, de exemplu, la Cernăuţi s-a desfăşurat Forul Investiţional „Puterea de atracţie a investiţiilor în Bucovina", la care au participat oameni de afaceri din regiunile Lvov, Volîn, Ternopol, precum şi antreprenori din Austria, Polonia, România, Republica Moldova, Ungaria şi Slovacia.

În cadrul forumului, desfăşurat în incinta Palatului „Tineretul Bucovinei", au fost prezentate cele mai bune proiecte investiţionale internaţionale, propuneri comerciale şi de investiţii, propuneri privind potenţialul turistic-recreativ al ţinutului. În cadrul întâlnirii s-a menţionat că regiunea Cernăuţi întreţine relaţii comerciale cu 80 de ţări ale lumii, că volumul investiţiilor străine a crescut de 1,2 ori, că circa 178 de întreprinderi bucovinene au beneficiat de investiţii directe din Estonia, SUA, România, Germania şi din alte ţări europene.

Între 8–9 mai, Centrul ştiinţifico-tehnic „Ekoresurs" din Cernăuţi a organizat o conferinţă la care au participat lucrători responsabili din 13 zone de frontieră ale Ucrainei, pentru a dialoga cu factorii de decizie din regiune în vederea extinderii colaborării transfrontaliere. Au mai fost organizate şi alte întâlniri, seminare, conferinţe ştiinţifice cu participări largi, din ţară şi de peste hotare.

Cu toate acestea regiunea noastră, deşi se află într-o zonă favorabilă, ocupă unul din ultimele locuri în ceea ce priveşte investiţiile străine. Ar fi bine, de asemenea, să se ţină cont de factorul pozitiv pe care-l reprezintă vecinătatea imediată a nordului Bucovinei cu o ţară, membră a Uniunii Europene, cum este România. În acesat sens, Mykola Maliarciuk, şeful Direcţiei principale de economie a ARS Cernăuţi, aflându-se la Suceava, la sărbătorirea Zilei Întreprinzătorului, a declarat: „Sunt convins că relaţiile de prietenie şi colaborare existente de mai mulţi ani între judeţul Suceava şi regiunea Cernăuţi ne apropie şi ne unesc. În consecinţă, în nordul Bucovinei sectorul privat a obţinut succese mai mari în ceea ce priveşte obţinerea de investiţii şi în crearea locurilor de muncă, s-au îmbunătăţit condiţiile pentru investiţii şi în genere pentru mediul de afaceri".

Cele mai eficiente relații de colaborare s-au stabilit între instituțiile de învățământ și cultură, între oamenii de artă din nordul și sudul Bucovinei, din județul Botoșani și regiuunea Cernăuți. Cele mai eficiente, s-au dovedit a fi relațiile de colaborare dintre Universitatea Națională „Iurii Fedkovyci" din Cernăuți și Universitatea „Ștefan cel Mare" din Suceava. Ca dovadă, în acest sens, poate fi și expoziția de artă plastică studențească „Mărturii bucovinene", ce a fost organizată la Sala Diplomat-Art a Consulatului General al României la Cernăuți. În cadrul ei au expus lucrările 11 artiști plastici, membri ai Asociației de Artă „Nicolae Tonitza" care activează în cadrul Universității sucevene. La deschiderea expoziției au participat prorectorul Olexandr Usenko, responsabil pentru munca științifică, și Petro Feiciuk, șeful Departamentului pentru Relațiile Internaționale a Universității cernăuțene. În alocuțiunile lor, rostite la vernisarea expoziției, au menționat că relațiile de prietenie și de colaborare între instituțiile respective de învățământ sunt trainice și benefice, că ele deja „s-au extins și la nivel general-uman, între studenți și profesori".

Sărbători de suflet ale românilor

Din rândul acestora au făcut parte: Zilele de comemorare a poetului nostru național Mihai Eminescu – 15 ianuarie și 15 iunie, „Mărțișorul", „Florile dalbe", „Limba noastră cea română", organizate de Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu", sărbători devenite deja tradiționale, fiind organizate an de an, cam în aceeași perioadă. Prin participarea unui număr destul de mare de oameni, sosiți în centrul regional din diferite localități ale regiunii ele se transformă în adevărate evenimente culturale în viața românilor nord-bucovineni.

Spre deosebire de celelalte sărbători, „Eminesciana" întrunește sub genericul ei mai multe acțiuni. Anul trecut, de exemplu, acestea s-au desfășurat în locuri diferite: la sediul Societății „Mihai Eminescu", la sediul Consulatului General, la Casa centrală orășenească de cultură și la Universitatea de Stat din Cernăuți. Printre organizatori s-au numărat și alte societăți românești, precum sunt Reuniunea scriitorilor români din Cernăuți și Fundația Culturală de Binefacere „Casa Limbii Române", Liga tineretului român „Junimea". Un aport deosebit la buna desfășurare a acestor sărbători l-a avut Consulatul General al României, prin intermediul căruia, la Cernăuți, ajung pictori, artiști fotografi, scriitori, oameni de știință din România.

Astfel, cu trei zile înainte de 15 ianuarie, la fostul sediu al Casei Naționale a Românilor din Cernăuți, a avut loc vernisajul unei expoziții de circa 400 de ilustrații și gravuri originale, inspirate din sonetele eminesciene, precum și lansarea cărții lui Valeriu Coșereanu, directorul Complexului memorial „Mihai Eminescu" din Ipotești, *Jurnal cu Noica despre manuscrisele Eminescu*. În aceeași zi, la sala Diplomat-Art a fost inaugurată expoziția de documente originale „Eminescu în arhivele cernăuțene" (catalogul cu note, foaia matricolă, listele elevilor din clasele a III-a și a IV-a ale Școlii primare „Nationalhauptschulle" din Cernăuți, unde a învățat Mihăiță Eminovoici).

La 15 ianuarie, după depunerile de flori la monumentul poetului, admiratorii operei eminesciene au avut posibilitatea să comunice în direct cu Emil Ursu,

directorul Complexului muzeal „Bucovina", cu Aurel Buzincu, directorul Direcției județene Suceava de Cultură și cu doamnele Angela Zarojanu, viceprimar al municipiului Suceava și alții, care au contribuit la organizarea expoziției de fotografii artistice „Țara gloriei de dor" de Ștefan Petrescu și „România văzută de sus" în sala Diplomat-Art a Consulatului General al României de la Cernăuți.

În aceeași zi, la Casa orășenească de cultură a raionului 1 Mai s-a desfășurat spectacolul literar muzical „La steaua care-a răsărit...", în cadrul căruia au evoluat scriitorii Mircea Lutic, Simion Gociu, Ilie T. Zegrea, Arcadie Suceveanu și alții, precum și cei mai cunoscuți interpreți de muzică populară românească: Nicolae Mintencu, Gheorghe Puiu, Gheorghe Posteucă, Natalia Andrieș, binecunoscuta interpretă de muzică ușoară Carolina Jitaru, tinerii soliști vocali Delia Rață, Maria Șugani, Maria Plantus, Alexandru Tărâțeanu.

65 de ani ai „Zorilor Bucovinei"

La 15 februarie, în plină campanie electorală, la Cernăuți au fost sărbătorite „Zorile Bucovinei", cel mai vechi ziar românesc din regiune, de la înființarea căruia s-au împlinit 65 de ani, publicație ce s-a afirmat de-al lungul anilor ca o adevărată tribună a populației românești din regiune, ca o sursă obiectivă de informare, prin cele 13 600 de numere tipărite și difuzate în această perioadă.

De la început ziarul „Zorile Bucovinei" nu reprezenta altceva decât o variantă moldovenească a ziarului de limbă ucraineană „Radianska Bukovina", organ al Comitetului regional al Partidului Comunist al Ucrainei.

Dar odată cu venirea lui Vasile Levițchi la redacția ziarului ucrainean, în calitate de redactor șef-adjunct, responsabil de ediția „moldovenească", a început lupta destul de anevoioasă pentru instituirea unei publicații originale independente, luptă ce s-a încheiat cu succes la 1 aprilie 1967, când în baza dublajului „Bucovina sovietică" s-a inaugurat un ziar independent, „Zorile Bucovinei", organ al aceluiași comitet regional de partid comunist ucrainean, dar dispunând de mai multă libertate.

După înlăturarea de la conducerea publicației a scriitorului Vasile Levițchi, fire independentă și curajoasă, care nu prea dădea ascultare celor de sus, promovând o politică redacțională proprie, în fotoliul de redactor-șef a fost instalat docilul Ion Chilaru, scriitor și el. Acesta s-a aflat în fruntea redacției până la moartea sa, survenită în urma unei boli incurabile. În continuare, la cârma redacției, timp de aproape cinci ani, până la moartea subită, s-a aflat publicistul Gheorghe Mihalcean, primul și deocamdată unicul român căruia i s-a conferit titlul onorific de jurnalist emerit al Ucrainei. În prezent postul de redactor-șef al publicației îl deține ziaristul Nicolae Toma, care se străduie să urmeze exemplul înaintașilor săi în direcția menținerii publicației pe linia întâia printre mass-media de limbă română din Cernăuți, să informeze operativ populația românească despre tot ce se întâmplă în regiune și peste hotarele ei.

La cei 65 de ani ai ziarului, colectivul redacției a primit mai multe mesaje de felicitare, unele rostite în direct la adunarea festivă organizată cu acest prilej la Casa orășenească de cultură, sau în scris, precum a fost cel adresat de Traian Hristea, ambasadorul României în Ucraina, căruia i-a dat cetire consulul general

al României la Cernăuți, Romeo Săndulescu, prezent la festivități. Reproducem un fragment din mesajul menționat: „Cele șase decenii și jumătate s-au constituit într-o traiectorie ascendentă în pas cu vremurile.

Prin redacție și în paginile ziarului au trecut și au scris, rând pe rând, cele mai prestigioase personalități ale intelectualității bucovinene. Publicația a oglindit, prin pana ziariștilor săi, cele mai importante momente politice, sociale și culturale ale frumoasei Bucovine".

Ziarul „Zorile Bucovinei" „a fost și este un mijloc modern de informare civică, dar și un purtător și formator de limbă română".

Tot atunci au rostit cuvinte de dreaptă apreciere a activității zoriștilor domnii Olexandr Hruşko, președintele Consiliului regional, Mykola Fedoruk, primarul orașului Cernăuți, deputații Consiliului regional Ivan Șilepnițchi, actualul președinte al Consiliului regional, Ivan Muntean și alții, după care a urmat un spectacol folcloric, susținut de orchestra „Plai", conducător maestrul Nicolae Hacman și de cei mai cunoscuți interpreți de muzică populară românească din regiunea Cernăuți.

Alte jubilee și manifestări culturale de neuitat...

În cea de a doua parte a anului trecut, locuitorii satelor Voloca și Hruşeuți au sărbătorit într-o atmosferă de înălțare sufletească jubileul de 175 de ani ai Bisericii Sf. Nicolae din localitate.

La Sfânta Liturghie care a avut loc cu acest prilej la 17 octombrie, au participat Î.P.S. Onufrie, Mitropolitul Cernăuțiului și Bucovinei, Î.P.S. Dormidon, Episcopul Edinețului și Bricenilor, părintele Nicolae, protopopul Catedralei Municipale din Rădăuți, județul Suceava, preoții Dumitru Tcaci din Hruşăuți, Vasile Paulencu din comuna storojineteană Crasna ș.a.

La Sfânta Liturghie și la sfințirea lăcașului, după importantele lucrări de reconstrucție și renovare efectuate de enoriașii locali, au fost prezenți reprezentanți de marcă ai conducerii organelor puterii locale și de stat din raionul Hliboca, precum și o delegație din județul Suceava în frunte cu primarul municipiului Răduți, domnul Mihai Frunză.

Tot în toamna anului trecut la Cernăuți s-a desfășurat și cea de a patra ediție a Salonului de carte românească, organizat de Editura Alexandru cel Bun, director doamna Alexandrina Cernov.

Bucurându-se de sprijinul material al Departamentului pentru Relații cu Românii de Pretutindeni al MAE al României și cel moral, din partea organizatorilor Salonului de carte de la Iași, precum și de dorința încă vie a unor editori și scriitori din România și din Republica Moldova de a-și prezenta lucrările în orașul, despre care marele poet austriac Paul Celan afirmase, cu vreo jumătate de secol în urmă, că era un oraș cu oameni și cărți, având mai multe librării decât cârciume, Salonul cernăuțean vine să acopere un gol de carte românească de calitate, ce se face tot mai simțit în ultimul timp, și să popularizeze noile apariții editoriale, pentru a menține viu interesul pentru carte în fosta capitală a dulcei Bucovine eminesciene.

Această sarcină nobilă pe care şi-au asumat-o organizatorii Salonului cernăuţean este cu atât mai importantă cu cât în nici una din librăriile cernăuţene nu pot fi găsite cărţi în limba română. Menţionăm că la cerinţa organizaţiilor culturale româneşti de a deschide o bibliotecă de carte românească în centrul regional, autorităţile locale au dat un răspuns negativ. Primăria n-a găsit de cuviinţă să pună la dispoziţia comunităţii româneşti sediul pe care l-a eliberat Consulatul General al României din Cernăuţi, motivând că spaţiul, devenit disponibil, are altă destinaţie. Tot ea nu alocă nici banii necesari pentru a dota bibliotecile ucrainene existente cu un număr anumit de carte românească. Nu ştim dacă din cele 14 mii de volume cu care a fost completat fondul de carte al bibliotecilor din Cernăuţi, pentru procurarea cărora s-au cheltuit anul trecut 120 de mii de grivne din bugetul municipal, vom găsi măcar zece cărţi în limba română.

SUMMARY

The economic and political crisis the young Ukrainean state (Cernauti region included) is going to seems to be a long-lasting one. There will only occur changes to the better when a new mentality dominates the political arena. It takes a change not only in the way political forces which now govern the country think, but in the way the common people think. Government reshufflings or the coming to power of the opposition will not bring changes to the better. Because today's opposition is yesterday's power. And the other way around. Once in their government seats they both tend to forget the promises they made. What is more, the people has yet to decide which way to cast their vote. The president's office and the politicians in western Ukraine want the country to join the North-Atlantic structures, while the ministers and the east-Ukrainian politicians are opposed this European orientation. They would rather the country became integrated in the Soviet space it has in fact never left completely. Thus, we could say Ukraine is at a crossroads. What the politicians will decide is not a safe bet.

FOCARUL NIVELURILOR POLITICE. MONITORING-UL PRESEI

(1 ianuarie – 15 martie 2007)

Marin Gherman

Cernăuți

Anul 2006 a fost un an bogat în evenimente politice, economice şi sociale. Din tot spectrul multicolor al evenimentelor, desigur că locul central îl ocupă numirea lui Viktor Ianukovici în postul de prim-ministru al Ucrainei şi venirea la cârma statului a echipei numită „Coaliția de anticriză" (Partidul Regiunilor, Partidul Socialist şi Partidul Comunist). Schimbarea configurației forțelor politice în rândurile alianțelor a dus la un rezultat imprevizibil: mult aşteptata guvernare a partidelor, care l-au susținut pe Viktor Iuşcenko în 2004–2005, a fost înlocuită cu guvernarea unei coaliții, compusă inițial dintr-un amalgam de forțe politice, care mai apoi a evoluat într-o echipă consolidată politic. Ce s-ar putea afirma cu certitudine, la acest moment, însă, este faptul că a fost decisivă hotărârea preşedintelui de-a spune „Nu" alegerilor anticipate şi concomitent „Da" guvernării echipei alb-albastre. Parcurgând o cale lungă prin lanuri pline cu „spini de jocuri politice", aventuri sau pur şi simplu lucruri interesante, Coaliția a ajuns, până la urmă, cu obrazul curat în anul 2007.

Ca în orice stat care îşi declară ca scop aderarea la democrație şi libertatea cuvântului, presa centrală, regională şi locală oglindeşte în suficientă măsură viața social-politică, ca fiind o componentă, de mare importanță, a vivacității societății ucrainene. Însă nu trebuie neglijat, în situația dată, şi specificul presei regionale în care este esențială şi influența minorităților naționale. În cazul regiunii Cernăuți este vorba, în primul rând, de comunitatea românilor care, ca popor băştinaş, are tradiții şi rădăcini istorice şi culturale deosebite. Astfel, putem vorbi într-un mod deosebit despre spațiul media bucovinean, al cărui edificiu este compus şi din presa de limba română.

În Bucovina, ca şi pe tot teritoriul Ucrainei, odată cu apariția mass-mediei de tip privat, problema obiectivității informației devine din ce în ce mai stringentă. Până a ajunge la consumul publicului, aceasta trece prin prisma unui set de opinii subiective a unor grupuri de interese, îndepărtând-o uneori de realitate. Din alt punct de vedere, aceste realități sunt nişte constante obişnuite pentru țările democratice dezvoltate, slujind ca reper pentru derularea procesului politic şi a mecanismului de contracarare a monopolului informațional al statului.

Deci, despre ce scriu diferite publicații ale statului şi cum poate un eveniment să apară în diferite ipostaze, în presa centrală şi periferică? Este o întrebare

eternă care nu cere un răspuns imediat, dar pune diferite întrebări şi cere mai multe eforturi pentru a găsi o explicaţie.

Relaţiile ucraineano-române

După 1 ianuarie, pe primele pagini ale ziarelor au apărut sincron tradiţionalele felicitări de Anul Nou. Însă, pe lângă aceste cuvinte cu urări de bine şi prosperitate, au apărut şi ştiri externe: *România şi Bulgaria au intrat în UE*. Astfel de titluri se întâlneau cel mai des. Cu siguranţă că lărgirea ariei geografice a UE până la hotarele Ucrainei a pus societatea şi politicienii pe gânduri: dar noi încotro? Dacă deschidem vreun ziar din capitală, găsim informaţii despre UE şi prognoze în ceea ce priveşte capacitatea UE de a integra noi membri, cu un spectru economic destul de dificil, cum ar fi Ucraina. Un articol pe aceeaşi temă, în ziarul regional „Svoboda Slova" („Libertatea Cuvântului", în limba ucraineană), descrie câteva variante de perspectivă: „Posibil că următoarea lărgire a Uniunii Europene va avea loc în 2010"[1], cu accente puse şi pe şansele Ucrainei de a intra în rândurile statelor Comunităţii Europene.

Odată cu aderarea României la Uniunea Europeană, atât în ziarele regionale, cât şi în cele centrale, relaţiile ucraineano-române au început să fie reflectate din diferite puncte de vedere. Bineînţeles că platforma politică a lui Viktor Iuşcenko, care prezice integrarea Ucrainei în structurile europene, necesită repere politice reale. România, fiind un mare vecin al Ucrainei şi deja devenind membru al UE, alături de Polonia şi Germania, poate deveni statul care va sprijini integrarea Ucrainei în structurile UE. Acestor probleme le-au fost consacrate multe articole-meditaţii în revista kieveană „Dzerkalo tyjnea" („Oglinda săptămânii") – revistă care deţine întâietatea în sfera ştirilor politice.

Corespondentul agenţiei Ukrinform, Iaroslav Dovgopol, i-a solicitat un interviu ambasadorului extraordinar şi plenipotenţiar al României în Ucraina – Traian Laurenţiu Hristea. Interviul a fost publicat în câteva ziare centrale şi regionale, provocând o oarecare stare de optimism printre românii din Ucraina: „Pentru România, Ucraina este cel mai mare vecin care dispune de un potenţial strategic enorm. Intenţionăm şi pe viitor să consolidăm şi să diversificăm colaborarea noastră bilaterală". Traian Laurenţiu Hristea a vorbit şi despre situaţia ucrainenilor din România: „Potrivit ultimelor date ale recensământului populaţiei, în România se numără circa 60 de mii de etnici ucraineni. Este a treia, după mărime, minoritate, după cea maghiară şi cea a romilor. Ucrainenii din România locuiesc compact în judeţele Maramureş, Suceava, Tulcea, Caraş-Severin şi Timiş, care se află nu numai la frontiera cu Ucraina, dar şi cu alte ţări, comunităţile întreţinând relaţii cu Ucraina atât la nivelul interstatal, cât şi la cel regional. În mod activ îşi desfăşoară activitatea Societatea publică pentru cultură a diasporei ucrainene – Uniunea Ucrainenilor din România, care are 100 de filiale, Uniunea respectivă întreţinând contacte cu organizaţii similare din alte ţări. Începând cu anul 1991, Uniunea este membru al Congresului Mondial al Ucrainenilor... Începând cu anul 1950, în Sighetul Marmaţiei funcţionează vicariatul Bisericii Ortodoxe Ucrainene şi faptul acesta mărturiseşte despre multe. Guvernul român

sprijină financiar editarea ziarelor în limba ucraineană: «Vilne slovo», «Nash golos», «Ukrainskiy kurier» şi almanahul «Obrii», sunt emise programe televizate şi radiofonice, fapt ce-mi permite să afirm că Comunitatea ucraineană este o componentă cu drepturi depline a societăţii române, fără careva probleme la capitolul menţinerii identităţii naţionale"[2]. Într-o tonalitate similară, în ziarul oficial al Radei Supreme, „Golos Ucrainy" (Glasul Ucrainei), din 16–17 ianuarie 2007, citim despre vizita de lucru întreprinsă de Viktor Iuşcenko în România. Împreună cu preşedintele României Traian Băsescu, el a participat la deschiderea podului peste râul Tisa şi a noului Punct internaţional de trecere la frontiera celor două state. Deschiderea podului simbolizează, după spusele lui Traian Băsescu, o verigă în calea Ucrainei spre UE. La întâlnirea de la Sighetul Marmaţiei, ambii preşedinţi au discutat despre intenţiile de a simplifica regimul de vize între cele două ţări şi de a rezolva şi alte probleme existente în relaţiile româno-ucrainene. Această întâlnire între preşedinţi a fost a cincea în decursul ultimilor doi ani şi este o mărturie a faptului că relaţiile de colaborare ucraineano-română se consolidează şi trece printr-o fază de îmbunătăţire. Trebuie să subliniem şi faptul, că acest spirit favorabil al relaţiilor, reflectat în presa ucraineană, se menţine în continuare.

Însă vechile divergenţe în relaţiile ucraineano-române, din când în când mai dau de ştire că există. Într-un şir de ziare centrale şi regionale, la mijlocul lunii februarie au apărut articole consacrate problemei Insulei Şerpilor. De data aceasta este vorba despre apariţia pe harta Ucrainei a unei noi localităţi – orăşelul Bile. La 8 februarie, Rada Supremă a Ucrainei a adoptat hotărârea privind acordarea „orăşelului Bile" a statutului de localitate situată pe Insula Şerpilor şi includerea ei în lista localităţilor din Ucraina. Ministerul de Externe al României a făcut un apel către autorităţile ucrainene să manifeste o atitudine mai reţinută în ceea ce priveşte statutul Insulei Şerpilor din Marea Neagră. Partea română susţine ideea că Insula Şerpilor este o stâncă care nu dispune de condiţii apte pentru viaţă, iar partea ucraineană accentuează faptul că insula poate asigura viaţa oamenilor şi poate facilita desfăşurarea activităţilor economice. Apariţia orăşelului Bile denotă că partea ucraineană se află în continuare pe vechile sale poziţii.

În acelaşi timp, în ziarul central „Argumenty i facty" („Argumente şi fapte") şi în cel regional „Libertatea cuvântului" (varianta română) a fost publicat raportul Ministerului Afacerilor Externe de la Kiev, în care se afirmă că ucrainenii din România sunt lipsiţi de dreptul la învăţământ în limba maternă, la libertatea de exprimare, cât şi de conştiinţă naţională. Micul atac al Kievului asupra Bucureştiului, în problema minorităţilor, a răsunat ca un clopoţel, ce vesteşte că în relaţiile ucraineano-române nu e totul perfect, iar instaurarea armoniei politice bilaterale este încă o chestiune care ţine de viitor. Fără să aştepte vreun răspuns concret Casa Populară Ucraineană din Cernăuţi a organizat o acţiune de binefacere „Abecedarul ucrainean – fiecărui copil din Bucovina de sud". Scopul acţiunii este editarea abecedarelor şi a altor manuale în limba ucraineană (cu traducerea unor fragmente în limba română) pentru elevii ucraineni din România. Preşedintele Consiliului Casei Naţionale Ucrainene anunţă că vor fi transmise copiilor ucraineni din judeţele Suceava şi Botoşani 300 de *Abecedare* ucrainene şi 240 de alte cărţi, din literatura artistică ucraineană.

La Cernăuți atmosfera rămâne în continuare încordată, datorită unor publicații din mass-media ucraineană care, folosindu-se de orice prilej și încercând să creeze o imagine cât mai nefavorabilă comunității românești, publică articole incendiare referitoare la activitatea lor și a politicii interne sau externe a României.

Astfel, în ziarul regional „Svoboda slova" (varianta ucraineană) din 8 martie 2007, a fost publicată *Declarația Blocului Forțelor Naționale Bucovinene* din care fac parte Mișcarea Națională, Partidul Popular, Congresul Naționaliștilor Ucraineni, Partidul Republican „Sobor" ș.a., în care aceștia au condamnat „recunoașterea ocupației românești a Bucovinei de Nord și Basarabiei în anul 1941 de către Curtea de Apel a României, ca fiind legală". Ziarul informează publicul că, la 22 februarie a. c, reprezentanții Curții de Apel au recunoscut ca fiind legală participarea României în cel de al doilea război mondial de partea Germaniei și „eliberarea Bucovinei de Nord și Basarabiei". Blocul Forțelor Naționale Bucovinene consideră că decizia Curții de Apel a României este o încercare de a legaliza pretențiile teritoriale ale României față de Ucraina, susținând astfel declarațiile unor politicieni români, care nu simt vreo responsabilitate politică, în atitudinea oficială a statului-membru al UE[3]. În declarație, autorii se bazează îndeosebi pe faptul că nici o formă statală, care a existat pe teritoriul Ucrainei între 1917–1919, nu a recunoscut „ocupația sau alipirea" Bucovinei și Basarabiei de către România: „România a ocupat teritoriile Bucovinei de Nord și ținutului Hotin (Basarabia) în noiembrie 1918, încălcând normele dreptului internațional și drepturile naționale ale ucrainenilor, se menționează în *Declarație*. Statul ucrainean niciodată n-a recunoscut ocupația teritoriilor amintite, despre aceasta ne mărturisesc nenumăratele proteste, atât din partea organelor de stat, cât și din partea vecelor (adunărilor) naționale". Se pune accentul pe cea mai cunoscută, în istoria Bucovinei, vece – *Vecea bucovineană de la 3 noiembrie 1918*, care a declarat că Bucovina este o parte inseparabilă a Ucrainei. Declarația este adresată către președintele Ucrainei și Cabinetul de Miniștri al Ucrainei, pentru ca organele puterii de stat să asigure integritatea teritorial-politică a statului, iar MAE să se adreseze către instituțiile europene cu cerința de a stopa „pașii de revanșism" ai României.

Ziarul independent „Ceas", din 22 martie, se folosește de acest prilej, pentru a ataca (a câta oară!) România, care după părerea redactorului-șef Petro Kobevko, cunoscut prin atacurile permanente îndreptate împotriva comunității românești din regiune și, în general, a tot ceea ce este românesc, încearcă, și de această dată, să-și impună punctul de vedere despre posibilul pericol al încălcării integrității teritoriale a Ucrainei, pericol care poate fi declanșat în urma activității statului vecin ce ar încuraja acțiunile naționaliste ale românilor din Cernăuți. Recapitulând toate pretențiile pe care le tot înaintează, de la un număr la altul al ziarului și, totodată, cu scopul de a crea o atmosferă românofobă în rândurile ucrainenilor, autorul acestor materiale tranșante pune accentul mai ales pe faptul că România acordă ilegal cetățenie română tuturor doritorilor din Bucovina, or numărul lor crește din ce în ce mai mult, iar autoritățile ucrainene nu reacționează la acest fenomen. „Oamenii doresc să devină români. Și aceasta cât mai repede", declară indignat Petro Kobevko. De această dată, titlul articolului este de-a dreptul șocant: *România și fascismul*. El condamnă, de asemenea, hotărârea Curții de Apel a României și atitudinea „indiferentă" a oficialităților ucrainene, care nu au

reacționat la actele revanșarde ale României, elogiind reacția patriotică a Blocului Forțelor Naționale din Bucovina, unicul care a reacționat la acest eveniment și a pichetat Sediul Consulatului General al României la Cernăuți: „Este simbolic faptul – subliniază autorul – că anume în ziua de naștere a poetului național ucrainean Taras Șevcenko, după festivitățile de omagiere ale Kobzarului, participanții la miting au pornit spre Consulatul General al României la Cernăuți. Ei purtau pancarde pe care erau inscripții ce acuză așa-zisele acțiuni ale României, care a legalizat fascismul. Lângă Consulat a fost citită *Declarația de protest a Blocului*, care a fost înmânată viceconsulului. Această manifestare de protest a provocat obiectul discuțiilor și în paginile altor ziare de limba ucraineană din regiune".

Despre acest eveniment ne informează și ziarul românesc „Concordia" din 17 martie: „Pe data de 9 martie, de ziua de naștere a lui Taras Șevcenko, după tradiționalele depuneri de flori la monumentul Cobzarului din centrul orașului, un grup de lideri ai Blocului Forțelor Naționale din Bucovina a pichetat Consulatul General al României la Cernăuți. Manifestanții au purtat lozinci de felul «Jos mâinile de pe Bucovina de Nord», au dat citirii și au înmânat reprezentanților misiunii diplomatice o declarație, în care sunt condamnate recenta reabilitare de către Curtea de Apel a României a mareșalului Ion Antonescu și intrarea trupelor românești în nordul Bucovinei, în vara anului 1941. Din partea misiunii diplomatice românești, informează în continuare ziarul, flori la monumentul Cobzarului a depus, ca de obicei, consulul general al României la Cernăuți, prof. Romeo Săndulescu".

Pe lângă aceste divergențe, a căror rezolvare constituie o chestiune de prestigiu pentru ambele state, relațiile româno-ucraineane evoluează și în direcția diversificării colaborării. O dovadă convingătoare a acestui fapt este inaugurarea Punctului de frontieră „Porubne", ce mărturisește despre dorința statelor de a perfecționa sistemul schimbului de informații și de a consolida interacțiunile Departamentelor de securitate ale frontierelor Ucrainei și României. Această informație, cu caracter mai mult regional, logic, a fost reflectată în ziarele regionale respective, îndeosebi în cele editate în limba română. Ziarul raional „Gazeta de Herța" din 24 februarie, în articolul *Euroregiunea „Prutul de Sus": întrunire la Botoșani*, informează că la 15 februarie, la Botoșani, s-a desfășurat întrunirea ordinară a reprezentanților Euroregiunii „Prutul de Sus", la care au participat delegații din regiunea Cernăuți și Ivano-Frankivsk (Ucraina), șase județe din România și zece raioane din Republica Moldova. La ședință au participat guvernatorul regiunii Cernăuți, Volodimir Kuliș și consulul general al României la Cernăuți, prof. Romeo Săndulescu. Realizările și proiectele Euroregiunii din ultimii ani prezintă un interes deosebit pentru cititorii din toată regiunea. Importanța colaborării bilaterale la nivel regional a fost evidențiată de Volodimir Kuliș în interviul dat publicației „Uriadovyi kurier" (publicație oficială a Cabinetului de Miniștri din Kiev) din 3 februarie curent. Vladimir Kuliș consideră că acum este binevenită adoptarea legii despre teritoriile cu statut de „dezvoltare prioritară". Aderarea României la Comunitatea Europeană este un plus și pentru regiunea Cernăuți, consideră guvernatorul. Din spusele lui, România a primit mijloace serioase din partea Uniunii Europene, folosite îndeosebi la dezvoltarea infrastructurii, ceea ce este foarte important și pentru noi, deoarece putem adera

la aceste programe şi finanţări, având un climat economic convenabil pentru ambele părţi: braţe ieftine de muncă şi agenţi energetici.

Încă un pas spre perfecţionarea colaborării bilaterale între ţări poate sluji şi necesitatea amenajării mormintelor comune ale soldaţilor români şi ale victimelor represaliilor politice de etnie română din Cimitirul Evreiesc de pe strada Zelena (or. Cernăuţi). „Zorile Bucovinei" informează că la şedinţa comisiei interdepartamentale regionale în chestiunile înveşnicirii memoriei victimelor războiului şi represaliilor politice, reprezentanţii Consulatului General au apreciat pozitiv conlucrarea cu organele locale ale puterii privind construirea în Cimitirul Evreiesc din Cernăuţi a unui monument comemorativ în memoria victimelor represaliilor politice de etnie română. În baza hotărârilor şedinţei se va face tot posibilul pentru a amenaja şi mormintele luptătorilor din Armata Ucraineană Răsculată pe teritoriul României. Acest fapt nu poate să nu ne bucure. Găsirea unor repere comune, tratate într-o viziune istorică nouă, va duce, cu siguranţă, la o rezolvare constructivă a problemelor existente şi la edificarea unor colaborări durabile, corespunzătoare evoluţiei contemporaneităţii.

O altă temă frecvent discutată în paginile tuturor ziarelor cernăuţene, cu excepţia celor de limba română, este pregătirea oraşului Cernăuţi pentru sărbătorirea jubileului de 600 de ani de la prima atestare documentară. Menţionăm însă, de la bun început, că nici o publicaţie de limbă ucraineană nu pomeneşte despre faptul că acest document a fost semnat de către domnitorul Moldovei Alexandru cel Bun, ceea ce ar fi însemnat că el aparţine epocii Moldovei medievale. În legătură cu acest eveniment, ziarul „Doba" („Ziua") relatează pe larg despre organizarea Fondului „Cernăuţi – 600", care va acumula sumele necesare pentru pregătirea inaugurării acestei date, precum şi despre formarea unui Comitet organizatoric orăşenesc, care pregăteşte din timp evenimentul. După cum ne relatează corespondenta ziarului, Oxana Mironiuc, autorităţile oraşului, savanţii şi intelectualii sunt preocupaţi de căutarea documentelor de atestare a oraşului Cernăuţi. Primarul oraşului Mykola Fedoruk s-a adresat cu acest prilej cu o scrisoare oficială ambasadorului Federaţiei Ruse la Kiev, Viktor Cernomîrdin, cu rugămintea de a reîntoarce originalul *Gramotei* lui Alexandru cel Bun despre prima atestare a oraşului Cernăuţi şi care, în momentul de faţă, se află la Moscova. Răspunsul Moscovei este negativ. Ambasadorul Federaţiei Ruse la Kiev îşi argumentează astfel refuzul: „...potrivit legislaţiei ruse, toate documentele de arhivă care se păstrează în muzeele de stat ale FR sunt proprietate de stat şi nu pot fi transmise altor ţări". Prin urmare, documentul este cu siguranţă în Rusia. Primarul oraşului, Mykola Fedoruk, este optimist în acest sens, considerând că, până la 8 octombrie 2008, încă va mai putea obţine documentul respectiv. Ziarele cernăuţene ne informează că s-a reuşit obţinerea mai multor documente despre oraşul Cernăuţi. Oxana Mironiuk susţine în continuare în articolul *Jubileul oraşului Cernăuţi nu ne va găsi nepregătiţi*, că deja au fost găsite mai multe documente istorice originale în România, în muzeul de la Suceava. „Astăzi am reuşit să obţinem unele dintre acestea, declară Viktor Kilinici. De exemplu, Ordonanţa lui Franz Josef, prin care a fost legalizată, acum o sută de ani în urmă, stema oraşului. În afară de aceasta, ne este cunoscut faptul că în arhivele Ministerului de Externe al Rusiei sunt o mulţime de documente pe care nimeni din Cernăuţi nici nu le-a văzut. Ele ne-ar putea descoperi multe din tainele istoriei oraşului.

Şi dacă guvernul şi ministerele respective ne-ar fi ajutat, noi am fi putut obţine multe dintre ele". Astăzi oficialităţile oraşului şi locuitorii lui sunt concentraţi asupra amenajării şi restaurării monumentelor de arhitectură ale oraşului. Arhitectul principal al oraşului, Sergiy Homonovyci anunţă că vor fi restaurate Piaţa Sobornaia (fosta Piaţa Austriei), Piaţa Centrală din faţa Primăriei (fosta Piaţa Unirii), Piaţa Filarmonicii (fosta Rudolfsplatz) şi multe alte obiective istorice şi monumente de arhitectură.

Despre importanţa colaborării transfrontaliere, preşedintele Ucrainei, Victor Iuşcenko, a vorbit şi în timpul vizitei de lucru la Cernăuţi. Preşedintele a precizat că starea de lucruri în unele domenii ale colaborării transfrontaliere este inadmisibilă şi sunt necesare iniţierea unor anumite măsuri noi. Au fost discutate problemele relaţiilor Ucrainei cu Uniunea Europeană şi a necesităţii perfecţionării infrastructurii de bază. Săptămânalul „Gazeta de Herţa" din 17 martie, în articolul *Bucovina trebuie să devină un laborator original al Europei Regiunilor,* citează câteva teze din discursul rostit de şeful Administraţiei Regionale de Stat Cernăuţi, Volodimir Kuliş, la consfătuirea ţinută pe data de 6 martie 2007 la Cernăuţi, cu preşedintele Ucrainei Viktor Iuşcenko: „După intrarea României în Uniunea Europeană, lungimea graniţelor comune ale ţărilor membre ale UE cu Ucraina s-a dublat. Din anul acesta regiunea Cernăuţi se află la hotarul european... Regiunii Cernăuţi îi revine a treia parte din sectorul ucraineano-român al frontierelor cu Uniunea Europeană. Aici se află principalele puncte de trecere auto şi feroviară. Nodul bucovinean de transport, atât după intensitatea comunicaţiilor auto, cât şi ale celor feroviare (1000 km^2), ocupă locul al treilea în Ucraina. Colaborarea transfrontalieră ucraineano-română necesită o restructurare radicală şi noi atitudini conceptuale. De exemplu, în regiunea Cernăuţi, la graniţa cu România funcţionează şapte puncte de trecere, dintre care numai două au statut internaţional, iar celelalte, încă nu au un statut determinat. Conform cerinţelor UE, punctele de trecere ale frontierei trebuie să fie plasate la fiecare 30 km de frontieră. De aceea, toate acestea urmează să obţină statutul de puncte internaţionale de trecere. Iar aceasta generează necesitatea aducerii stării drumurilor de acces la standardele europene şi a creării infrastructurii corespunzătoare. Politica regională a UE creează condiţiile necesare pentru soluţionarea problemelor semnalate mai sus. Partea română fructifică în mod reuşit aceste probleme. În prezent, numai pentru amenajarea principalului punct de trecere auto la Siret, vecinii noştri au cheltuit 6 milioane euro"[4].

Concluzia poate fi următoarea: neluând în considerare problemele existente în relaţiile ucraineano-române la nivel înalt, colaborarea transfrontalieră în cadrul euroregiunilor, şi în alte situaţii, este o problemă indispensabilă care necesită o rezolvare la toate nivelele, ceea ce s-a şi încercat la începutul acestui an. În atenţia oficialilor, cât şi în dialogurile interstatale din ultimii ani, a fost coordonarea politică a problemelor la nivelul instituţional, dar această stare de lucruri nu şi-a găsit un model corespunzător de discuţii şi la nivelul grupurilor de interese ale păturilor etnosociale şi ale organizaţiilor obşteşti din regiune. În consecinţă, putem vorbi despre o armonie juridică instituţională, dar şi despre mici neînţelegeri în domeniul culturii politice a elitelor, cât şi o serie de declaraţii ce ţin de domeniul istoriei şi al valului de renaştere identitară a minorităţilor naţionale.

Plan intern

Viaţa politică a societăţii îşi menţine punctul de echilibru pe nişte mecanisme şi evenimente cu caracter intern. Contactarea cu mediul extern, colaborarea interstatală este o problemă necesară, însă, dacă vorbim despre reflectarea evenimentelor în spaţiul media ucrainean (în primul rând în presă), o atenţie mai mare este acordată evenimentelor interne.

Un eveniment important în viaţa politică a statului a fost moartea lui Evhen Kuşnariov. Reacţia presei a fost rapidă, deja pe 17 ianuarie ziarele scriau despre vânătoarea enigmatică, în care a fost implicat şi deputatul poporului. Acesta, fiind împuşcat la vânătoare, a decedat pe 17 ianuarie la Izium. Toate eforturile depuse de medici n-au avut nici un rezultat. În legătură cu acest accident a fost intentat un dosar penal. Despre înmormântarea lui Evhen Kuşnariov mai multe amănunte aflăm din ziarul central „Express". Au venit să-l petreacă pe ultimul drum colegii de la Partidul Regiunilor. Partidul a rămas fără un om cu spirit de iniţiativă, care era întotdeauna pregătit să preia orice situaţie în mâinile sale. Ziarele regionale însă au prezentat evenimentul pur informativ, fără să dea amănunte sau să facă aprecieri.

În autobiografia lui Kuşnariov, situată pe site-ul lui personal, printre pasiuni sunt enumerate: munca, prietenii, fotbalul şi pescuitul. Despre vânătoare nu s-a amintit nici un cuvânt. Într-un interviu acordat publicaţiei „Facty" în 2006, Kuşnariov spune însă că vânător a devenit întâmplător, sub influenţa prietenilor. Interviul conţinea şi următoarele cuvinte: „Eu nu-mi trădez prietenii şi nu am frică de responsabilitate... şi iubesc mult viaţa..."[5].

Cu toate acestea, viaţa continuă, iar viaţa politică, economică şi socială a societăţii reînnoieşte derularea evenimentelor. Sunt foarte binevenite aici cuvintele politologului Robert Dali, care în una din lucrările sale a propus definiţia sensului politicii. După părerea lui, politica nu e compusă din conflicte, probleme, situaţii de criză, proteste şi efecte distructive. Toate acestea sunt importante, însă nu constituie temeliile ei. Politica e numai consensul, ceea ce uneşte, edifică, formează, adică ceea ce e mai constructiv şi mai bun. Astăzi noi constatăm, însă, contrariul: spaţiul media global şi regional reflectă acele evenimente politice şi de altă natură care pot şoca, pot provoca un oarecare interes în public, pot fi cât mai aproape de dramaturgie, de literatură, şi cât mai departe de reflectarea evenimentelor în sensul lor obişnuit, realist. Presa de astăzi nu reprezintă o excepţie. Oglindirea lucrurilor într-un mod iluzoriu, dar interesant, este dictată de economia de piaţă. Aceasta se observă, mai ales, la nivelul publicaţiilor centrale şi într-o măsură mai mică la nivelul celor regionale. În Ucraina unica excepţie o constituie presa locală, care, fiind mai formală, nu-şi pierde cititorii din cauza tradiţiilor existente şi a monopolului cultural pe care îl deţin.

Sărbătoarea noastră naţională

Evenimentele politice, economice şi de altă natură sunt importante, însă sunt lucruri care, pentru un grup etnic cum este populaţia băştinaşă română din

Cernăuți, sunt mai importante ca pondere. Prin aceasta putem explica și faptul că mass-media de limba română din Cernăuți acordă o atenție mai mare evenimentelor culturale. În cazul dat este vorba de valoarea spirituală a unor personalități și tradiții, a căror uitare ar însemna uitarea propriului nume. Este vorba, pentru perioada la care ne referim, despre manifestările culturale organizate la Cernăuți cu ocazia sărbătoririi la 15 ianuarie a zilei de naștere a lui Mihai Eminescu. Publicația „Zorile Bucovinei" din 19 ianuarie, anul curent, oferă cititorului o cronică de idei și fapte legate de sărbătorirea nașterii poetului nostru național. Ziarul informează că și la monumentul lui Eminescu, și la bustul Luceafărului poeziei românești din curtea casei lui Aron Pumnul, și la sediul Consulatului General al României la Cernăuți s-a vorbit despre importanța operei eminesciene, dar s-a accentuat, cu acest prilej, și necesitatea unirii tuturor românilor în jurul acestui simbol al nostru, care este Mihai Eminescu și, după cum a spus poetul Arcadie Suceveanu, „să gustăm din pâinea și din vinul prieteniei care, totuși, rămân cele mai dulci și cele mai bune pentru suflet, pentru sentimentele de solidaritate... E un punct de reper, unde românii au la cine veni. Eminescu este veșnic, pentru că e mai mult decât un poet"[6].

Informații analogice au apărut și-n alte ziare de limba română, regionale și locale. Ziarul „Libertatea Cuvântului", bunăoară, a subliniat faptul că despre Eminescu pe 15 ianuarie au vorbit la superlativ nu doar scriitorii de origine română, dar și cei de origine ucraineană, printre care s-a enumerat și Vitali Kolodii, președintele Uniunii Scriitorilor din Cernăuți, care a observat un lucru interesant. El a subliniat că orașul Cernăuți este poate unicul oraș din lume, unde monumentele celor două genii – al poporului ucrainean, Taras Șevcenko, și al poporului român, Mihai Eminescu – se află atât de aproape.

Știri externe

Dintre știrile externe, credem că cea mai șocantă și mai mediatizată, în publicațiile centrale, a fost declarația făcută de Vladimir Putin, pe data de 10 februarie, în cadrul conferinței de la München, intitulată *Crize globale – responsabilitate globală*. La această conferință, foarte importantă pentru Comunitatea Europeană, dedicată problemelor securității, a participat și președintele Ucrainei, Viktor Iușcenko. Publicațiile centrale „Express", „Facty", „Bulvar", cea regională – „Libertatea Cuvântului" ș.a. menționează că declarația lui Putin a fost, după spusele celor mai cunoscuți politologi din lume, cea mai dură după încheierea „războiului rece". Vladimir Putin nu susține intențiile SUA de a mări bugetul militar, declarând că Rusia e nevoită să procedeze adecvat. Stăpânul Kremlinului n-a susținut nici extinderea estică a Blocului NATO, amintind că după dispariția URSS, SUA au promis că Blocul NATO nu va trece de hotarele de est ale Germaniei.

Publicațiile centrale „Facty", „Dzercalo tyjnea" ș. a. din 17–23 februarie, în rubrica știrilor externe, scriu despre schimbările din guvernul Rusiei. Vladimir Putin l-a numit pe ministrul apărării, Serghei Ivanov, în postul de prim-vicepremier. Acum, în guvern sunt doi primi-vicepremieri și ambii răspund de arsenalul apărării.

Dmitrii Medvedev – de armamentul energetic şi Serghei Ivanov – de armamentul obişnuit. Vladimir Putin şi-a exprimat mulţumirea faţă de activitatea lui Ivanov în fruntea Ministerului Apărării a Federaţiei Ruse, pentru care fapt i-a ridicat statutul politic în stat şi i-a lărgit volumul obligaţiilor faţă de Federaţie. Anatol Serdiukov a fost numit în locul lui Ivanov în fruntea Ministerului Apărării. Politologii apreciază avansarea lui Ivanov pe scările structurilor politice, ca un mic semn prevestitor, cel al posibilei nominalizări a acestuia în calitate de candidat prezidenţial, susţinut de liderul Federaţiei, înainte de alegeri. Trebuie să subliniem un fapt interesant: majoritatea cetăţenilor Rusiei sunt dispuşi să-l voteze pe acel candidat, care va fi susţinut de către liderul Kremlinului. Despre aceasta ne mărturisesc rezultatele cercetărilor sociologice publicate într-o serie de ziare centrale.

Publicaţia centrală „Facty" din 12 ianuarie, la rubrica ştirilor externe, scrie despre anularea pedepsei cu moartea în Georgia, din iniţiativa preşedintelui Mihail Saakaşvili. Introducerea amendamentelor la Constituţia Georgiei, care conţinea pedeapsa cu moartea, a avut loc la începutul lunii ianuarie. De fapt, anularea a fost înfăptuită încă în anul 1997, însă, în urma unor conflicte pe arena politică a ţării, aspiraţiile spre o Constituţie fără pedeapsa cu moartea au rămas nerealizate. Din iniţiativa preşedintelui Saakaşvili a fost stabilită data alegerilor anticipate, care vor avea loc concomitent cu cele parlamentare în anul 2008.

Aceeaşi publicaţie, la rubrica *Ştiri diverse*, informează că în Puerto-Riko, oraşul San-Juan, s-a stins din viaţă cel mai în vârstă om din lume, Emiliano Mercado del Toro, în vârstă de 115 ani. Despre moartea longevivului, publicul a aflat de la rudele lui. Un timp îndelungat de el aveau grijă copiii fratelui mai mic, care şi acesta s-a stins din viaţă cu mulţi ani în urmă. Într-un interviu din anul 2005, Emiliano del Toro lămureşte longevitatea sa prin faptul că a dus un mod sănătos de viaţă. Del Toro n-a fost căsătorit şi n-a avut copii.

„Libertatea Cuvântului" (varianta română) din 8 martie citează cuvintele lui Vladimir Voronin dintr-un interviu dat Agenţiei de ştiri „Moldpres". Preşedintele Republicii Moldova a afirmat că limbile română şi moldovenească sunt identice, dar a adăugat că moldovenii au dreptul să numească în continuare limba „aşa cum o numesc de 600 de ani". Voronin a vorbit despre întâlnirea sa cu conducătorii Comunităţii Moldovenilor din România. El a spus că în România lista etniilor permise este strict limitată şi aceasta ar constitui principalul obstacol în legalizarea acestui drept pentru 10 milioane de moldoveni, care locuiesc în această ţară. Preşedintele a subliniat că nu trebuie să fie folosită memoria istorică pentru înaintarea unor pretenţii teritoriale. Voronin a respins orice acuzaţie de revanşism, de revizionism teritorial, spunând că istoria nu poate fi supusă revizuirii. El a condamnat refuzul României de a semna Tratatul privind recunoaşterea bilaterală a frontierelor actuale dintre cele două ţări.

În acelaşi număr al ziarului citim despre problema negocierilor din Transnistria. Publicaţia subliniază că starea lucrurilor în jurul Transnistriei a devenit, mai degrabă, un motiv pentru declaraţii, decât un obiect al îngrijorărilor multor ţări. Runda ordinară a tratativelor, planificată pentru mijlocul lunii februarie la Chişinău, nu i-a adunat pe toţi participanţii ei, ci a continuat doar pauza în procesul de soluţionare a problemei transnistrene. Ziarul publică discuţia corespondentului Agenţiei Ukrinform cu purtătorul de cuvânt al Ministerului de

Externe al Ucrainei. După spusele lui, în legătură cu refuzul părții transnistrene, tratativele de la Chișinău, în formatul 5+2 (părțile: Republica Moldova și Transnistria, mediatori: Ucraina, Rusia, OSCE, UE și SUA), n-au avut loc în termenul stabilit. Ucraina, ca și restul comunității internaționale, n-a recunoscut rezultatele referendumului și ale alegerilor din anul trecut. Purtătorul de cuvât al Ministerului de Externe al Ucrainei a precizat că poziția Ucrainei rămâne neschimbată – reglementarea conflictului pe cale pașnică, respectând suveranitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova. Ucraina nu va acționa împotriva intereselor vitale ale cetățenilor.

Reglementarea din Transnistria este o problemă de importanță globală. Existența unor asemenea teritorii-state nerecunoscute este firească pentru harta politică a lumii. Din punctul de vedere al geografiei politice, soluționarea pozitivă sau negativă a uneia din aceste probleme va duce, după toate probabilitățile, la soluționarea similară a celorlalte cazuri. Aceasta ne mărturisește despre importanța soluționării situației transnistrene, luând în considerare faptul că regiunea dată se învecinează cu statul ucrainean.

Evenimente regionale și republicane

Pe lângă celelate evenimente politice de mare importanță, este interesant să aflăm și ce scrie presa despre regiunea Cernăuți.

„Golos Ucrainy" din 9 februarie 2007 informează despre adresarea Consiliului Orășenesc Cernăuți către Departamentul proprietății de stat al Ucrainei cu cererea de a rezolva problema trecerii Casei ofițerilor în proprietatea comunală a orașului. În cazul refuzului, Comitetul executiv orășenesc e hotărât să rezolve problema pe cale juridică, deoarece Casa ofițerilor este un monument istoric și de arhitectură al orașului Cernăuți. Menționăm și faptul că această clădire a fost construită de către arhitectul Horia Creangă și a fost proprietatea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, în perioada când președinte a fost Grigore Nandriș, cunoscutul savant slavist, profesor la Universitatea din Cernăuți, apoi la Universitatea din Oxford.

Apropierea anului 2008, în care se vor împlini 600 de ani de la prima atestare documentară a orașului Cernăuți, provoacă unele acțiuni ferme din partea puterii orășenești. Ziarul central „Express" din 20 februarie 2007 scrie în articolul intitulat *Dispariția gramotei* că primarul orașului Cernăuți, Mykola Fedoruk, s-a adresat către ambasadorul extraordinar și plenipotențiar al Federației Ruse în Ucraina, Vikor Cernomyrdin, cu rugămintea să influențeze asupra procedurii de întoarcere a originalului *Gramotei* emise de Alexandru cel Bun, care constituie prima atestare documentară și se păstrează actualmente la Moscova, în Muzeul de Istorie al Federației Ruse.

Răspunsul Moscovei a fost negativ. Ziarul „Concordia" din 17 martie scrie în legătură cu acest eveniment: „Ambasadorul rus în Ucraina, Viktor Cernomyrdin, își argumentează răspunsul prin faptul că «potrivit legislației ruse, toate documentele de arhivă care se păstrează în muzeele de stat ale Federației Ruse sunt proprietate de stat și nu pot fi transmise altor țări»." Primarul Mykola

Fedoruk, însă, este optimist, considerând că nu toate şansele au fost epuizate. Retrocedarea actului trebuie să aibă loc până la data de 8 octombrie 2008, când se împlinesc 600 de ani de la emiterea lui.

Ziarele cernăuţene publică în continuare materiale legate de problema retrocedării Casei Ofiţerilor, fostul Palat Cultural al românilor, construit de arhitectul Horia Creangă. Această clădire a fost revendicată, începând cu anul 1989, de către Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu" şi este revendicată în continuare de către societăţile naţionale româneşti din regiunea Cernăuţi prin numeroasele memorandumuri şi declaraţii adresate autorităţilor ucrainene.

Publicaţia „Zorile Bucovinei" din 17 ianuarie informează despre un eveniment important din viaţa regiunii Cernăuţi şi a locuitorilor satelor Pătrăuţii de Sus şi Pătrăuţii de Jos – deschiderea festivă a podului peste Siret, la hotarul dintre cele două localităţi, care a fost ruinat la începutul lunii noiembrie a anului precedent, în urma ploilor torenţiale ce au durat câteva zile. Festivităţile de deschidere a noului pod au fost inaugurate de dl V. Kuliş, căruia, potrivit tradiţiei, i s-a înmânat pâine şi sare. Conducătorii organelor executive şi reprezentative regionale şi raionale au înmânat muncitorilor şi specialiştilor, care au lucrat la acest important obiectiv, diplome de onoare şi premii băneşti. Dl. Şylepnytkyi, preşedintele Consiliului Regional, a precizat: „Darea în exploatare a acestui obiectiv uneşte nu numai malurile Siretului, ci şi inimile noastre ..."[7].

O coliziune de înalte aprecieri în presa regională a fost provocată de trecerea guvernatorului regiunii Cernăuţi, Volodymyr Kuliş, în rândurile Partidului „Ucraina Noastră". „Golos Ucrainy", din 20 februarie 2007, în articolul *Şeful administraţiei regionale de stat a intrat într-un partid de opoziţie*, scrie că Volodymyr Kuliş, care un timp îndelungat a fost în afara vieţii partidelor politice şi toată iarna „Revoluţiei portocalii" a petrecut-o departe de epicentrele mişcării – în Crimeea, a devenit liderul organizaţiei regionale a Uniunii Populare „Ucraina Noastră". Este evident că „legile" luptei politice şi apropierea noilor alegeri cer aderarea la diferite partide a oamenilor cu o popularitate mare în regiune, ceea ce a şi fost subliniat în presă: *Guvernatorul Kuliş, obligat să poarte cravată portocalie*, *Echipa UPUN se îmbogăţeşte cu un guvernator* etc.

Ziarul regional „Svoboda slova" din 1 martie 2007 informează despre întâlnirea lui Yuri Luţenko cu adepţii săi din Cernăuţi. Întâlnirea a avut loc în Piaţa Soborna. La întâlnire au fost prezenţi în jur de 4 mii de locuitori. Liderul proaspetei puteri politice „Narodna Samooborona" (Apărarea Populară) a relatat despre situaţia economică şi politică din ţară. După spusele lui Luţenko, Apărarea Populară nu este un partid politic, ci o simplă organizaţie obştească, care doreşte să întruneze puterea şi iniţiativa populară în scopul controlului puterii publice din stat. Organizaţia protestează contra tarifelor înalte, a pensiilor şi salariilor mizere. Popularitatea campaniei fostului ministru Luţenko, finanţată de către D. Jvania, creşte vertiginos. Până la Cernăuţi, Luţenko a mai vizitat 12 centre regionale din Ucraina.

Ziarul oficial al Radei Supreme din 14 februarie, în articolul intitulat *În Moldova – după o procedură simplificată*, informează că a intrat în vigoare protocolul încheiat între Moldova şi Ucraina, conform căruia cetăţenii ambelor state, după o procedură simplificată, vor putea ajunge în ţara vecină. De această

procedură se vor putea folosi, în primul rând, cetățenii din zonele de frontieră. „Zorile Bucovinei" din 16 februarie, în articolul *În Moldova cu bicicleta,* apreciază pozitiv Protocolul încheiat. Publicația precizează că Protocolul a simplificat cu mult condițiile trecerii frontierei de stat pentru sute de mii de cetățeni din Ucraina și locuitori din raioanele limitrofe din Republica Moldova, inclusiv Transnistria. Sunt facilitate legăturile între rude și schimbul de valori culturale. „Acest important document bilateral este orientat către dezvoltarea în continuare a relațiilor de prietenie între cele două state vecine, la extinderea legăturilor economice externe, culturale, interetnice și turistice între Ucraina și Republica Moldova"[8].

Cu o informație analogică vine și ziarul regional „Molodyi bukovineț" (Tânărul bucovinean), ziar cu cel mai mare tiraj în regiunea Cernăuți. Ziarul informează despre anularea vizelor de tranzit pentru ucraineni în Letonia și Cehia și posibilitatea deschiderii vizei la hotarele Serbiei, pentru cei ce doresc să se odihnească în Cernogoria. S-au produs schimbări și în legislația Republicii Italia: cetățenii altor state, care așteaptă reînnoirea permisiunii de a locui pe teritoriul acestui stat, de acum au posibilitatea să se întoarcă în patrie, apoi să revină în Italia. Însă aceste schimbări nu se realizează în cazul cetățenilor care sunt în așteptarea primei vize de intrare în țară.

„Zorile Bucovinei" din 2 februarie informează despre seminarul pentru ziariștii cernăuțeni în cadrul proiectului *Ucraina: supremația dreptului*, finanțat de Agenția SUA pentru Dezvoltare Internațională (USAID). Tema seminarului: *Mijloacele de informare în masă și puterea judiciară: parteneriat și relații reciproce*. Timp de două zile reprezentanții mass-media din ținut au luat cunoștință de rolul libertății presei în societatea democratică, de importanța structurilor sistemului judiciar, de terminologia procesului etc. Construirea relațiilor între presă și puterea judiciară pe niște principii noi a fost și scopul seminarului. Mass-media fiind o parte indispensabilă a democrației contemporane joacă un rol important de reglator al puterii publice. De aceea prețul libertății presei este colosal.

În același număr al ziarului în articolul *Necunoașterea și incertitudinea – consecințe ale neinformării* se spune despre conferința de presă, la care au participat experții-politologi, doctorii în științe Anatoli Kruglașov, profesor, șeful Catedrei de politologie și administrare de stat, și Serhii Feduneak, docent la Catedra de relații internaționale a Facultății de Istorie a Universității Naționale „Iu. Fedkovyci". La conferința de presă s-au discutat problemele relațiilor Ucraina–NATO. Savanții au ajuns la concluzia că Ucraina e o țară „ruptă în bucăți" în această privință, deoarece 20–25% din populația țării acceptă intrarea Ucrainei în NATO, aproape același număr de locuitori ai ei sunt adversarii ideii de aderare, iar restul încă nu s-au hotărât din cauza lipsei de informație. Politologii consideră că Ucraina va avea de câștigat în cazul că va deveni membru al alianței NATO, obținând garanții de securitate fără precedent, condiții de atracție a investițiilor. Prof. A. Kruglașov e de părere că statutul de țară neutră este o ficțiune pentru Ucraina, iar aderarea ei la Pactul de la Taşkent va avea urmări nefaste pentru stat și nu garantează securitatea și suveranitatea țării. S. Feduneak consideră că integrarea în NATO ar servi drept imbold pentru formarea în Ucraina a națiunii politice. Articolul se încheie cu o întrebare retorică: „Cine-i va asculta pe savanți?"

„Dzerkalo tyjnea" din 8 martie 2007 scrie despre noile dispoziții în Senatul SUA. Comitetul afacerilor externe al Senatului SUA a susținut ideea lărgirii geografice a blocului NATO și intrarea Ucrainei, Georgiei, Albaniei, Croației și Macedoniei în structurile blocului. R. Lougar a fost senatorul-republican care a propus această inițiativă. Acum, ca propunerea să devină lege, e necesar ca Palata inferioară a Congresului să o voteze. Lougar a subliniat că extinderea geografică a blocului va avea loc în cazul atitudinii statelor numite față de principiile de bază. Proiectul documentului recomandă guvernului SUA să acorde, începând cu anul nou financiar, ajutor material celor cinci state, care va începe pe data de 1 octombrie a. c. Senatorul a precizat că aderarea statelor numite pentru structurile NATO înseamnă un mare succes pentru Europa, NATO și SUA, deoarece aceasta va extinde „zona securității și păcii". Lougar a spus că Ucraina și Georgia au atins „un mare progres" în calea spre alianță.

Deci, se poate constata faptul că în statele-membre ale blocului NATO se nasc aspirații noi spre lărgirea geografică a zonei securității și colaborării. Desigur că aceasta se întâmplă într-un cadru specific și prielnic pentru statele numite mai sus, inclusiv Ucraina. Însă, care va fi atașamentul social față de aceste tendințe ne va arăta viitorul apropiat.

Ziarul regional în limba română „Libertatea Cuvântului" din 8 martie 2007, în articolul *Iușcenko nu este la curent cu toate problemele comunității românești,* informează despre vizita de lucru a președintelui V. Iușcenko la Cernăuți, care fusese contramandată în repetate rânduri. Însoțit de Arseni Iațeniuk și Olexandr Zincenko (originari din Cernăuți) și alte oficialități, șeful statului a ținut o ședință cu conducerea regiunii, consacrată colaborării transfrontaliere și integrării europene. Președintele și-a exprimat nemulțumirea în legătură cu stadiul implementării proiectelor transfrontaliere și a finanțării scăzute de la buget ale acestora. Publicația precizează că reprezentanții comunității românești din Ucraina au adus la cunoștința lui Iușcenko unele probleme, care urmează să fie soluționate. E vorba de retrocedarea Casei Ofițerilor din Cernăuți comunității românești și menținerii școlilor cu limba română de predare din Ucraina. Șeful statului a subliniat că intenția Direcției orășenești de învățământ, de a închide cele două școli cu limba română de predare din orașul Cernăuți, a constituit o noutate pentru el, urmând să discute problema dată, personal, cu Direcția regională de învățământ.

Vizita președintelui a avut loc după trecerea guvernatorului V. Kuliș în rândurile Uniunii Populare „Ucraina Noastră", forță politică cu care se asociază și Iușcenko. Trecerea a provocat neliniște în rândul opiniei publice. Autorul articolului subliniază, nu fără emoții, următoarele: „Dar iată, cu ceva timp în urmă guvernatorul Kuliș și-a pus la gât cravata portocalie, devenind (cu sau fără voie) liderul organizației regionale a Partidului «Ucraiana Noastră». În plus, a venit să-i înnoade cravata chiar președintele Viktor Iușcenko, risipind astfel orice suspiciuni privind apartenența lui politică"[9]. Pe lângă acestea, publicația anunță importantele prognoze, că odată cu venirea primăverii se ațâță mai vertiginos și ambițiile europene ale unor politicieni ucraineni. Odată cu trecerea pe plan secundar a discutării prețului la gazul rusesc, politicienii „vor bate iarăși timizi pe la ușile cabinetelor impozantului sediu de la Bruxelles, invocând chemarea europeană a poporului ucrainean". În presa centrală și regională au apărut

informații operative privind vizitele lui Victor Iuşcenko la Bruxelles, întâlnirile la nivel înalt ale prim-ministrului cu cancelarul Germaniei şi multe altele de felul acesta. Apetitul european e logic că renaşte odată cu sosirea primăverii şi dispare odată cu venirea toamnei friguroase. Ca dovadă ne slujeşte declarația lui Ianukovici făcută în Germania, că „uşile Uniunii Europene sunt deschise pentru Ucraina". Deci, sperăm că în sufletele politicienilor ucraineni primăvara se va menține un timp mai îndelungat.

Probleme economice

Publicația „Dzerkalo tyjnea" din 13 ianuarie, în articolul *Mirosul țevilor Drujbei care s-a uscat*, a atras atenția cititorilor asupra problemei resurselor energetice, devenită parcă tradiție pentru mijlocul iernii. Pentru Ucraina, noile jocuri petroliere, într-o măsură mai mică, depind de Kiev. Publicația aminteşte vestita lege formulată de cercetătorul american Thomas Freedman: „Nivelul democrației e invers proporțional nivelului prețurilor la petrol"[10], numită şi prima lege a politicii petrolului.

Tendința globală de creştere a prețurilor la petrol, de data aceasta a declanşat un scenariu nou: scenariul Rusia – Bielarus. Declarația preşedintelui Republicii Bielarus, Olexandr Lukaşenko, din 7 ianuarie, a fost o noutate, nu numai referitor la jocurile petroliere, dar şi în sensul apariției unor viziuni noi referitoare la lucrurile vechi. „Suveranitatea şi independența nu se vând nici pentru gaz natural, nici pentru petrol. Aceste lucruri sunt prea prețioase, ca să târguieşti cu ele"[11]. Declarația lui Lukaşenko demonstrează că Bielarus nu este un stat atât de prorus, cum ar fi părut inițial. Cu siguranță că suveranitatea şi independența în Bielarus sunt nişte lucruri personificate, legate îndeosebi de personalitatea preşedintelui. Publicația reflectă poziția Uniunii Europene şi a Ucrainei foarte original: în primul rând – „UE e nevoită să-şi exprime nemulțumirea", în al doilea – „Istoria ne învață acel lucru, că nimic nu ne învață". Publicațiile din regiunea Cernăuți au început să scrie despre schimbarea cosmetică a scenariului jocurilor politice: Moscova, ca şi anul precedent, joacă rolul principal, doar că în locul Ucrainei a venit Bielarus, iar în locul gazului natural – petrolul.

„Dzerkalo tyjnea" din 20 ianuarie informează despre mărirea tarifelor la consumul gazului natural. De la 1 ianuarie 2007 în locul multaşteptatei micşorări a prețurilor la gaz, până la 0,339 grivne pentru un metru cub, a fost introdus o sistem diferențiat. Publicația afirmă că schimbarea guvernului vechi cu altul nou, care şi-a dobândit popularitatea criticând politica energetică, a „echipei portocalii", şi prezența în rândurile coaliției a reprezentanților puterilor de stânga, care apriori nu pot fi de acord cu mărirea prețurilor pentru populație, au pus lumea pe gânduri, că poate totul se va schimba spre bine. Însă aşteptările au fost deşarte, „deoarece critica puterii vechi – e un lucru, iar banii munciți ai populației – e cu totul altceva"[12]. E greu de crezut, dar în situația cu tarifele la gazul natural, nemulțumirea nu e condiționată numai de nivelul lor.

Într-un alt articol, intitulat *Cum ministrul transporturilor schimbă săgețile*, revista edifică o viziune proprie în privința implicării ministrului transporturilor,

Mykola Rudkovski, în organizarea vizitei în Ucraina a reprezentanților opoziției din Turkmenistan (Hanamov, Orazov). El este acuzat de către reprezentanții Secretariatului președintelui Ucrainei că a folosit resursele administrative în scopuri private, forțând reprezentanții agențiilor diplomatice ucrainene să rezolve unele probleme în afara rânduielilor și regulilor existente. Rudkovski afirmă că el a vorbit cu consulii și ambasadorii ucraineni, ca persoană privată, și respinge acuzația, că ar fi folosit în realitate resursele administrative. Aceste chestiuni apriori n-au o importanță atât de mare, însă prezența în Ucraina a reprezentanților opoziției din Turkmenistan, cu posibilul ajutor din partea ministrului, poate provoca lucruri nedorite în legătură cu problemele energetice. Bineînțeles, că Ucraina nu are nevoie de probleme energetice, mai ales, în pragul schimbării puterii politice în Turkmenistan – „securitatea națională prezice, pe lângă lupta cu terorismul și corupția, o stabilitate în domeniul energetic".

„Dzerkalo tyjnea", din 17 februarie, scrie că primul vicespiker Adam Martyniuk și președintele Asambleei Parlamentare OSCE, Goran Lennmaker, au semnat documentele respective (între Rada Supremă și Asambleea Parlamentară OSCE) în privința desfășurării sesiunii № 16 AP OSCE în Kiev pe 5–9 iulie 2007. Părțile au semnat și un memorandum. După spusele lui Adam Martyniuk, programul conlucrării între Ucraina și OSCE în anul 2006 cuprindea peste 30 de sfere și direcții. Martyniuk s-a adresat către președintele Asambleei Parlamentare cu cerința de a mări ajutorul din partea OSCE pentru realizarea programului minimalizării daunelor situației din Novobogdanivka (problema armamentelor învechite), și a programei utilizării combustibilului pentru rachete „Melanj". Vicespikerul a precizat că o cantitate mare de acest combustibil se află în apropierea orașului Dnepropetrovsk.

NOTE

1 *România și Bulgaria au intrat în UE*, „Svoboda Slova", nr. 1, 5 ianuarie 2007.
2 *Pentru România, Ucraina este cel mai mare vecin*, „Libertatea cuvântului", nr. 1, 11 ianuarie 2007.
3 *Declarația Blocului puterilor naționale bucovinene*, „Svoboda slova", nr. 10, 8 martie 2007.
4 *Bucovina trebuie să devină un laborator original al Europei Regiunilor*, „Gazeta de Herța", nr. 12, 17 martie 2007.
5 *Evhenii Kușnariov: „Eu nu-mi trădez prietenii și nu am frică de responsabilitate... și iubesc foarte mult viața*, „Facty", nr. 11, 19 ianuarie 2007.
6 *Eminescu-i izvorul de viață, Eminescu e limba română*, „Zorile Bucovinei", nr. 6, 19 ianuarie 2007.
7 *Podul dintre cele două sate – simbol al unirii puterii cu obștimea*, „Zorile Bucovinei", nr. 5, 17 ianuarie 2007.
8 *În Moldova cu bicicleta*, „Zorile Bucovinei", nr. 13, 16 februarie 2007.
9 *Iușcenko nu este la curent cu toate problemele comunității românești*, „Libertatea Cuvântului", nr. 8, 8 martie 2007.

10 *Mirosul țevilor Drujbei care s-a uscat*, „Dzercalo tyjnea", nr. 1, 13 ianuarie 2007.
11 Idem.
12 *Următorul atac al gazului natural*, „Dzercalo tyjnea", nr. 2, 20 ianuarie 2007.

SUMMARY

The media space in Ukraine mostly reflects political, economic and cultural events. In most cases the focus is on the political arena, specifically on its basic component – the public power of the state.

In the first months of 2007 regional media covered mainly the Romanian-Ukrainian relations, while central press focused on energy issues and the relations with Russia, especially the statements the Russian president made at the *Global crises – global responsibility* conference in Munich.

Romanian language publications in Cernauti region inform the readers on the collaboration between Romania and Ukraine with respect to the Euro-regions and the diversification of cross-border relations. The president of the country, Viktor Iuscenko touched on the importance of these issues at his meeting with the governor of the region, Volodimir Kulis. The optimistic opinions on the possibility of solving the existing problems could be explained both by the logic of the political process and by the nature of the publications in question.

The official publication of the Supreme Rada, alongside many regional newspapers inform on the initiatives of the regional administration.

The fact that the governor of the region took sides with the 'orange team' and that this initiative was not supported by the National Forces of Bukovina tell of the true nature of executive regional power. Another argument is the meeting between Luscenko and his followers in Cernauti, the Popular Defence Programme, and the specific statements.

'Dzercalo tyjnea', 'Express', 'Facty' focus on economic and energy-related issues and give their readers some special ideas and philosophical visions on the country being dependent on foreign energy.

The press conferences on the relation between Ukraine and the NATO or between the media and the judicial power gave out some positive appreciations but also impassable attitudes. The necessity to build new principles in the relation between the media and the judicial power is a premise of democracy. And the conclusions of the political analysts who say that Ukraine will not succeed to remain neutral and will necessarily join the NATO are like the ringing of a bell that foretells democratic changes.

LITERATURA ROMÂNĂ DIN ŢĂRILE VECINE *
(II)

GENERAŢIA ANILOR '50 ŞI SALVAREA DE INFERNUL PROLETCULTIST

Catinca Agachi

Iaşi

LITERATURA ROMÂNĂ DIN BASARABIA – PERIOADA IMEDIAT POSTBELICĂ

A. 1. Repere istorico-literare

Literatura română din Basarabia (Moldova de est)[1] cunoaşte, în perioada care a urmat includerii ei forţate în vastul imperiu sovietic, ani de grea încercare. Lipsită „de condiţia lingvistică necesară"[2] (întrucât limba română a îmbrăcat hainele străine ale scrierii chirilice), ţinută în izolare[3], atrasă spre tematici impuse, ea s-a păstrat miraculos, în „expresie" şi în „spirit", rezistând eroic în faţa procesului agresiv de asimilare/centrifugare axat pe disjuncţia/suprapunerea dintre „identitatea civică" (sovietico-moldovenească) şi cea naţională (românească)[4]. „Ruptă abuziv de contextul literaturii române, care de altfel a cunoscut şi ea o perioadă proletcultistă, literatura basarabeană a trebuit să fie, pe cont propriu, o literatură şi încă o literatură naţională"[5] – apreciază criticul Mihai Cimpoi. Traducerile importante din spaţiul românesc transprutean, succesul literaturii pentru copii, intrarea în conştiinţa publică românească a reprezentanţilor de vârf a scriitorimii din Basarabia sunt doar câteva dintre argumente. „Literatură a exilului, literatură a rezistenţei", marcată în primul deceniu postbelic de ideologizarea forţată, aceasta este expresia luptei pentru tradiţie şi identitate naţională.

În contextul social şi istoric dat, înclinarea literaturii aşa-zise „moldoveneşti"[6] spre sămănătorism a constituit supapa de supravieţuire identitară şi de abatere de la controlul partinic instituţionalizat generalizat care respingea orice

* Continuare, vezi: „Glasul Bucovinei", nr. 3, 2006.

tendință „abstracționistă", modernistă sau de idealizare a trecutului. „Anacronic în momentul ivirii lui în Vechiul Regat, sămănătorismul – afirmă Valeriu Cristea – s-a potrivit ca o mănuşă (...) Moldovei de dincolo de Prut în conjunctura istorică de după cel de-al doilea război mondial, când cele ce trebuiau apărate, în primul rând, erau tocmai trecutul şi statul ca factori conservatori"[7]. Orientarea tradiționalistă a reprezentat pentru literatura română din Basarabia, mai ales în primele decenii postbelice, factorul de rezistență, locul regăsirii de sine şi al evadării din ofensiva modelelor ideologice ale literaturii sovietice. „Miracolul re-mioritizării" şi puternicul suflu „existențial baladesc" au dus, după cum apreciază criticul Mihai Cimpoi – cea mai autorizată voce pentru cunoaşterea acestei literaturi – la revitalizarea esteticului atât de crunt cenzurat în spațiul literar basarabean. Exprimarea baladescă, metaforică, elegiacă, esopică, subtextul, ascunse sub marca regionalismului, au putut astfel să adoarmă vigilența cenzurii politicii ideologice care sancționa orice semn de modernism. Poemul de mari proporții, ca paradigmă literară de influență rusă, tematica specifică şi schemele socialist-realiste impuse au putut fi astfel abandonate, evitate.

Deportați, duşi în lagăre, trăind coşmarul Gulagului sovietic, şi al regimului concentraționar, supraviețuind prin miracol, scriitorii generației pierdute a războiului (Nicolai Costenco, George Meniuc) au revenit în viața literară către sfârşitul anilor '50, după o absență de 15–16 ani, afirmându-se în cadrul următoarei generații, „reconvertiți" într-o oarecare măsură de noul regim. Pe locul lăsat liber de aceştia s-au înscăunat scriitorii-„ideologi" ai momentului, aserviți (Andrei Lupan, Emilian Bucov, Bogdan Istru, Vladimir Rusnac ş.a). O altă parte dintre scriitorii din perioada postbelică a supraviețuit prin cufundarea în „anonimat cultural", aplecarea asupra traducerilor şi a publicisticii, sacrificându-şi opera[8] personală.

Aproape „obligată" să devină realist-socialistă, literatura română din Basarabia anilor '50 a reuşit totuşi să realizeze în proză, spre finalul nefastului deceniu, „reabilitarea eticului şi a sacrului"[9] (Ion Druță), a umorului, a carnavalescului (Vasile Vasilache), iar în poezie a sonetului (Paul Mihnea), „disciplinei clasice"[10] şi a simbolismului autohtonizat (Liviu Deleanu). Un adevărat val al „prozei rurale", cvasisămănătoriste, numită „filosofico-morală", s-a născut şi dezvoltat în primele decenii postbelice prin creația unor scriitori talentați, ca Ion Druță, Vasile Vasilache, Vladimir Beşleagă, ulterior Nicolae Esinencu, Vlad Ioviță, Nicolae Vieru ş. a. Ivită în continuarea „neosămănătorismului interbelic"[11], a „tradiționalismului sincronizat"[12], în contextul general al anilor '50–'70, această orientare nu a constituit doar un fenomen regional, cum s-a afirmat uneori. Influențe în acest sens au venit şi dinspre proza multinațională sovietică, unde ea a cunoscut o amplă dezvoltare. Modelul tradițional de viață rurală şi valorile sale culturale erau însă abordate dintr-o perspectivă utopică, conservatoare, procesul ireversibil de modernizare a țărănimii fiind ignorat. Identificat de Dumitru Micu (bun cunoscător al problemei), pe de o parte, cu „literatura epigonică, minor romantică, paseistă a genului, crescută în paginile „Sburătorului" şi în alte reviste[13], pe de alta, cu „întreaga proză în duh național", sămănătorismul a fost deosebit de prolific în spațiul transprutean, manifestându-se ca un adevărat fenomen istoric literar, specific, de rezistență şi de susținere a dublului exil trăit dureros de românii din acest areal. N-a fost, aşa cum s-a spus, doar „o renaştere tardivă a

tradiției sămănătoriste", definitiv depășită în literatura română contemporană, ci a constituit un factor de conectare la procesul literar românesc. Însuși Eugen Lovinescu, recunoscut pentru aversiunea sa față de această orientare literară, a trebuit să recunoască faptul că nu numai modernismul ci și tradiționalismul au produs sincronizarea cu „spiritul veacului" a literaturii române interbelice. Se poate vorbi, astfel, de un „tradiționalism sincronic", deși n-a lipsit nici proza citadină, intelectuală, afirmată în perioada postproletcultistă (Serafim Saka ș. a.).

Proza rurală, utopică și conservatoare, sensibilitatea și melancoliile eseniene sau eminesciene, în poezie, sunt câteva particularități ale liricii postbelice basarabene. Vulcanismul trăirilor, „demonismul" la Nicolai Costenco[14], simbolismul autohtonizat, notele mistice, intelectualismul, dedublarea la George Meniuc[15], însemne ale poeziei moderne (urâtul, morbidul, pe linia Arghezi), cultivarea sonetului, a rugii, a elegiei ș. a. la Liviu Deleanu[16] conturează fizionomia liricii generației pierdute, parte din ea atrasă, din păcate, după încheierea perioadei de detenție, de „exil concentrațional", de gulag sovietic, în capcanele dogmatice. „Ruralismul" prozei basarabene a acelor decenii s-a constituit în opere de autentică expresie artistică, după aprecierea criticului Ion Ciocan, atunci când a marcat o „depășire a ruralismului"[17]. Proza lui Vasile Vasilache „coboară direct din Creangă", după fina observație a criticului Dumitru Micu[18], în vreme ce scrierile lui Ion Druță „valorifică, cu succes, modalitățile tehnice ale prozei moderne"[19].

Viața literară a Basarabiei postbelice a gravitat în jurul unor reviste ale Uniunii Scriitorilor din Moldova[20], ca „Literatura și arta", „Basarabia", „Columna", „Kodrî", „Moldova literaturnaia" ș. a. Un rol deosebit în procesul de cristalizare a tinerelor forțe creatoare, de implicare a lor în recuperarea identității naționale, l-au avut cenaclurile, începând cu anii '48, dar mai ales, în perioada 1960–1980, „Luceafărul" (de pe lângă ziarul „Tinerimea Moldovei"), îndrumat de Liviu Damian ș.a., „Miorița", fondat de Mihai Cimpoi, și „Mihai Eminescu", condus de Nicolae Dabija ș. a.

Revista „Basarabia", serie nouă, continuatoare a publicațiilor „Octombrie" (1931–1957, apărută la Tiraspol) și „Nistru" (1957–1987), a constituit unul dintre principalii factori de susținere a procesului renașterii basarabene. Valorificarea moștenirii literare și culturale române din Basarabia (mai ales după anii '88–'90) s-a produs grație unui colectiv redacțional din care au făcut parte Nicolai Costenco, Ion Druță, Vladimir Beșleagă, Serafim Saka, Vasile Levițchi, iar, în ultimii ani, Emilian Galaicu-Păun ș. a. Același rol, deosebit de important, în promovarea și susținerea literaturii și culturii române din Basarabia, a ideii renașterii basarabene, l-a jucat „Literatura și arta", serie nouă, condusă din 1986 de Nicolae Dabija, moștenitoare a săptămânalului „Cultura Moldovei" (1957–1965), ulterior „Cultura" (1965–1977).

A. 2. Profil literar: Ion DRUȚĂ și matricea stilistică românească

Ion Druță[21] reprezintă miracolul din proza românească a Basarabiei postbelice, comparabil cu ceea ce Constantin Stere a însemnat pentru perioada interbelică. Autor bilingv, scriind în limbile română și rusă, stabilit la Moscova (1969), cu o uimitoare carieră de prozator și dramaturg, tradus în nenumărate limbi, Ion Druță este o personalitate bipolară. Scriitorul-patriot din perioada

chişinăueană, hărţuit de critica oficială, de securitate, nu numai că şi-a părăsit matricea spirituală – „matricea stilistică a neamului"[22], cum spune Blaga – dar a rămas (după 1994), paradoxal, ataşat „sentimental valorilor fostului imperiu, moldovenismului şi creştinismului modelat după cel rusesc"[23], impuse de acesta. Scrierile sale fac parte dintre acele „excepţii" din acea nefastă perioadă proletcultistă, 1948–1958, fiind în rezonanţă cu marile producţii epice din ţară semnate de Marin Preda, Eugen Barbu ş. a.

Debutul său literar – *La noi în sat* (1953) – produs odată cu instaurarea epocii „dezgheţului" ce a urmat morţii lui Stalin, anunţă un scriitor important, înscris pe linia tradiţiei lui Ion Creangă şi Mihail Sadoveanu. Evitând cu grijă „comanda socială" a poleirii realităţii, Ion Druţă scrie o operă de rezistenţă morală şi spirituală faţă de tot ceea ce „subminează naţionalul, umanul, sacrul"[24], formula narativă impusă fiind cea „lirico-simbolistică"[25], sens în care s-a vorbit de existenţa unui lirism tipic druţian[26].

Deosebit de prolific, publicând volum după volum, Ion Druţă construieşte un univers rural ca spaţiu al sfinţeniei, care păstrează încă preceptele morale, punct de echilibru al unei lumi alienate din cauza îndepărtării de Divinitate. Mergând pe linia a ceea ce Mircea Eliade numea „revelaţia sacrului", autorul, asemeni lui Sadoveanu, creează o lume arhetipală în care semnele şi o anume ordine sunt scutul de rezistenţă în faţa haosului lumii contemporane, provocat de „invazia civilizaţiei" care ucide frumuseţea şi sacralitatea naturii. Uitarea drumului către Dumnezeu stă, în accepţiunea prozatorului, la baza acestei debusolări, a degringoladei secolului XX. Note de „regionalism literar cu o tendinţă estetică antiromânească"[27] – apreciază criticul Mihai Cimpoi – se desluşesc în opera sa, explicând evoluţia ulterioară.

Adunată în volume antologice – *Scrieri I, II* (1986–1987)[28] – editată ulterior în caractere latine – *Scrieri I–IV* (1989–1990) – opera sa este un monument al literaturii române din Basarabia, un adevărat fenomen, nemaiîntâlnit în celelalte spaţii în discuţie. Resurecţia sămănătorismului, în primul rând prin opera lui Ion Druţă, „a fost neîndoios un act pozitiv"[29], după opinia criticului literar Nicolae Bileţchi, „iar mesajul sămănătorist a fost unicul în stare să ne apere fiinţa"[30].

În polemică cu Nicolae Bileţchi, Valeriu Cristea apreciază just că „opera lui Ion Druţă depăşeşte, de mult, cadrul ideologiei sămănătoriste", sămănătorismul făcând trecerea – „prin acest mare exponent al ei – de la minor la major, de la lipsa de valoare sau de la valoarea modestă la valoarea de nivel naţional şi european"[31]. Creaţia literară druţiană a avut de înfruntat, prin simbolistica adâncă, ceea ce autorul a numit metaforic „zidul"[32] (din piesa de teatru *Cervus divinus*), mentalitatea oficială care a făcut ca multe dintre scrierile autorului să fie interzise şi să apară cu întârziere. Eroii nuvelelor publicate până la apariţia romanului *Frunze de dor* (1955) aparţin lumii trecutului, „cutumelor"[33], unui univers autarhic"[34]. Primul său roman *Frunze de dor* reprezintă un „moment de cotitură"[35] în abordarea artistică a autorului, în sensul că el se întoarce cu faţa spre prezentul incert ce nu putea fi evitat la infinit, gândindu-l nu în antiteză cu trecutul (aşa cum îl prezentau cincizeciştii, în general), ci legat cauzal de acesta: „De câte ori va fi să se schimbe vremea, de atâtea ori ne vor durea rădăcinile". Dezordinea morală provocată de război este cea care a determinat degradarea bunei rânduieli a pământului. Îndepărtarea de sacru constituie, în accepţia autorului, drama lumii

contemporane. Vasiluța, eroina principală din piesa de teatru *Casa mare* (1962), trăiește într-un spațiu al ordinii etice (simbolizat metaforic în Basarabia prin sintagma „casa mare"), în virtutea căreia ia deciziile importante ale vieții. Desțărănizarea lui Onache Cărăbuș, jertfirea lui Mircea Moraru, anularea principiului secular „ară și seamănă și vei avea dreptate" (*Povara bunătății noastre*, 1970), hăituirea scriitorului, care are ca deviză binele, adevărul și frumosul, suprapunerea lui în plan metaforic cu imaginea lupului încolțit îl duc pe autor la adânci decepții, reflecții, aproape nihiliste, exprimate aforistic: „... de știut le știi pe toate, dar de putut nu mai poți nimic".

Clopotnița (1972), al doilea roman al autorului, este considerată una din cele mai importante scrieri ale sale[36]. Implicarea simpatetică a autorului în viața eroilor lui, care nu sunt în realitate decât mai multe fațete ale aceluiași personaj, suflul epic deslușit dincolo de formula lirică aleasă, rostirea tipic țărănească, disimulată, curgerea domoală a întâmplărilor sau radiografierea cinematografică sunt doar câteva dintre trăsăturile prozei rurale specific druțiene. Ocolina, Horodiștea, Ciutura sunt toposuri ale aceleiași lumi rurale, spații ale sacralității și rezistenței care se confruntă cu dualitatea noii istorii. Salvarea eroilor lui nu se poate rezolva într-o societate ale cărei temelii etice s-au schimbat atât de dur, decât prin sacralitate. Aceasta este în strânsă legătură cu arhetipalitatea „sufletului țărănesc". Chemată să apere „vatra satului", țăranca din Ocolina reprezintă tipul opus țarinei din Petersburg care, urmând sloganul „cât trăiești atât e al tău", se îndepărtează de atributele fundamentale umane.

Flacăra divină este echivalentă pentru autor cu demnitatea: „Cele douăsprezece porunci – afirmă cneazul Potiomkin din *Biserica Albă* (1988) – sunt hotarele lumii în care trăim, secole la rând, popoare, limbi, datini".

Paradoxul creației druțiene constă în faptul că în perioada grea a ideologizării forțate, aceasta a constituit un factor de rezistență în fața tendințelor anihilante, în vreme ce, după înfrângerea primăverii pragheze, prozatorul se pare că a început să cedeze în fața noii idei a socialismului cu față umană (*Păsările tinereții noastre*, 1971). Pentru Tudor Mocanu din *Doina*, proaspăt pricopsit, ecoul doinei „care făcea să tresară inima întregului neam" pare să se atenueze. Pavel Rusu, președintele de colhoz din *Păsările tinereții noastre* (1971), este un alt reprezentant al sistemului totalitarist, a cărui conștiință nu cunoaște seisme. Tarele sociale – sustragerea de la muncă, furtul, minciuna, beția – sunt puse sub lumina lupei, autorul motivându-le, nu prin hibele noului sistem, ci prin voința subiectivă , prin „risipa morală"[37]. Încercarea paradoxală a scriitorului de a trece responsabilitatea a tot ceea ce s-a întâmplat în perioada totalitaristă din planul social-politic, istoric, în cel individual caracterizează o serie de opere ale sale (drama *Frumos și sfânt*, 1974). Paradoxul paradoxului e faptul că, după 1990, el a devenit ezitant, a rămas atașat principiului restructurării sociale, perseverând în susținerea aberantă a moldovenismului. Perseverarea lui Druță în ideea „moldovenismului primitiv" și a „creștinismului, ajustat la model rusesc, devine – în aprecierea lui Nicolae Bilețchi – un act creativ lipsit de sinceritate, cu implicații sinuoase în matricea stilistică a neamului și a operei"[38].

Modelul literar rusesc al prozei lirice, confesive, a influențat opera druțiană, lucru vizibil și în construcția topicii, cu toate acestea, autorul aparține, indiscutabil, tipului de creatori rurali din literatura română. „Vorbind despre Ion Druță, apreciază

Valeriu Cristea, nu poți să nu te gândești la Ion Slavici, Liviu Rebreanu, Pavel Dan sau Marin Preda, într-atât de puternic structurată e imaginea propriei lumi țărănești pe care prozatorul basarabean o oferă, într-o limbă de rară frumusețe"[39]. Mesajul operei sale este încărcat de o anume simbolistică. „Apele ba se revarsă, ba își schimbă albia, ba se coboară în adâncuri, dar să dispară nu pot".

Părăsind matricea stilistică a nației sale, asemeni lui Cinchiz Aitmatov, Ion Druță scrie în limba rusă, devenind exponent al bilingvismului. O parte din operele sale o rescrie (*Ultima lună de toamnă*), o altă parte o scrie direct în rusă (*Întoarcerea țărânii în pământ*, *Sfânta Sfintelor*), introducând astfel în spațiul literar sovietic un univers distinct, ethosul românesc.

LITERATURA ROMÂNĂ DIN NORDUL BUCOVINEI – PERIOADA IMEDIAT POSTBELICĂ

B. 1. Procesul cultural și literar bucovinean postbelic

Spațiu de efervescență culturală și literară în perioada interbelică, nordul Bucovinei, rupt abuziv de sudul acesteia, a intrat, după dramaticii ani 1940–1944, într-o perioadă sumbră. Din marginea unui imperiu (înainte de 1918), a devenit, peste noapte, margine a altui imperiu, incomparabil mai feroce și deloc civilizator. În mod absurd, cuvântul românesc a îmbrăcat caracterele străine ale grafiei slavone iar noțiunile de român, românism au fost subordonate celor de moldovean, moldovenism, creându-se și întreținându-se un curent românofob care nu a dispărut nici până astăzi, din păcate. Limba și cultura germană în care-au „trăit" atâtea generații de intelectuali bilingvi au fost înlocuite de limba și cultura noii puteri cuceritoare. Lipsită de forța intelectualilor, care au migrat în mare parte în România sau au fost deportați și decimați în Siberii, sechestrată într-o limbă și o cultură totalmente străine, percepute ostil, desprinsă de contextul general literar românesc și izolată, supusă, după părerea criticului Grigore Bostan, unui genocid sovietic repetat[40] (1940–1941, 1944–1953) și ideologizată forțat, Bucovina, denumită sovietică, a pierdut rolul său de centru de spiritualitate românească, menținând, cu toate acestea, vie conștiința națională. O parte din valențele culturale și literare ale capitalei sale au fost preluate de centrul celeilalte provincii istorice românești, aflată sub același semn al exilului, ceea ce a provocat un alt fenomen al migrării intelectualilor bucovineni, de data aceasta dinspre Cernăuți spre Chișinău. Aceasta a făcut ca destinul istoric al celor două provincii să se împreuneze, creându-se astfel, într-o stare de anormalitate, un minimum de rezistență interioară în fața valurilor deznaționalizatoare ce a permis circulația spiritului culturii și literaturii române între hotarele lor nou trasate. Controlul instituționalizat asupra scriiturii din spațiile în discuție urmărea, în primul rând, înlăturarea oricărei tendințe de idealizare a trecutului care devine tabu, situație aberantă care se păstrează până astăzi. „Tăvălugul – afirmă Vasile Levițchi la o anchetă a revistei „Contrafort" într-un articol intitulat *Patriotism și naționalism la români* – a fost același, dar în zonele locuite de români tentativa de nivelare, de strivire a conștiințelor a avut un caracter diferențiat [...] și astăzi condiția lor nu a devenit mai ușoară"[41].

Şi totuşi, în pofida condiţiilor istorice vitrege, şi în nordul înstrăinat al Bucovinei se înfiripă, cu eforturi greu de imaginat, o viaţă literară românească, pornind, aşa cum afirmă Ştefan Hostiuc[42], „de la gradul zero de literatură" (1945). Câteva sunt momentele importante care au susţinut acest proces: editarea presei în limba română, cu impusele caractere chirilice însă; crearea unui cenaclu literar (1958); debuturile editoriale ale primei generaţii de scriitori (1959); înfiinţarea la Cernăuţi a filialei Editurii Carpaţi din Ujgorod ş. a. La acestea se adaugă aspectul deloc neglijabil că generaţii de scriitori s-au format la Universitatea din Cernăuţi[43] – catedra de romanistică, grupa de studiu în limba română (din nefericire separată de noii ocupanţi de aşa-numita grupă de studiu în limba moldovenească) – sau la Şcoala Pedagogică din Cernăuţi – grupele de studiu (restrânse) în limba română.

Lipsită de „orice organism cultural românesc"[44], fostei capitale a Bucovinei i s-a oferit o variantă tradusă din ucraineană a gazetei de partid „Radyanska Bucovîna" („Bucovina sovietică" – 1958). Înlocuirea sa cu ziarul de limbă română (tipărit în chirilică), „Zorile Bucovinei" (1967), a reprezentat un moment important pentru evoluţia vieţii culturale şi literare din spaţiul nord-bucovinean, în condiţiile în care noile autorităţi au interzis, ani în şir, crearea unor instituţii literare româneşti. De-a lungul câtorva decenii, paginile acestui singur ziar românesc din regiunea Cernăuţi au găzduit majoritatea scriitorilor bucovineni. Încercarea poetului Vasile Levîţchi, primul redactor-şef, de a-l transforma în revistă de cultură a reuşit parţial şi numai pentru o scurtă perioadă. „Credeam, naiv, că e o cauză a noastră să avem un ziar", afirma el[45]. Paginile literare introduse de Vasile Levîţchi, apariţia lunară a acestora au stimulat debutul tinerelor talente literare, publicarea creaţiei lor poetice sau în proză. Din păcate, la numai doi ani (1969), Vasile Levîţchi a fost demis, ziarul trecând sub conducerea lui Ion Chilaru[46], care, sub presiunea politicului, a înlocuit paginile literare cu aşa-numitele pagini tematice", sub pretextul că ziarul nu este „un organ de literatură". „Prin excluderea paginilor literare din ziarul regional, singurele care mai puteau să întreţină elanul scrisului românesc în vechea capitală a Bucovinei, se urmărea de fapt excluderea scriitorului român din viaţa publică şi zădărnicirea oricărui efort de refacere, la Cernăuţi, a instituţiei literare româneşti"[47], afirmă, în cunoştinţă de cauză, Ştefan Hostiuc.

Dezgheţul hrusciovist, care s-a produs în cea de-a doua jumătate a deceniului al şaselea şi prima jumătate a celui de-al şaptelea, a permis, abia către anii '60, graţie întâlnirilor din cadrul Cenaclului literar, conturarea unei vieţi literare româneşti. Astfel, pe lângă redacţia ziarului „Bucovina sovietică" („Zorile Bucovinei") a luat fiinţă „în buna tradiţie a vechilor iconari"[48], din iniţiativa şi sub conducerea lui Vasile Levîţchi, primul cenaclu literar al românilor din nordul uitat al Bucovinei – „Reuniunea literară din Cernăuţi" (1958). La şedinţele furtunoase ale Cenaclului regional luau parte tineri ziarişti, profesori de la sate, studenţi, elevi, astfel încât el a constituit un autentic laborator de creaţie literară. În cadrul acestuia se pregăteau paginile literare ale ziarului, se discutau manuscrisele viitoarelor cărţi. „Dacă vorbim – îşi aminteşte Vasile Levîţchi – despre primele încercări din nordul Bucovinei [...] de a reînnoda firul tradiţiilor pe vechea linie a iconarilor, mă încumet să cred că la început, prin anii '50, totul a pornit dintr-o disperare, dintr-o încrâncenare de a supravieţui, de a nu ne stinge ca grup etnic, de a nu ne lăsa asimilaţi, de a ne păstra fiinţa prin scrisul

literar"[49]. Fondator al mişcării literare din nordul sovietizat al Bucovinei, Vasile Levițchi se identifică cu însăşi imaginea instituției culturale româneşti din acest spațiu greu încercat de istorie. Ținute în aer liber, în curtea redacției ziarului „Radyanska Bucovina", de pe fosta stradă Iancu Flondor sau Strada Domnească, şedințele cenaclului s-au mutat, încet-încet, în biroul lui Vasile Levițchi[50]. În jurul lui au început să se grupeze astfel scriitori de diferite vârste, începând cu Al. Burlă, Al. Sadovnic, Ion Găiniceru şi continuând cu Ilie Damaschin, Ion Bejenaru, Dumitru Hrenciuc, sau cu, mai tinerii pe atunci, Ion Gheorghiță, Ilie Motrescu, Mircea Lutic, Grigore Bostan ş.a. Preluarea conducerii cenaclului de către acelaşi Ion Chilaru a dus, la scurt timp, la sucombarea lui. Situația scriitorului român din nordul Bucovinei acelor ani este clar formulată de Ştefan Hostiuc: „Scriitorii de expresie română reprezentau cazuri izolate şi doar formal făceau parte din Uniunea Scriitorilor din Ucraina"[51]. Scrisoarea de nemulțumire trimisă de un grup de tineri scriitori (Arcadie Suceveanu, Ilie T. Zegrea, Dumitru Covalciuc) la oficiosul Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, ziarul „Pravda", a avut repercusiuni grave asupra autorilor ei: Ilie T. Zegrea a fost nevoit să renunțe la redacția „Zorilor Bucovinei" şi să devină muncitor tipograf, Dumitru Covalciuc, asistent universitar şi ziarist, a coborât la munca de tinichigiu, iar Arcadie Suceveanu a fost alungat la țară, şicanat, hărțuit, până s-a mutat la Chişinău. Sugrumat în plină evoluție, spiritul Cenaclului a continuat să existe printr-un nucleu de tineri curajoşi. „Pe acest fundal – afirmă Arcadie Suceveanu, târziu, prin anii '70 – din cercul de prieteni animați de aceleaşi iluzii şi idealuri poetice ne-am ales, cu timpul, doar câțiva: Ilie T. Zegrea, Vasile Tărâțeanu, Ştefan Hostiuc, Simion Gociu (...) şi subsemnatul, care, îndrumați şi susținuți cu paternitate de profesorul şi poetul Vasile Levițchi, am format un cerc literar nedeclarat, oficial semiclandestin[52].

În afara ziarului „Zorile Bucovinei" („Bucovina Sovietică"), a cărui existență depăşeşte jumătate de secol, viața culturală şi literară a românilor din arealul nord-bucovinean a fost susținută, indirect, de redacția în limba română a Editurii Carpați, editură pentru zonele de frontieră, deschisă în anii '50 şi scriitorilor români din nordul Bucovinei. Aici au apărut culegerile colective de versuri *Plaiul doinelor* (1968), *Glasuri tinere* (1971), *Ghiocelul* (1974)[53], care-au constituit, o vreme, aproape unice oportunități de apariție editorială în acest spațiu.

Gazeta „Zorile Bucovinei", redacția românească a filialei din Cernăuți a Editurii Carpați (Ujgorod), Catedra de filologie clasică şi română a Universității din Cernăuți, scurtele emisiuni săptămânale realizate de redacțiile în limba română ale studiourilor de radio-televiziune regionale, grupele (restrânse) de studiu în limba română din cadrul Şcolii Pedagogice din Cernăuți, societățile culturale şi periodicele româneşti, apărute după 1990, au susținut actul cultural şi literar din nordul înstrăinat al Bucovinei.

B. 2. Generații şi paradigme literare. Particularități

Vacuumul instalat în primul deceniu literar postbelic, provocat de întreruperea brutală a tradițiilor, a împiedicat multă vreme conturarea unei prime generații de scriitori. Aceasta s-a produs spre finele anilor '50, când s-a petrecut aşa-zisul „dezgheț hrusciovist", care a permis înființarea unei grupări de scriitori,

„creativă rezistență"[54] în fața agresivității forțelor ostile spiritului românesc. Vasile Levițchi, Ion Găiniceru, Al. Burlă, urmați de Ion Băjenaru, Ilie Damaschin, Ion Chilaru, Dumitru Hrinciuc[55] reprezintă primul val de poeți și prozatori din nordul Bucovinei. Vreme de aproape două decenii, în lunga tăcere încărcată de teamă și suspiciune, nu a apărut nici o carte a vreunuia dintre scriitorii amintiți. De aceea și generația este construită în jurul debutului târziu (1959) al lui Vasile Levițchi, cu placheta de *Versuri* (editată la Chișinău, în grafie chirilică), care reprezintă primul volum aparținând unui scriitor din nordul Bucovinei, din tendențios numita „literatura moldovenească din Bucovina" postbelică.

O următoare generație de scriitori își face apariția în jurul anilor '60, marcând despărțirea de poezia angajată, impusă. Ion Gheorghiță, Ilie Motrescu, Mircea Lutic, Grigore Bostan constituie generația „de tranzit" de la tradiționalism la modernism. Având în vedere destrămarea unității grupului și atașarea afectivă a unora dintre membrii acestuia (Vasile Tărâțeanu) de generația mai tânără, a anilor '70, termenul de promoție este mai potrivit pentru a caracteriza pe ansamblu fenomenul literar al acelor ani.

Cea de-a treia generație de scriitori – generația anilor '70 – formată din studenți ai Universității din Cernăuți (Arcadie Suceveanu, Ilie T. Zegrea, Ștefan Hostiuc, Vasile Tărâțeanu, Simion Gociu, Dumitru Covalciuc, Mihai Prepeliță ș.a.), încurajați „în acțiunile ei" de profesorii Vasile Levițchi și Grigore Bostan[56], reușește să dea naștere unei mișcări literare „de expresie și vibrație românească"[57]. Scrisoarea trimisă de Arcadie Suceveanu la „Tinerimea Moldovei" din Chișinău, ca ecou al articolului *Poeți, nu cântați trandafirul...*, publicat de Ianoș Țurcanu[58] (coleg de generație) în același ziar, cuprindea acuze la adresa calofiliei și lipsei sensului existențial al poeziei tinerilor încurajați de propaganda comunistă. „A exista artistic, fără o conștiință lucidă a scrisului, înseamnă, azi, a fi sortit unui eșec sigur", semnala tânărul critic Andrei Țurcanu. Mergând pe aceeași linie a ideii generaționiste, lansată de Andrei Țurcanu, Arcadie Suceveanu alege pentru articolul său titlul volumului lui Nicolae Dabija, *Ochiul al treilea*, care reprezenta un alt fel de manifest al generației, influențate vizibil de modelul nichitastănescian: „Aflându-ne în câmpul magnetic al esențelor, al sensibilității și viziunii moderne, poezia noii generații de poeți, care a venit în literatura moldovenească (și aici se cer menționate, în primul rând, exemplele ei de autentică valoare: Nicolae Dabija, Leonida Lari, Vasile Romanciuc, Iulian Filip, Marcela Benea, Ion Hadârcă), e în deplină ascensiune spre acel punct de regenerare fundamentală, în care ea, poezia, încetează de a fi un simplu ornament liric, fixat pe o idee [...]. Poezia tânără devine, din ce în ce mai pregnant, o formă de studiere și de cunoaștere a lumii, o poezie a marelui logos, o formulă de taină a lucrurilor"[59]. Manifestul generaționist a stârnit reacții aprinse din partea oficialităților statului, dar el a reușit să facă trecerea spre ceea ce Ștefan Hostiuc numea „un modernism moderat", spre o „reevaluare a limbajului artistic".

Creația generației șaptezeciste bucovinene a acoperit-o și pe cea optzecistă, care nu s-a conturat ca grupare distinctă, fiind reprezentată doar prin câteva voci lirice izolate, precum Nicolae Spătaru (stabilit la Chișinău) și Arcadie Opaiț. Au ieșit, însă, din firidă „nouăzeciștii de la Cernăuți". Anume: Vitalie Zâgrea, Dumitru Mintencu, Ion Bâcu, Nicolae Șapcă, Lia Popovici ș.a. Aceste generații coexistă,

completându-se una pe alta, după cum cele două curente, tradiționalism și modernism, sunt întâlnite la scriitori de vârste diferite.

Aceste generații și promoții literare, constituite cu mare dificultate, au redresat scrisul românesc în nordul Bucovinei până la treapta unui „modernism moderat" (1975), sincronizarea cu procesul literar din țară realizându-se cu o întârziere de un deceniu. După Ștefan Hostiuc, ele s-au format în jurul unor paradigme poetice impuse de câteva volume reprezentative pentru fiecare generație: *Poezii* (1959) de Vasile Levițchi, *Mărul discordiei* (1969) de Ion Gheorghiță, *Mă cheamă cuvintele* (1979) de Arcadie Suceveanu. Destinul scriitorilor români din nordul sovietizat al Bucovinei a fost greu încercat: unii dintre aceștia au dispărut misterios sau au fost asasinați (Dumitru Grinciuc la 31 de ani, Ilie Motrescu la 27 de ani, Ion Gheorghiță la 52 de ani), alții au plecat forțat de la „Zorile Bucovinei" (Ilie T. Zegrea, Simion Gociu ș.a.) sau de la Universitate (Vasile Levițchi), câțiva dintre ei s-au îndreptat spre Chișinău (Ion Gheorghiță, Arcadie Suceveanu ș.a. și chiar Vasile Levițchi, după 1990), au migrat în spațiul sovietic (Mihai Prepeliță), sau în România (Mihai Prepeliță, Ștefan Hostiuc, după 1990). Însuși faptul de a scrie românește – afirmă același Ștefan Hostiuc – reprezenta pentru autorități o amenințare, un fel de „pretenție teritorială"[60].

Într-un cuvânt, vreme de jumătate de secol, s-au succedat în evoluția literaturii române din nordul Bucovinei – o literatură cu personalitate aparte – trei etape importante:

- prima, a anilor '40 –'50, în care predominantă a fost latura culturalizatoare;
- a doua, a anilor '50 – '60 caracterizată prin „căutări creatoare", „acumulare a experienței, formare a colectivului de poeți, prozatori, publiciști";
- a treia, a anilor '60 – '70, în care se produce maturizarea primelor două generații, se impune noua paradigmă poetică, este manifestă tendința de sincronizare cu literatura română contemporană (la care accesul era indirect, prin editările de la Moscova sau Ujgorod, și, mai rar, direct, de la librăria „Mystetzvo" – „Drujba" din Cernăuți).

Referitor la prima perioadă, Vasile Levițchi aprecia că are ca notă distinctă atitudinea pasivă față de moștenirea literară, în contextul în care politica antiromânească a ocupanților a dus la dispariția grădinițelor și școlilor cu predare în limba maternă, la sufocarea limbii sub hainele chirilice impuse, la falsificarea toponimelor prin rusificare / ucrainizare ș. a.

Semnificativ este faptul că peste o treime din cărțile scriitorilor din acest spațiu au fost publicate și valorizate de critica literară de la Chișinău. Mai mult, câțiva dintre scriitorii reprezentativi din Moldova de est (Ion Vatmanu, Serafim Saka, Lia Popovici, Arcadie Suceveanu, Mihai Prepeliță, Nicolae Spătaru ș.a.) sau cercetători literari (Nicolae Bilețchi, Dumitru Covalciuc) sunt originari din regiunea Cernăuți, creația lor păstrând însă legătura cu ținutul natal (*Primii fulgi* de Ion Vatmanu, *Zbor frânt* de C. Popovici, *Îmblânzirea curcubeului* de Mihai Prepeliță ș. a.).

Modelele literare pentru acest spațiu le-au reprezentat scriitorii români de mare forță creatoare din patria istorică – modelele clasice (Mihai Eminescu), interbelice (Octavian Goga, Lucian Blaga), moderne (Nichita Stănescu, Ion Alexandru, Adrian Păunescu, Leonid Dimov ș.a.) – cât și scriitorii români contemporani din Basarabia (Ion Druță, Grigore Vieru, Nicolae Dabija ș. a.).

S-au exercitat, însă, şi influenţe exterioare, dinspre literaturile rusă (Serghei Esenin) şi ucraineană. Ion Găiniceru, spre exemplu, cultivă o lirică în spiritul creatorilor populari ucraineni, dar şi români. În conjunctura istorică şi politică dată, era şi firesc ca evoluţia postbelică a acestei literaturi să se producă într-o strânsă dependenţă de fenomenul literar basarabean. Aceasta nu înseamnă că literatura română din Bucovina este o imitare a Chişinăului, dimpotrivă, ea trăieşte prin biografia de creaţie a fiecărui scriitor reprezentativ, prin marca stilului său.

O particularitate tipologică a liricii române nord-bucovinene o reprezintă constanţa unor teme fundamentale: baştina ca spaţiu sacru (*Baştina luminii*, Mircea Lutic), frumuseţea molcomă şi misterioasă a peisajului bucovinean – „factură peisagistică"[61] – destinul tragic bucovinean şi sentimentul acut al înstrăinării (*Proces-verbal*, Vasile Tărâţeanu) şi dragostea de neam (*Paşi spre începuturi*, Vasile Levitchi), de cuvântul românesc (*Materna*, Mircea Lutic) ş. a. Motivele centrale utilizate (mama, baştina, dorul, întoarcerea spre izvoare) şi cele individualizatoare, miturile sacre (Crist, Eminescu, Limba Română, Ţara Fagilor – Ţara de Sus, Ion ş. a.) converg spre conturarea notei distincte a universului liricii bucovinene. Tonul intim-elegiac sau discursiv-agitatoric şi mesianic, metaforizarea excesivă, bucolicul alegoric sau decorativ concură la complinirea acestui univers. Remarcabil este faptul – aşa cum apreciază Nicolae Bileţchi – că „în pofida încercărilor disperate ale ruşilor şi ucrainenilor de a asimila nordul Bucovinei, nici un scriitor din ţinut nu s-a lăsat rusificat sau ucrainizat"[62].

B. 3. Prima generaţie de scriitori

Profil literar: Vasile LEVIŢCHI – poetul renaşterii spirituale româneşti în nordul Bucovinei

Vasile Levitchi[63], „decanul literelor româneşti"[64], este, fără îndoială, cea mai distinctă voce lirică a generaţiei sale şi unul dintre poeţii importanţi ai Bucovinei şi Basarabiei. Apărut în climatul ostil spiritului românesc al anilor '50, el a făcut să renască şi a întreţinut speranţa regenerării. „Cu el a început totul [...] refacerea instituţiei culturale româneşti [...]. El este [...] primul autor de carte artistică românească [...], primul redactor-şef al primei publicaţii de limbă română din regiune, primul preşedinte de onoare al Societăţii pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu", un neîntrecut traducător în rusă şi ucraineană"[65].

Neuitat dascăl şi mentor al atâtor generaţii de scriitori bucovineni, poetul, publicistul şi traducătorul Vasile Levitchi a oferit de-a lungul vieţii o exemplară „lecţie de conduită" (Mihai Morăraş), de noblеţe a spiritului, de „aspiraţie spre perfecţiune"[66], de „bun român şi bun intelectual" pentru care „Bucovina a însemnat totul"[67]. A aparţinut spiritual, în viziunea lui Ştefan Hostiuc, „tuturor generaţiilor care s-au succedat în septentrionala Bucovină postbelică"[68], întrucât a încercat să se alinieze paradigmelor impuse, pe rând, de acestea, chiar dacă a scris rar poezie modernă, fiind, în general, reţinut faţă de modernismul „impersonal".

Înzestrat cu „har poetic şi elan patriotic", Vasile Levitchi a fost primul dintr-o serie de scriitori postbelici din nordul Bucovinei care a opus rezistenţă rusificării şi ucrainizării, păstrând cu sfinţenie matricea spirituală specifică. „Generaţia noastră – îşi aminteşte Ştefan Hoştiuc – l-a cunoscut mereu în căutarea

unei punți < între liniște și învolburare >, coordonate esențiale ale lirismului său, care ne-a ajutat și pe noi să găsim, la alte altitudini și pe alte meridiane poetice, propriul țărm de echilibru"[69].

Primele sale versuri au apărut (1957) în periodice din Moldova și Ucraina. Ele se înscriu, ca și primele volume publicate (în grafie chirilică) – *Versuri* (Chișinău, 1959), *Grâu și cântec* (1962), *Mofturoasa*, *Poezii pentru copii* (1961), *Versuri pentru copii* (1963) – pe linia zgomotos-patriotardă a mimetismului deceniului fatal, a rătăcirilor în căutarea formării unui stil propriu. Lipsite, în general, de valoare estetică, ele sunt simptomatice semne ale unei epoci frământate, ale unei viziuni uniformizante, neautizatoare. Câteva poezii omagiale (*Cuvânt pentru Luceafăr*), peisagistice (*Pădurea*) sau autobiografice se salvează totuși de „teroarea roșie", chiar dacă „o anumită inerție a modalităților de expresie"[70] se face simțită: „Teii vechi din Bucovina / te-au văzut, te știu, te simt" – *Cuvânt pentru Luceafăr*).

Următoarele volume: *La izvoarele Siretului* (1966), *Mărturisiri în drum* (1967), *Preludiul primăverii* (Ujgorod, 1969, în grafie latină, foarte rară în spațiul bucovineano-basarabean) aduc schimbări în diapazonul său tematic și liric, mergând înspre o anume interiorizare a gândirii poetice, o „ascuțire a sensibilității artistice"[71]: „Hai, Ioane, frate, pe Siret în sus / Pașii să ne ducă tot mai spre izvoare" (*Pași spre începuturi*); „Graiul meu / Codrii carpatini și Dunărea mi l-au dat" (*Mărturisiri în drum*).

Sub influența curentului înnoitor din lirica română din Basarabia anilor '70, scriitorul parcurge o perioadă de căutări și restructurări ale discursului liric, tinzând spre „o interiorizare a gândirii artistice"[72]. Mutația se produce odată cu apariția volumului *Inima iarăși...* (1972), care demonstrează „o înnoire de esență"[73] a poeziei sale, în care „gândul poetic curge lin"[74], după aprecierea întemeiată a criticilor literari Mihai Cimpoi și Ion Ciocanu: „Am visat că eram fântână și m-am uscat... / izvoarele mă ocoleau pe aproape și fugeau adânc" (*Inima iarăși...*). Acest volum și cele care au urmat – *Întârziere de-o viață* (1982), *Adaos la cartea de vise* (1989, ultima carte cu grafie chirilică), *Cerul încă nesfârșit* (Iași, 1996), *Punți spre un mal inexistent* (Chișinău, 1996) – constituie lirica lui de maturitate, cărți reprezentative ce îi aduc afirmarea poetică.

După opinia lui Ștefan Hostiuc, Vasile Levițchi „a cunoscut, ca nimeni altul din nordul Bucovinei, o evoluție substanțială: de la mimesul empiric al primelor cărți (anii '50) până la viziunea modernă a actului poetic, [...] chiar dacă nu a depășit vreodată zonele figurativului, ale transparenței imaginii poetice"[75].

În creația sa se disting, așadar, două etape principale:

- prima, a anilor '50 –'60, reprezentată prin căutări de teme și de modalități artistice, caracterizată printr-un anume descriptivism, prin tradiționalism „rudimentar";
- a doua, delimitată de volumul *Inima iarăși...*, marcată de regăsiri și afirmări în direcția unei noi viziuni artistice, spre taina numită OM (*Viziune*), dinspre un romantism „contemplativ", spre o predominantă confesivă „cu implicații filosofice"[76].

O accentuare a interiorizării poetului se înregistrează în volumul *Întârziere de-o viață* (1982). Sentimentul singurătății, prezent tot mai des în creația ultimilor

ani, al relativității, al ratării șansei în căutarea esteticului, pune în evidență „eul liric delicat"[77] al autorului („Cuvinte – veșminte bogate se cer, / Perechi nepândite de teamă că pier"), factura intimistă sau meditativă a creației sale (*Clipa ce n-a fost să fie*), dar și răsucirile satirice (*Întârziere*). Criticul Mihai Cimpoi remarca în recenzia volumului *Cerul încă nestrămutat* „o întârziată poetică [...] a dulcelui stil clasic în care este vădită și intruziunea strategiilor moderne"[78].

Traversată de o viziune proprie etico-estetică, opera lui Vasile Levițchi se înscrie sub semnul poeziei tradiționaliste, înțeleasă „categorial și axiologic"[79], caracteristică spațiului bucovineano-basarabean, ca reper al supraviețuirii și renașterii. „Poet structural romantic – în cumpăna judecății axiologice a lui Mihai Cimpoi – Vasile Levițchi trece întregul univers prin inimă", puritatea stărilor sufletești fiind tulburată doar de „conștiința îndepărtării de baștină."[80] Motivele centrale vin, ca urmare, pe această filieră și sunt variabile în funcție de „freamătul ontologic" sau „freamătul ființei"[81]. Universul poetic levițchian este individualizat astfel prin imagini unice, metaforice („teii vechi" din Bucovina, „Codrii Bucovinei", „Țara de sus", „Valea Cosminului", „prigonitele cruci", „izvoarele", „pădurea", „fântâna" ș.a.), prin motive simbolice (al obârșiei, al întoarcerii la izvoare, al graiului matern, al mamei, al înaintașilor, al dorului și al iubirii, al întârzierii, al zădărniciei ș.a.), prin viziuni alegorice (călinul, arinul, salcia, măceșul, salcâmii albi ș.a.).

Autorul impresionează printr-o diversitate de teme – de la frumusețea poetică a plaiului bucovinean (*Țara de sus*) și destinul tragic al acestuia (*Valea Cosminului*, *Prigonitele cruci*, *Baladă*), la întoarcerea spre izvoare, spre sine (*Revenire*) și la ispita visului (volumul *Adaos la Cartea de vise*) sau la cufundarea în tainițele sufletului (*Viziune*), de la graiul matern la trecerea timpului – toate străbătute de o anume eternă tristețe, de emoție și de un mesaj unic pentru posteritate: „Semințe a Cosminului: / adună-ți trecutul și ține-te bine" (*Valea Cosminului*). Ștefan Hostiuc observa încercarea scriitorului de a asigura „imaginii poetice, un anumit grad de transparență, de luciditate logică"[82], cât și „drama neîncheiată a creației sale care constă în imposibilitatea concilierii mersului terestru al vieții cu zborul astral al poeziei"[83].

În dorința de autodepășire, autorul tinde continuu spre clipa revelației poetice, cum reiese dintr-o confesiune lirică: „Veghează palid, străveziu de gânduri, / ca lângă-un prunc în leagăn să-ți încerci trezirea / S-auzi cum ia ființă – rece, neînțeleasă – / Din mari trăiri și mici semințe poezia" (*El, al doilea tu*). Este remarcabil faptul că poetul izvoarelor Siretului s-a apropiat în ultimii ani, trăiți la Chișinău, de suflul nou al liricii basarabene, promovat de revista „Contrafort" – volumul postum *Multe trec pe dinainte* (Editura Augusta, 2001). El cultivă versul tradițional, clasic (sonetul, elegia, balada, legenda), plin de vigoare, de prospețime, ce poartă amprenta școlii lirice eminesciene și a moștenirii folclorice. Verbul său este turnat, în aprecierea lui Mihai Cimpoi, în „formele limpezi și disciplinate"[84]. „Îi lipsește – cum remarcă criticul Ion Rotaru – pathosul religios și tragismul înstrăinatului", caracteristici ale liricii bucovinene.

A abordat și proza, ca mulți dintre scriitorii anilor '50 – *O, sfântă naivitate* (1973) – care rămâne la stadiul de simple încercări, precum și diverse specii literare, ca fabula și epigrama, înserate în volumul *Centrul covrigului* (1992). S-a afirmat, însă, ca un publicist redutabil (mai ales în ultimii ani, articolele sale

vizând probleme incendiare pentru românii din nordul Bucovinei – „misiunea istorică", „destinele scrisului românesc", „naționalismul la români", „memoria înaintașilor" ș. a.), precum și ca traducător[85], cu deosebire din literatura rusă și ucraineană (multe dintre tălmăcirile sale fiind considerate ca mari reușite). Influența dinspre aceste literaturi înspre opera sa este vizibilă mai ales în volumele apărute în anii '60, care includ versiuni, adaptări după poeții traduși.[86] Ceilalți scriitori din generația sa – Ion Găiniceru, Al. Burlă ș.a. – au rămas la nivelul unui mimetism școlar.

NOTE

1 Inclusă în scenariul imperialist al Uniunii Sovietice, Basarabia capătă denumirea de R.S.S. Moldovenească.
2 Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Ediția a 2-a, Chișinău, Arc, 1997, p. 157.
3 Studiul clasicilor literaturii române, ca și editarea lor au fost interzise până spre sfârșitul deceniului șase, iar legăturile cu țara n-au fost permise până la finele anilor '80, acestea realizându-se târziu prin vizite aproape clandestine, supravegheate etc.
4 Dan Mănucă, *Dacoromânism, diaspora, exil*, în vol. *Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora*, Iași, Trinitas, 2003, p. 11.
5 Mihai Cimpoi, *op. cit.*, p. 158.
6 Concepția sociologist-vulgară a lui Marr, prin discipolii lui (I. D. Ciobanu, A. M. Lazarev), a stat la baza politicii diabolice, discriminatorii, dintre limba română și cea moldovenească.
7 Valeriu Cristea, *Judecăți și prejudecăți despre Ion Druță*, „Literatorul", 1995, nr. 5.
8 Criticul Mihai Cimpoi vorbește despre „fenomenul morții artistului" (*op. cit.*, p. 171).
9 Mihai Cimpoi, *op. cit.*, p. 177.
10 *Ibidem.*
11 Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, capitolele despre sămănătorismul și neosămănătorismul moldovean, muntean și cel ardelean), în *Scrieri*, București, Minerva, 1973.
12 *Ibidem.*
13 Dumitru Micu, *Scurtă istorie a literaturii române*, vol. 1, București, Iriana, 1996, p. 328.
14 Animator al vieții literare românești din Basarabia, alături de Pan Halippa, Nicolai Costenco (1913–1993) a cunoscut grozăviile Gulagului sovietic în perioada 1940–1955, fiind unul din zecile de sute de mii de români basarabeni sau bucovineni deportați în Siberia. Recunoașterea activității sale literare s-a produs târziu, după 1988.
15 George Meniuc (1918–1987) rătăcește și el prin meandrele canoanelor realist-socialiste, pentru a se reîntoarce, nou Orfeu, la „vremea Lerului" și la „toamna brumată și nouă", la armoniile liricii sale de altădată.
16 Liviu Deleanu (1911–1967) a cultivat, pe linia lui Arghezi, o poezie a urâtului, cu atribute moderniste, dar a și abordat, din păcate stăruitor, tematica impusă a deceniului nefast.
17 Ion Ciocanu, *Rigorile în splendorile prozei rurale*, în vol. *Studiu asupra creației literare a lui V. Vasilache*, Chișinău, 2000.

18 Dumitru Micu, *op. cit.*, vol. 3.
19 Anatol Gavrilov, *Proza rurală, sămănătorismul şi problema sincronizării*, în vol. *Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural dacoromânesc din diaspora*, Iaşi, Trinitas, 2003, p. 347.
20 În 1920 s-a constituit Societatea Scriitorilor Români din Chişinău, iar în 1940 Societatea Scriitorilor şi Publiciştilor Basarabeni. Uniunea Scriitorilor din Moldova s-a înfiinţat în 1954.
21 Ion Druţă s-a născut la 3 septembrie 1928 în satul Horodiştea – Soroca. A urmat cursurile Institutului de Literatură „Maxim Gorki" din Moscova (1957). În perioada deportărilor şi a colectivizării, a fost secretar al Sovietului sătesc „Ghica Vodă". Din 1969 s-a stabilit la Moscova, dată după care cariera sa a devenit strălucitoare, fiind tradus în nenumărate limbi, piesele sale de teatru fiind jucate pe diferite scene ale lumii.
22 Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1969, p. 388.
23 Mihai Cimpoi, *op. cit.*, p. 178.
24 *Ibidem.*
25 *Ibidem.*
26 Mihai Dolgan, *Farmecul lirismului druţian*, în „Limba şi literatura moldovenească", nr. 2, 1989, p. 54–63,
27 Mihai Cimpoi, *op. cit.*
28 Vol. I conţine nuvele, proza autobiografică *Horodiştea* (1975), romanul *Frunze de dor* (1957), poveştile pentru copii *Daruri* (1969), nuvela *Ultima lună de toamnă* (1975); vol. II include romanul *Povara bunătăţii noastre* (1961–1967, 1985, publicat şi la Bucureşti de către Ed. Minerva, 1992), nuvelele *Întoarcerea ţărânei în pământ* (1969, 1970), *Toiagul păstoriei* (1984); vol. III înglobează romanele *Biserica Albă* (1975–1981, 1986–1987), *Clopotniţa* (1972), apărută şi la Bucureşti, 1988; vol. IV înserează eseuri şi piesele de teatru *Casa mare* (1959), *Doina* (1958), *Păsările tinereţii noastre* (1971), *Horia* (1973), *Frumos şi sfânt* (1979), *Cervus divinus* (1977–1981, 1987).
29 Nicolae Bileţchi, *Scriitorul şi curentul literaturii*, în „Revista de lingvistică şi ştiinţă literară", nr. 1, 1998.
30 Nicolae Bileţchi, *De unde vine Ion Druţă*, în „Literatură şi artă", 23 oct. 1997.
31 Valeriu Cristea, *Judecăţi de valoare despre Ion Druţă*, în „Literatorul", nr. 5, 1995.
32 Zigu Ornea, *Simboluri ale dăinuirii de neam*, în „România literară", reprodus în „Basarabia", nr. 11, 1992, p. 121–132.
33 Nicolae Bileţchi, *Literatura română din nordul Bucovinei şi din Basarabia: două biografii paralele (V. Levitchi şi Ion Druţă)*, în vol. *Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural, dacoromânesc şi în diaspora*, Iaşi, Trinitas, 2003, p. 306.
34 *Ibidem.*
35 Nicolae Bileţchi, *op. cit.*, p. 179.
36. Petru Sălcudeanu, *Clopotniţa lui Ion Druţă*, în „România literară", nr. 39, 1988, p. 20.
37 Nicolae Bileţchi, *op. cit.*, p. 312.
38 *Ibidem.*
39 Valeriu Cristea, *Un mare scriitor: Ion Druţă*, în „Literatorul", 1992, p. 26–27.
40 Despre atrocităţile la care au fost supuşi românii în gulagurile staliniste din Siberia povesteşte ţăranca din satul Mahala, Anita Nandriş-Cudla, în volumul de memorii *20 de ani în Siberia: Destin bucovinean* (Bucureşti, Humanitas, 1991), volum premiat de Academia Română.
41 Vasile Levitchi, *Patriotism şi naţionalism la români*, în „Contrafort", 15 oct. 1995.
42 Ştefan Hostiuc, *Scriitori români din nordul Bucovinei*, Bucureşti, Institutul Cultural Român, 2005, p. 12.

43 Universitatea din Cernăuți, înființată la 31 martie 1875, a avut ca rectori pe Constantin Tomaşciuc (1875–1876), Vladimir de Repta (1884–1885), Constantin Clement Popovici (1888–1889), Eusebie Popovici (1890–1891), Theodor Tarnavschi (1904–1905), Vasile Tarnavschi (1918–1920), urmați în perioada interbelică de Ion Nistor (1920–1921, 1930–1941) ş.a. A fost transformată, după ocuparea nordului Bucovinei de austrieci, în instituție științifică de nivel european, ajungând, aşa cum afirma Rudolf Wagner, „o şcoală superioară provincială". Funcționează actualmente în sediul anexat fostei reşedințe mitropolitane.

44 Ştefan Hostiuc, *Scriitori români din nordul Bucovinei*, Bucureşti, Institutul Cultural Român, 2005, p. 13.

45 Vasile Levițchi, *Destinul tragic al unui bucovinean,* în „Tineretul Moldovei", nr. 15 [31], aprilie 1993.

46 Ion Chilaru (1969–1994), poet, publicist, autor al numeroaselor ode şi imnuri de proslăvire a puterii sovietice, este supranumit de generația lui Arcadie Suceveanu „führerul roşu".

47 Ştefan Hostiuc, *op. cit.*, p. 14.

48 Nicolae Bileţchi, *Literatura română din nordul Bucovinei şi din Basarabia: două biografii paralele (V. Levițchi şi Ion Druță)*, în vol. *Limba şi literatura română în spațiul etnocultural, dacoromânesc şi în diaspora*, Iaşi, Trinitas, 2003, p. 308.

49 Vasile Levițchi, în „Glasul Națiunii", 13 mai 1996.

50 Era un birou spațios situat în strada Olga Kobileanska (fosta Iancu Flondor), cunoscută ca Strada Domnească de românii din nordul Bucovinei.

51 Ştefan Hostiuc, *op. cit.*, p. 13.

52 Leo Butnaru, *Spunerea de sine. Coordonate şi esențe spirituale*, [Interviu cu Arcadie Suceveanu],Chişinău, Editura Uniunii Scriitorilor, 1994, p. 162–163. [Interviul cu Suceveanu a fost publicat în revista „Literatura şi Arta" în perioada restructurării gorbacioviste].

53 Este vorba de volumele colective în grafică chirilică ce cuprind, sentențios, „versuri ale tinerilor poeți moldoveni din Bucovina" (*Glasuri tinere*) – membri ai Cenaclului literar din Cernăuți (cum era adnotat pe pagina volumului anterior) – sau ale tinerelor poete din nordul Bucovinei (*Ghiocelul* – alcătuitori Arcadie Suceveanu şi Vasile Tărâțeanu), tipărite la Ujgorod. La acestea se adaugă un alt volum – *Dintre sute de catarge* (1973) – tot în grafie chirilică, tipărit la Chişinău (Editura Cartea Moldovei).

54 Lora Bostan, Dumitru Apetri, *Aspecte ale procesului literar bucovinean,* în „Revista de lingvistică şi ştiință literară", nr. 2, Chişinău, 1991, p. 9–18.

55 Dumitru Grinciuc (Hrinciuc) (1934–1966), poet, prozator şi publicist bilingv, autor al unor proze lirice pe linia creației druțiene, a cărei operă în limba română a fost publicată postum, în volumul *Mă uit în soare* (1972), prin grija poeților Ion Gheorghiță şi Vasile Tărâțeanu. Învățătorul lui Ilie T. Zegrea a dispărut în mod absolut misterios, represaliile împotriva românilor şi lichidarea indezirabililor fiind una din liniile politicii noilor ocupanți.

56 Arcadie Suceveanu, *Ştefan Hostiuc sau copilul cuvântului sau aventura sublimării poetice*, prefață la volumul *Clepsidra reveriei* de Ştefan Hostiuc, Cernăuți, Editura Alexandru cel Bun, 1996, p. 5, versus: „Glasul Bucovinei", nr. 4, 1995, [an. II, nr. 8], p. 73.

57 *Idem.*

58 Andrei Ţurcanu, *Poeți, nu cântați trandafirul...*, în „Tinerimea Moldovei", 3–5 martie, 1978, p. 3.

59 Arcadie Suceveanu, *Ochiul al treilea. (Ecou la articolul „Poeți, nu cântați trandafirul..." de Andrei Ţurcanu),* în „Tinerimea Moldovei", nr. 40, 2 aprilie 1978, p. 3.

60 Ştefan Hostiuc, *op.cit.*, p. 145.

61 Nicolae Bileţchi, *Vasile Levi̧tchi*, în vol. *Profiluri literare*, Chişinău, 1972, p. 330–333.
62 Nicolae Bileţchi, *op. cit.*, p. 309.
63 Vasile Levi̧tchi, poet, prozator şi publicist, s-a născut în localitatea Carapciu pe Siret (judeţul Storojineţ), la 15 noiembrie 1921. După ce a absolvit Liceul pedagogic din Cernăuţi (1948) şi Facultatea de Litere a Institutului Pedagogic „Alecu Russo" din Bălţi (1959), a fost învăţător, director de şcoală, apoi redactor-şef al ziarului „Zorile Bucovinei", lector superior la Universitatea de Stat din Cernăuţi. După 1991 s-a stabilit la Chişinău unde a fost membru în colegiul de redacţie al revistei „Basarabia" şi colaborator la „Contrafort". Opera sa cuprinde volumele: *Versuri* (1959), *Grâu şi cântec* (1962), *Mofturoasa* (1961), *Versuri* (1963) – scrieri pentru copii: *Preludiul primăverii* (1965) – în grafie latină, *La izvoarele Siretului* (1966), *Mărturisiri în drum* (1967), urmate de *Inima iarăşi* (1972), *Întârziere de-o viaţă* (1982), *Adaos la cartea de vise* (1989), *Cerul încă nesfârşit* (1996) – volum apărut la Iaşi, la Editura Junimea, *Punte spre un mal inexistent* (1997), *Multe trec pe dinainte. Publicistică*, Editura Augusta, Timişoara, 2001.
64 Ştefan Hostiuc, *op. cit.*, p. 4.
65 Ştefan Hostiuc, *Vasile Levi̧tchi. Mesaje către celălalt versant al existenţei*, în „Glasul Bucovinei", nr. 4 [an. IV, nr. 16], p. 3.
66 Mihai Cimpoi, *Vasile Levi̧tchi. Întârzieri de-o viaţă*, în „Flux", Chişinău, 4 aprilie 1997.
67 Ştefan Hostiuc, *op. cit.*, p. 3.
68 *Ibidem*, p. 4.
69 Ştefan Hostiuc, *Marele nostru egal*, revista „Plai românesc", nr. 13, 22 noiembrie 1991, p. 3.
70 Mihai Cimpoi, *Vasile Levi̧tchi. Întârzieri de-o viaţă*, în „Flux", Chişinău, 4 aprilie 1997.
71 Dumitru Apetri, *Un liric al genealogiei neamului: Vasile Levi̧tchi*, în vol. *Bucovina. Cultură, personalităţi, destine*, Timişoara, 2000, p. 94–100.
72 *Ibidem*.
73 Mihai Cimpoi, *Năstruşnicul suflet candid*, în vol. *Vasile Levi̧tchi. Inima iarăşi*, Chişinău, 1972, Timişoara, Editura Augusta, 2000, p. 95.
74 Ion Ciocanu, *Vasile Levi̧tchi*, în vol. *Scriitori de ieri şi de azi*, Chişinău, Litera, 1972, p. 69–83.
75 Ştefan Hostiuc, *Marele nostru egal*, în „Plai românesc", Cernăuţi, nr. 13, 22 noiembrie 1981, p. 3.
76 Dumitru Apetri, *op. cit.*, p. 99.
77 Nina Negru, *Întârzieri în obişnuit*, în „Glasul Bucovinei", nr. 4, Cernăuţi, 2001 [an. VIII, nr. 32], p. 39–42.
78 Mihai Cimpoi, *Vasile Levi̧tchi. Întârzieri de-o viaţă*, în „Flux", 4 aprilie 1997, Chişinău.
79 Mircea A. Diaconu, *Instantanee critice*, Iaşi, Moldova, 1998, p. 83. Sunt disocieri făcute de Ion Pillat în studiul *Tradiţie şi inovaţie*.
80 Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Chişinău, Arc, 1997, p. 190.
81 Ştefan Hostiuc, *Poezia română postbelică din nordul Bucovinei; generaţii şi paradigme*, în volumul *Grigore C. Bostan, Lora Bostan, Pagini de literatură română din Bucovina, regiunea Cernăuţi 1775–2000*, p. 550–556.
82 Ştefan Hostiuc, *op. cit.*, p. 551.
83 *Ibidem*.
84 Mihai Cimpoi, *op. cit.*, p. 190.

85 A tradus în limba română scriitori ruşi şi ucraineni reprezentativi (Lev Tolstoi, *Învierea*, Leonid Leonov, *Pădurea rusească*, Alexei Tolstoi, *Drumul patimilor*, Olga Kobâleanska, *Pământ* ş. a.). A alcătuit antologia *Pagini alese din literatura ucraineană*, 1973.

86 În plachetele publicate în aceeaşi perioadă se regăsesc influenţe dinspre poeţi letoni (Diars Vacietis, Anna Sakse), bieloruşi (Ghenadii Grigorovici), ruşi (Anatolie Trusov), ucrainieni (Dmitro Paclîciko) ş.a.

SUMMARY

The present article, part of an ampler study devoted to the presence of Romanian literature beyond the borders of the country, sets out to analyze Romanian literature in Bessarabia (the Republic of Moldova) and northern Bukovina (Ukraine) in the aftermath of World War Two and the 1950s. It is the period immediately following the forced inclusion of these provinces in the Soviet space, a period in which the situation of Romanian language and literature changed: the Cyrillic alphabet was introduced, the name was changed to 'Moldavian language and literature', certain writers were banned from the school curriculum, the socialist realism was adopted etc.

In this social and historical context the so-called Moldavian literature veered towards 'semanatorism', which meant identity survival and ensured endurance in time.

ŞAPTE REFERATE LA REALISMUL CRITIC

Ion Filipciuc

Câmpulung Moldovenesc

Încă nu avem elemente documentare sigure pentru a stabili când şi unde anume prinde contur „in nuce" ideea sistemului filosofic original conceput de Alexandru Bogza, fratele mai mare al lui Ovidiu, Geo, Nicolae (Radu Tudoran) şi al surorii lor, Elena Bogza. Ne îngăduim doar să presupunem că în timpul studiilor la Conservatorul de Muzică din Bucureşti, sub îndrumarea profesorului Dimitrie Cuclin, pe care Al. Bogza l-a cultivat şi iubit întreaga viaţă şi cu care a întreţinut o bogată corespondenţă pe teme filosofice şi muzicale. Probabil că Al. Bogza îşi va fi conceput şi perfectat sistemul „realismului critic" în tihna acelor mici oraşe în care „nu se întâmpla nimic", pe unde „maestrul de muzică" şi-a câştigat pâinea traiului zilnic, pe la diferite şcoli secundare, precum Şcoala normală de băieţi din Călăraşi (1 septembrie 1923 – 31 august 1924), Liceul de băieţi „Mihai Viteazul" din Alba Iulia (1 septembrie 1924 – 31 august1926), Liceul de băieţi „Aron Pumnul" din Cernăuţi (1 septembrie 1926 – 31 august 1927), Liceul de băieţi „Dragoş Vodă" din Câmpulung Moldovenesc (1 februarie 1929 – 31 august 1943), Liceul „Nicu Gane" din Fălticeni (1 septembrie 1943 – 31 august 1944), Liceul Industrial de Fete din Tg. Jiu (1 septembrie 1944 – 31 august 1945), Liceul „Tudor Vladimirescu" din Tg. Jiu (1 noiembrie 1945 – 31 august 1946), şi iarăşi la Liceul „Dragoş Vodă" din Câmpulung Moldovenesc (1 noiembrie 1946 – 21 martie 1951), de unde este pensionat, la vârsta de 56 de ani, din motive de boală.

Într-o ciornă de prefaţă, autorul pomeneşte vremea când a pornit „acţiunea" de contestare a idealismului kantian: „Astfel, când în 1919, după un război al cărui sfârşit a fost repede urmat de începutul drumului ce-a dus peste două decenii la dezlănţuirea altuia, am pornit acţiunea ce mai târziu avea să ducă întâi la examenul critic al conceptului de real şi apoi – ca o consecinţă – la denumirea *realismul critic*, această acţiune ne-a apărut, în lumina pe care o răsfrânge muzica, a cărei explicaţie a fost primul scop al acţiunii, ca putând să ducă totodată la schiţarea unei temelii adânci a zidirii Păcii; a Păcii pe care nici o conferinţă a celor mai iscusiţi şi mai bine intenţionaţi diplomaţi din lume n-ar putea-o aduce, dacă ea nu sălăşluieşte în însuşi spiritul omenesc..."[1].

Contrar însă impresiei pe care a iscat-o evocarea lui Geo Bogza din revista „Contemporanul" din 4 ianuarie 1974, impresie însuşită şi de către un profesionist precum Alexandru Surdu care, scriind despre Alexandru Bogza şi acea „idee îndrăzneaţă pentru un nespecialist" de a elabora un sistem filosofic, afirma hotărât:

„Cel mai curios este că n-a încercat niciodată să-şi publice părţile elaborate deja ale sistemului, că n-a simţit nevoia de a-şi confrunta cu cineva ideile, singurul său interlocutor ipotetic fiind Emmanuel Kant. Întregul sistem, căci el a reuşit totuşi să-l elaboreze, în forma monumentală a unui manuscris de peste 3 000 de pagini, este construit în dialog permanent cu idealismul kantian, căruia îi opune «realismul critic»"[2]. Or, adevărul e altul atât în privinţa dorinţei lui Alexandru Bogza „de a-şi confrunta cu cineva ideile" şi de a-şi tipări lucrarea, cât şi sub aspectul monumentalităţii celor peste 3 000 de pagini ale manuscrisului său, *Realismul critic*, definitivat în anul 1972 şi structurat în două volume: I. *Realismul critic*, ca sistem filosofic, în patru cărţi (1 661 de pagini numerotate, cu multe dublete, triplete, dar şi cu jumătăţi de pagină sau tăieturi, unde *Tabela sintetică asupra întregii lucrări* ocupă spaţiul paginilor de la 1544 la 1661), şi II. Poemul *Philognosius şi Kalegnosis*, un text dramatic încercând să transpună ideile filosofiei „realist-critice" prin metafore literar-muzicale (în spaţiul celor 1 359 de pagini, în cea mai mare parte cu versuri albe).

Un document care atestă, cu destulă precizie, data când Alexandru Bogza avea finalizată o primă versiune a *Realismului critic* este scrisoarea primită de la profesorul universitar Traian Brăileanu din Cernăuţi, căruia gânditorul însingurat de la Câmpulung Moldovenesc i-a încredinţat, pe la sfârşitul anului 1939, manuscrisul lucrării sale. Alexandru Bogza îl va fi cunoscut suficient de bine pe Traian Brăileanu, mai întâi în perioada când maestrul de muzică a profesat la Liceul „Aron Pumnul" din Cernăuţi (între 1 septembrie 1926 şi 31 august 1927), apoi la cursurile ţinute la Universitatea cernăuţeană sau la conferinţele publice din cadrul unor manifestări ştiinţifice. Filosoful Traian Brăileanu a publicat cea dintâi traducere în limba română a *Criticii raţiunii pure* de Emmanuel Kant, în 1930, dar a condus şi gruparea „Iconar" – cea pe care Alexandru Bogza, stabilit la Câmpulung Moldovenesc, avea să o urmărească, cu vădit interes.

Încă nu avem un reper pentru a reconstitui cuprinsul lucrării în varianta expediată la Cernăuţi, dar important rămâne faptul că, din martie 1940 şi până pe la jumătatea anului 1945, manuscrisul lui Alexandru Bogza nu s-a mişcat din Câmpulungul Moldovenesc; probabil că autorul va fi făcut o revizie în temeiul observaţiilor sumare trimise de Traian Brăileanu, care – fără a întocmi un referat după canoanele academice – a încurajat, în cele câteva rânduri scrise, demersul criticismului antikantian iniţiat de profesorul câmpulungean.

„Cernăuţi, în 17 martie 1940

Stimate Domnule Profesor,

Am citit lucrarea D-voastre Realismul critic *pe care aţi binevoit a mi-o trimite cu scrisoarea din 28 Dec. 1939. Vă rog să mă iertaţi că am întârziat atâta vreme cu cetitul şi răspunsul, dar aceste două luni din urmă au fost pentru mine şi familia mea pline de evenimente şi ocupaţiuni extrafilosofice...*

Lectura lucrării mi-a făcut multă plăcere. Lucrarea dovedeşte că aţi fost mânat de o trebuinţă sufletească puternică de a găsi dezlegarea ultimelor probleme ce neliniştesc sufletul omenesc. Rezultatele la cari aţi ajuns şi tindeţi să mai

ajungeți fără îndoială că nu vor cuprinde o rezolvare definitivă a acestor probleme, dar a filosofa înseamnă a cerceta mereu fără nădejde de oprire la un hotar. Nedumeriri asupra unor poziții și definiții nu se poate să n-am. Înțeleg însă că în desfășurarea logică a gândirii D-voastre ați fost împins să concepeți d. ex. spațiul și timpul altfel decât predecesorii, întrucât tendința D-voastre este de [a] arăta că între «fizic» și «metafizic» nu există hotar de despărțire, întrucât suntem în stare să percepem «lipsa opoziției» înăuntrul realului pur, pe când filosofia de până acuma a crezut că realitatea se naște abia prin conflict (Heraklit!). Dar oare Nirvana nu este acel real pur, nu în sens negativ, ci pozitiv, ca existența desăvârșita lipsită de conflict? Se înțelege că teoria D-voastre merge pe altă linie și se întemeiază pe alte date și alte motive sufletești. Ea ne arată că realitatea încărcată de conflicte cuprinde indicii ale unei realități pure din care se naște subiectul și obiectele și spre care tind însă toate a se întoarce după împăcarea conflictelor.

Lucrarea D-voastre este, după părerea mea, interesantă și ar merita să fie publicată. Cred însă că ar mai trebui revăzută și din punct de vedere al terminologiei, unele neologisme ar trebui eliminate, în sfârșit ar trebui evitate unele repetări cari îngreunează curgerea exprimării.

Vă mulțumesc pentru prietenoasele cuvinte ce mi-ați adresat în scrisoarea D-voastre și vă rog să mă credeți că mi-a făcut mare bucurie să întâlnesc pe neașteptate un suflet deschis pentru frumusețile și plăcerile curate ale speculațiunii filosofice.

Cu cele mai sincere sentimente
de prietenie al D-voastre,

Tr. Brăileanu"

(Text olograf pe o coală[3] de hârtie, format A3 (42 x 35 cm), scris pe prima jumătate, față și verso, cu cerneală albastră).

Potrivit acestui document, se pare că, pe la sfârșitul anului 1939, așadar, după două decenii de cercetare și aprofundare, Alexandru Bogza avea definitivată o primă versiune a lucrării *Realismul critic*, pe care a și trimis-o, spre lectură și observații critice, universitarului cernăuțean Traian Brăileanu din Cernăuți.

În toamna anului 1945, intuind consecințele grave ale schimbărilor politice din țară, Alexandru Bogza a încercat să tipărească *Realismul critic*, sub auspiciile Fundației Regale din București, și aceasta în ciuda imperfecțiunilor pe care el însuși le sesizase în lucrarea la care trudise aproape un sfert de veac. Manuscrisul a ajuns la Petru Comarnescu, poate mai puțin pregătit să înțeleagă și să accepte atunci (1946) originalitatea unei filosofii „muzicale"; referatul[4] semnat de cunoscutul critic de artă avea să-l nemulțumească profund pe Al. Bogza.

REFERAT ASUPRA MANUSCRISULUI: REALISMUL CRITIC *DE ALEXANDRU BOGZA*

Lucrarea dlui Alexandru Bogza, Realismul critic, *pornește de la o serie de premise și orientări pricinuite de problematica filosofiei contemporane și mai ales de confruntarea criticismului kantian cu o seamă de probleme pe care le*

ridică fizica actuală. În desfăşurarea şi în intenţiile ei, lucrarea prezintă poziţii şi aspecte interesante ca următoarele:

1. Ideea că problemele fizicei actuale necesită o revizuire a premiselor kantiene;

2. că aceste probleme necesită o orientarea realistă în filosofie;

3. că ele determină o revizuire a metodologiei şi a logicei filosofice şi în special a teoriei cunoaşterii.

Aceste consecinţe ale confruntării sus-menţionate sunt înglobate de către autor – sau mai curând caută să le înglobeze – într-o concepţie proprie şi unitară, aceea a realismului pur[5].

Ideea fundamentală[6] *a lucrării nu este nouă şi unică, fireşte. Ea a fost încercată şi rezolvată în diferite moduri de filosofi şi savanţi (ca Poincaré, Meyrson, Ruyer, Enriques etc.), iar nu puţini sunt în Anglia şi America filosofii şi oamenii de ştiinţă care construiesc o poziţie contrară aceleia a dlui Bogza, susţinând că rezultatele cercetărilor fizicale, departe de a anula explicaţiile idealiste sau criticismul kantian, le întăreşte valabilitatea (Eddington, H. W. Carr etc.). Dar chiar dacă nu este nouă şi unică această idee fundamentală a lucrării dlui Al. Bogza, totuşi expunerea D-sale exprimă o orientare generală interesantă, în multe privinţi plauzibilă şi mai totdeauna propriu articulată.*

Totuşi, autorul săvîrşeşte – după părerea noastră – o seamă de confuzii de ordin general, atunci când îşi elaborează expunerea filosofică, aceste confuzii datorindu-se poate unei cunoaşteri insuficiente sau discutabile a filosofiei kantiene şi, de asemenea, unei cunoaşteri iarăşi insuficiente a problematicei ştiinţei actuale. Acestea în afara unor defecte de argumentaţie, peste care uneori se poate trece lesne, ca în toate lucrările care vor să demonstreze ceva cu orice preţ.

În afara acestor lacune, mai mult de natură tehnică sau didactică, şi care ar putea fi corectate dacă autorul şi-ar desăvârşi lucrarea, printr-o revizuire şi completare a documentaţiei, ni se pare că mai există în lucrare şi anumite analize cu totul discutabile şi care trădează o tendinţă spre uşoară simplificare sau naivă rezolvare.

Exemplificăm această afirmaţie, oprindu-ne la observaţia că mai curând decât realism critic, poziţia autorului ajunge la idealism naiv, dar aceasta în mod involuntar, căci pe linia lui Eddington se poate ajunge într-adevăr la idealism şi la întărirea poziţiei kantiene, ceea ce însă nu este deloc în intenţia autorului. Dl Bogza presupune că realitatea este definită în cadrul concepţiei kantiene ca fiind „ceea ce corespunde senzaţiei". Trecând peste obiecţiile ce s-ar putea aduce unei atari interpretări a lui Kant[7]*, D-sa îşi propune să arate că real înseamnă ceea ce corespunde unei anumite senzaţii şi anume acelei senzaţii care are drept obiect însăşi lipsa sau absenţa obiectului*[8]*. Cum însă în interpretarea D-sale realitatea este perceperea unei opoziţii în realitatea exterioară, absenţa obiectului devine, la rândul ei, absenţa opoziţiei în real*[9]*.*

Iată, în schiţă, argumentarea: Kant a dat o definiţie restrânsă senzaţiei atunci când a definit-o ca fiind impresia produsă de prezenţa unui obiect în conştiinţă sau, mai bine zis, ca fiind impresia produsă de reacţiunea sensibilităţii faţă de obiect. Definiţia lui Kant este incompletă, deoarece noi putem avea şi senzaţia produsă de absenţa unui obiect, de pildă: dacă avem senzaţia apăsării provocată de un obiect, atunci în momentul înlăturării obiectului noi avem o

senzație (aceea de eliberare) provocată de dispariția obiectului. Asta ar însemna că senzațiile noastre au un dublu isvor: prezența sau absența obiectului. Dar prezența obiectului înseamnă – în concepția autorului – o opoziție între subiect și obiect, opoziție ce are la bază opoziția în sânul realului și care definește realitatea în accepția kantiană, pe când cel de-al doilea fel de senzație (aceea provocată prin dispariția obiectului) are la bază unitatea simțului intern și definește realul pur, ceea ce – în concepția autorului – este noțiunea de bază a realismului critic.

O asemenea argumentație este, în primul rând, deficientă din punct de vedere al analizei logice și psihologice. Senzația „lipsei obiectului" este teoretic în funcție de obiect, deoarece acțiunea obiectului nu este instantanee, ci are un început și un sfârșit, cărora le corespund cele două senzații: apăsare și eliberare. Amândouă sunt produsele obiectului – dacă acceptăm ipoteza realistă – sau amândouă sunt produsele conștiinței – dacă presupunem o altă ipoteză. Argumentarea autorului constituie, așadar, o pildă de sofistică oarecum naivă.

Pornind de la asemenea concept fundamental, autorul întreprinde construcția unui vast sistem filosofic idealist. Spunem idealist pentru că noțiunea de real pur nu este altceva decât o senzație provocată de lipsa obiectului în „simțul intern", chiar dacă autorul crede contrarul. Această construcție cuprinde o teorie a cunoștinței împărțită în două capitole:

1. Teoria sensibilității, *ce stabilește noțiunea de real pur și aceea a spațiului și timpului inextins sau adimensional, aceste ultime noțiuni reprezentând reminiscențe oarecum confuze din fizica actuală: spațiul inextins sau adimensional reprezintă poate*[10] *spațiul abstract al fizicei actuale, aplicat la noțiunea de real pur, așa cum o înțelege autorul, și*

2. Teoria realismului critic. *În cea de a doua parte, autorul caută să demonstreze că determinismul nu poate fi menținut decât dacă se modifică relația dintre cauză și efect. O idee interesantă, cum sunt și altele în lucrare, dar care nu capătă deplină întemeiere și nu devine îndeajuns de operantă din cauza singularei concepții a autorului despre realitate și din cauza lipsei de documentare în materia științei fizicei actuale.*

Judecata de producție, pe care o descoperă autorul, și care stă la baza logicei realismului critic, reprezintă o altă confuzie: logica are două genuri de judecăți: 1. cele legate prin verbul „este" (judecăți statice) și 2. cele legate prin verbul „produce" (<judecăți de producție>. Ce sunt oare aceste judecăți de-al doilea gen? Nimic altceva decât rezultatul unei confuzii cu totul personale, căci judecățile nu se deosebesc, în primul rând, prin verbele ce leagă subiectul de predicat, iar, în al doilea rând, o asemenea clasificare are la bază ignorarea caracterului strict formal al noțiunii de judecată.

În afara acestor erori și lacune, autorul săvârșește și unele confuzii de amănunt, ca de pildă: emite interpretări psihologice cu totul discutabile și neadmisibile față de filosofia kantiană, ca următoarea: știința actuală, prin principiul degradării energiei, contrazice principiul permanenței substanței. Eroare pe care autorul o săvârșește citând numai în parte pe unii savanți.

Sunt destule interpretări eronate, de acest fel, datorite probabil lipsei sale de documentare generală, dar și faptului că în însești problemele specifice ce-l interesează nu consideră măcar ipotezele fundamentale contrare poziției ce-o ia.

Analizele sale, uneori cu accent personal şi siguranţă dialectică, păcătuiesc şi din lipsă de informaţie suficientă, dar şi din faptul că nu interpretează corect anumite teorii sau poziţii. Autorului îi lipsesc, se pare, cunoştinţele de ansamblu ale istoriei şi sistemelor filosofice, chiar dacă a cercetat profund şi temeinic pe unii filosofi şi a căutat să despice sistemele şi metodele lor. Avem impresia, uneori, tocmai a unei disproporţii între anumite cunoştinţi parţiale, remarcabil dezvoltate, şi alte cunoştinţi învecinate şi necesare unei priviri sinoptice.

Nu cunoaştem pe autor, nici studiile sale, dar, după lucrarea aceasta masivă, îndrăzneaţă, cu evidente calităţi de gândire şi analiză, credem că autorul este sau un începător sau un diletant care a eludat rigoarea unei formaţii academice riguroase, luându-şi pe seama sa cunoaşterea şi rezolvarea unora dintre cele mai aride şi mai fundamentale aspecte ale filosofiei. Dacă autorul este un începător şi va depăşi anumite deficienţe de ordin tehnic – lucrarea de faţă este în măsură să ne îndreptăţească însemnate realizări viitoare. Iar dacă este diletant, încă D-sa poate să-şi împlinească lacunele.

În orice caz, lucrarea citită în manuscris Realismul critic *cuprinde următoarele însuşiri filosofice:*

– vederi largi şi, în general, susceptibile de a cristaliza o concepţie unitară, originală şi articulată;

– posibilităţi dialectice ce depăşesc nivelul obişnuit la noi;

– o vocaţie pentru problemele cele mai aride, mai abstracte şi mai dificile ale filosofiei.

Talent incontestabil de gânditor şi constructor sistematic, d[omnul] Alexandru Bogza nu credem că poate fi servit prin publicarea manuscrisului în forma-i actuală. Trebuie încurajat, fie pentru a-şi desăvârşi actuala lucrare, fie pentru a scrie alte lucrări filosofice, completându-şi lacunele şi depunând mai multă grijă în interpretarea concepţiilor existente, tocmai pentru a putea da expuneri mai stringente şi mai convingătoare decât lucrarea de faţă.

20 ianuarie 1946

Petru Comarnescu

Din paginile unor scrisori către Geo Bogza, se pot desprinde câteva rânduri în legătură cu referatul lui Petru Comarnescu, pe care autorul *Realismului critic* nu-l iartă nici în chestiunile de exprimare „referenţială":

„Am cercetat cu obiectivitate afirmaţiile din referatul dlui P. Comarnescu. Sunt nu numai interpretări false ale afirmaţiilor mele din lucrare, ci – lucru de necrezut chiar la un diletant semidoct în filosofie – dl Referent merge până acolo cu necompetenţa încât consideră ca fiind o interpretare dată de mine lui Kant acolo unde de fapt nu e decât o citare textuală din Kant. Lucrul e atât de necrezut încât voi cita textual afirmaţia dlui Comarnescu:

«D. Bogza <u>presupune</u> că realitatea este definită în cadrul concepţiei kantiene ca fiind «ceea ce corespunde senzaţiei». (Continuă tot dl Comarnescu.) Trecând peste obiecţiunile ce s-ar putea aduce unei <u>atari interpretări</u> a lui Kant...»

Am subliniat cu roşu cuvintele «presupune» şi «atari interpretări», întrucât din următorul citat din lucrarea mea se vede că ceea ce dl Comarnescu presupune

că ar fi o ... «presupunere» nu e decât redarea exactă a însăşi afirmaţiei lui Kant, cu indicarea paginei unde se află textul respectiv: «Realitatea – zice Kant – este în conceptul pur al intelectului, aceea ce corespunde unei senzaţii în general» (Realismul critic, *p. 13).*

Deci «presupunerea» pe care mi-o atribue dl Comarnescu nu-i decât aceea ce presupune Kant că ar fi «realitatea».

Astfel, pentru ca să vin şi eu cu o «presupunere», presupun că dl Comarnescu nu numai că nu cunoaşte temeinic pe Kant, dar nici n-a găsit de cuviinţă să cerceteze textul respectiv din Kant spre a vedea dacă la mijloc e într-adevăr o «presupunere» a mea ori e însuşi textul kantian; şi deci spre a vedea dacă e vorba despre o interpretare dată de mine lui Kant ori e însăşi concepţia acestuia despre «realitate». Iar presupunerea ce-o fac asupra dlui Comarnescu se întemeiază pe această deducţie logică: dacă dl Comarnescu ar fi cercetat textul respectiv din Kant, atunci desigur că n-ar mai fi săvârşit imprudenţa de-a afirma: «Trecând peste obiecţiunile ce s-ar putea aduce unei atari interpretări...»

Trecând acum şi eu peste obiecţiile ce s-ar putea aduce unei «atari interpretări» a rolului de referent asupra unei lucrări de filosofie, mă voi mărgini să observ că dl Comarnescu dă dovadă că însuşi aparatul logic de care D-sa se serveşte în întocmirea referatului e tot atât de ... «strălucit» ca şi conştiinciozitatea ce stă la baza acestui referat. Într-adevăr, zice D-sa: «... după lucrarea aceasta masivă, îndrăzneaţă, cu evidente calităţi de gândire şi analiză, credem că autorul este sau un începător sau un diletant care a eludat rigoarea unei formaţii academice riguroase...»

Autorul Bogza însă, invidios pe aceste calităţi ale dlui Comarnescu, susţine că tocmai acesta dovedeşte lipsa unei formaţii academice riguroare în materie de logică, atunci când, din ideea de «lucrare cu evidente calităţi de gândire şi analiză» deduce concluzia că «autorul este un începător sau un diletant care a eludat rigoarea unei formaţii academice riguroase».

Dar caracterul flagrant al falsităţii acestei deducţii apare atunci când luăm în consideraţie caracterul «masivităţii», atribuit de dl Comarnescu lucrării mele. Căci între ideile de «lucrare masivă» şi «autor începător» contradicţia e flagrantă, întrucât «masivitatea» unei lucrări variază în acelaşi sens cu durata înfăptuirii lucrării iar această durată, la rândul ei, variază în acelaşi sens cu durata la care autorul lucrării se prezintă faţă de situaţia la care se găseşte un «începător». Deci, o lucrare e cu atât mai masivă cu cât autorul ei e mai departe de-a fi un începător.

S-ar putea însă obiecta că există şi o masivitate care variază în sens invers faţă de durata înfăptuirii lucrării: masivitatea «lestului» pe care autorul lucrării îl elimină treptat, cizelându-şi lucrarea. Da, e adevărat dar nu poate fi vorba de o astfel de masivitate atunci când după ideea de «lucrare masivă» urmează imediat «cu evidente calităţi de gândire şi analiză», întrucât calităţile de analiză – mai mult decât cele de sinteză – spre a deveni evidente este necesară creşterea volumului material al lucrării – cu un cuvânt, «masivitatea» acesteia –, astfel că această masivitate nu mai e lestul inutil pe care îl posedă lucrarea unui începător, ci conţinutul necesar – sau cel puţin util – pe care autorul îl depozitează în lucrarea sa pe măsură ce se depărtează de situaţia «începătorului».

Mai pe scurt argumentat: «analiză» înseamnă «despicare», iar aceasta din urmă implică o durată de-o mărime pe care o exclude ideea de «începător». Un începător poate fi un virtual spirit de analiză; dar pentru ca însuşirile sale înnăscute de analist să devie evidente e necesar ca el să depăşească cu mult starea de începător.

Cum este însă posibil ca un om care chiar dacă nu posedă o riguroasă formaţie academică în materie de logică, ci numai a trecut printr-o şcoală cu caracter academic, zic, cum e posibil ca un astfel [de] om să săvârşească erorile de logică pe care dl Comarnescu le săvârşeşte de la un pas la altul în referatul D-sale?

Întrebarea nu ţine de domeniul filosofiei, ci de acel al psihanalizei. Căci atribuindu-mi calificaţia de «diletant», dl Comarnescu săvârşeşte aceea ce în psihanaliză se numeşte o «proiectare»: cazul când cineva atribuie altcuiva aceea ce îi corespunde sieşi. Căci dintre doi indivizi, dintre cari unul are activitatea cotidiană a dlui Comarnescu, iar celălalt activitatea autorului Realismului critic, *care în fiecare clipă interpretează fenomenele prin prisma lucrării sale filosofice, care dintre aceştia doi e diletant şi care om de meserie în materie de filosofie?*

Şi apoi, dintre aceşti doi, cine prezintă o legitimă suspiciune că «a eludat rigoarea unei formaţii academice riguroase»? Autorul Realismului critic *este absolvent excepţional al cursului de «contrapunct şi fugă» care reprezintă rigoarea dusă uneori până la tiranie în formaţia academică a spiritului omenesc; a spiritului omenesc în general, iar nu numai a spiritului muzical, căci acest rigorism academic de-abia dacă e echivalat – dar în orice caz nu e depăşit – de rigorismul studiului logicei în Evul Mediu. Tocmai din pricina riguroasei formaţii academice a acestui călugăr medieval, care e autorul* Realismului critic, *lucrarea acestuia reprezintă o reînviere a Scolasticei.*

În schimb, «rigoarea unei formaţii academice riguroase» poate fi dedusă în cazul dlui Comarnescu din ...«rigoarea» logicei ce stă la baza afirmaţiilor din referatul D-sale.

Autorul Realismului critic *însă socoate că nu poate polemiza cu dl Referent. De aceea mă mărginesc să fac următoarea observaţie:*

Dacă este adevărat aceea ce-a zis cineva în preajma declanşării ultimului cataclism din viaţa omenirii: «O gură de tun apără interesele Ţării mai bine decât gura a zece diplomaţi», ei bine, e şi mai adevărat că azi, când gura tunului a amuţit şi când însăşi gura diplomaţilor va amuţi în curând, o lucrare ca aceea a Realismului critic, *scrisă în chinuri mult mai cumplite decât acele ale ostaşului care moare pe câmpul de luptă şi cu o dialectică despre care însuşi dl Comarnescu spune că depăşeşte nivelul obicinuit la noi (iar eu spun că, dacă nu depăşeşte vreun alt nivel, în orice caz depăşeşte nivelul dialecticei ce stă la baza argumentelor pe care azi se caută a se clădi Pacea lumii) –, zic, o astfel de lucrare ar fi menită să apere în viitor interesele morale ale Ţării mai bine decât zece mii de tunuri dintre cele mai perfecţionate – pe câmpul de luptă – şi decât o sută de diplomaţi dintre cei mai iscusiţi la conferinţa păcii.*

Dl Comarneascu, sfârşind referatul, a ţinut să dea încă o dovadă că D-sa n-a eludat rigoarea unei formaţii academice riguroase în materie de logică, întrucât D-sa afirmă: «Talent incontestabil de gânditor şi constructor sistematic, dl Alexandru Bogza nu credem că poate fi servit prin publicarea manuscrisului

în forma-i actuală.» Or, prin această afirmație, dl Comarnescu a săvârșit eroarea de logică numită «ignoratio elenchi» (ignorarea adevăratei chestiuni care e în discuție), întrucât chestiunea ce i se punea D-sale ca referent și care interesa Fundația Regală, nu era dacă autorul este sau nu servit prin publicarea lucrării, ci dacă prin aceasta interesele culturale ale Țării sunt sau nu sunt servite. Or, dacă D-sa ar fi avut un dram de amor propriu național și-ar fi dat seamă că publicarea unei astfel de lucrări de ... «diletant» (!) ar putea servi interesele Țării cel puțin tot atât cât un filosof ... «de meserie» (!) le-ar putea servi ca... Ministru plenipotențiar la Washington sau în altă misiune... culturală.

Socot însă că a sosit vremea ca să se facă cuvenita distincție între cine este cu adevărat un diletant în materie de filosofie, lipsit de «rigoarea unei formații academice riguroase», și cine este cu adevărat un «filosof de meserie», iar «filosoful diletant» să fie eventual trimis ca Ministru plenipotențiar, dar în orice caz să nu facă pe «omul de meserie» în filosofie.

Totuși, fără să vrea, dl Comarnescu a afirmat un adevăr: autorul Realismului critic *este un începător: începătorul unui nou drum în filosofie și, în orice caz, începătorul filosofiei originale românești. Deficiențele inerente unui astfel de începător, autorul* Realismului critic *și le recunoaște singur. Dar astfel de deficiențe nu numai că sunt admisibile, dar ele nici n-ar putea să nu existe în lucrare. Căci dacă n-ar exista, atunci ar fi contrazisă însăși ideea unui astfel de începător întrucât n-ar mai exista continuatori care să perfecționeze concepția «începătorului».*

Dl Comarnescu ar fi trebuit să știe că toți deschizătorii de drumuri se caracterizează prin anumite deficiențe, astfel că a-i sabota pentru aceste deficiențe înseamnă a sabota însuși progresul omenirii"[11].

Al doilea referat, mai puțin incisiv, este alcătuit de Sebastian Popovici[12], deși pare a fi fost solicitat în această misiune filosoful Mircea Florian, care adăugase doar o apostilă, ceea ce însemna în fapt că nu își asuma răspunderea îndrumării manuscrisului către tipar.

REFERAT ASUPRA LUCRĂRII REALISMUL CRITIC *DE ALEX. BOGZA*

Punctul de plecare al d-lui Alex. Bogza, în lucrarea prezentată, îl formează problemele și descoperirile fizicei actuale, probleme care, după D-sa, trebuie să conducă gândirea filosofică la o revizuire a premiselor kantiene, dându-le o direcție oarecum realistă.

Titlul lucrării, după însăși indicația autorului, e cel mai nimerit spre a indica faptul că, în concepția expusă, el se situează la antipod față de „idealismul critic" al lui Kant, în sensul că acolo unde Kant pune „forma pură" a conștiinței, autorul pune „realitatea pură".

Expunerea acestei poziții față de criticismul kantian e făcută cu o competență apreciabilă la un diletant în filosofie și e în bună măsură să satisfacă necesitatea unei argumentări și [a] unei demonstrații științifice.

Lucrarea e împărțită în două mari capitole:

1). Teoria sensibilității în care autorul pornește de la concepția fizicei actuale asupra spațiului și timpului, aplicată apoi noțiunii de real pur, așa cum

înțelege el această noțiune. În această privință, autorul propune o interpretare a senzației cu totul originală, susținând – în esență – că: eroarea lui Kant constă în faptul de a fi crezut că senzația nu poate fi produsă decât atâta vreme cât suntem afectați de către obiect, adică atâta vreme cât obiectul acționează asupra subiectului sensibil, producându-se opoziția. A doua eroare e de a fi crezut că realul corespunde unei astfel de senzații și că, în consecință, lipsei senzației îi corespunde negațiunea realului (p. 37, 141, 142–149, 158 etc.).

În opoziție cu poziția lui Kant, autorul crede că „realul pur" nu e numai ceea ce rămâne când dispare opoziția dintre cutare subiect și obiectul său, ci el este ceea ce rămâne oriunde dispare opoziția, căci orice opoziție din univers este „în sânul realului".

2). Logica realismului critic în care autorul ia poziție împotriva determinismului științific, servindu-se de două feluri de judecăți cu totul personale[13].

Principiul cauzalității, după autor, vine în contradicție cu necesitățile fizicei contemporane, care e pusă în situația de a alege: ori anarhizarea științei prin suprimarea acestui principiu, ori evoluarea fizicei printr-o lărgire și aprofundare a principiului cauzalității.

Această lărgire însă, spune autorul, nu se poate obține decât printr-o lărgire a logicei, printr-o aprofundare a legilor de funcționare a mecanismului minții omenești. Așa fiind, autorul caută să ajungă la un fel de logică a universului, unde principiul în baza căruia se face legătura dintre conceptul subiectului și cel al predicatului din așa-numitele judecăți de producție nu-i decât principiul în baza căruia, în mecanismul universului, cauza produce efectul.

Trebuie să semnalăm că în această parte a lucrării, autorul se servește de două feluri de judecăți cu totul personale:

a) Judecăți statice în care legătura dintre conceptul subiectului și cel al predicatului se face prin mijlocirea verbului „este" și

b) Judecăți dinamice sau de producție, întrucât legătura între conceptul subiectului și predicatului se face prin verbul „produce".

În aceste judecăți conceptul subiectului cauzează pe cel al predicatului, dând judecății un caracter de „devenire" și indicând un proces de la cauză la efect (p. 169, 231, 233 etc.).

Deși autorul nu posedă o informație precisă a tuturor sistemelor filosofice, firească unui diletant în materie, prezintă totuși evidente însușiri de gândire și vocație pentru problemele abstracte, iar lucrarea de față, deși nu se prezintă ca o construcție suficient de sistematică și bine articulată, dacă ar fi supusă încă unei revizuiri și unei completări a lacunelor, precum și a unei încheieri mai concludente, s-ar înfățișa ca o îndrăzneață și interesantă deschidere de probleme în materie de filosofie[14].

15. III. 946

Sebastian Popovici

Nici referatul întocmit de Sebastian Popovici nu-l va mulțumi pe autorul *Realismului critic* – „idee îndrăzneață pentru un nespecialist" –, însă Al. Bogza se arată mai puțin vehement în apărarea lucrării sale de aprecierile sceptice ale

specialiştilor, poate şi pentru faptul că acest referent are mai multă rigoare academică:

„Iar cu aceasta ating concluzia celuilalt referent, dl Seb[astian] Popovici: «...dacă lucrarea ar fi supusă unei completări a lacunelor, precum şi unei încheieri mai concludente, s-ar prezenta ca o îndrăzneaţă şi interesantă deschidere de probleme în materie de filosofie». «Deschidere de probleme» înseamnă însă – vai! – «lacune»; ci atât mai mari şi mai multe cu cât deschizătorul problemelor e mai îndrăsneţ. Iar când lacunele au dispărut, atunci – încă mai vai! – avem de-a face cu o «închidere de drum» care trebuie înlăturată printr-o nouă «deschidere de probleme», plină de alte lacune. Şi aşa mereu cât va exista spirit omenesc pe pământ!"[15].

Din observaţiile lui Sebastian Popovici, cu precizarea paginilor manuscrisului lucrării supuse lecturii, se poate constata că versiunea *Realismului critic* din 1946 avea peste 250 de pagini (aproximativ 300 de pagini dactilografiate). În mai multe scrisori, Alexandru Bogza îl întreabă pe Geo Bogza ce s-a făcut cu „manuscrisul original", olograf, înfăşurat într-un ziar şi rămas în casa de la Buştenari, unde la acea vreme locuia mama şi fratele, Ovidiu Bogza. Există apoi în manuscrisul depus la Biblioteca Academiei şi în copia xerox, pe care o avem încredinţată de Geo Bogza, mai multe *pagini dactilografiate,* inserate în manuscrisul cu ultima versiune, pagini peste al căror număr vechi s-a scris cu cerneală numărul nou. Astfel, p. 30 dactilografiată („*Soluţia conflictului... un alt fundament filosofic – în locul celui kantian – al principiului invariabilităţii cantitative a substanţei*") devine p. 180 („*Secţiunea întâi. Critica celui de-al doilea principiu kantian al «intelectului pur»*"), în versiunea corectată şi îmbogăţită a manuscrisului. Paginile dactilografiate 31 şi 32 sunt numerotate 181 şi 182; pp. 37–44 devin 202–208; pp. 45–46 devin 211–212; pp. 60–63 devin 215–218; pp. 64–71 devin 222–229; pp. 83–84 devin 230–231; pp. 85–87 devin 235–237; pp. 21–25 devin 242–245; pp. 26–27 devin 246–247; pp. 49–54 devin 262–264; pp. 73–79 devin 272–277; pp. 109–111 (despre timp) devin pp. 335–337; p. 113 devine 340; pp. 114–116 (despre spaţiu) devin 341–343; pp. 110–121 devin 345–348; pp. 122–124 devin 350–352; pp. 126–127 devin 354–355; pp. 128–130 devin 356–361; pp. 131–137 devin 365–371; pp. 140 şi 142 devin 378 şi 381; pp. 143–162 („*Subdiviziunea III, Filiaţia Kant–Schopenhauer–Bergson–realismul critic cu privire la concepţia despre spaţiu şi timp*") devin pp. 390–408 (intrate în ediţia din 1982, în paginile 152–168).

În partea a doua, „*Logica realismului critic, în care stabilindu-se fundamentul gnoseologic al unei modificări a legii cauzalităţii mecanice, se prilejueşte confruntarea cu concepţia kantiană asupra acestei legi*", întâlnim dactilografiate doar paginile 170 (devenită 420) şi 173–180 devenite 428–435, ceea ce ne duce la concluzia că paginile cărţilor, de după partea de logică, au fost elaborate sau definitivate după anul 1948.

*

Urmează, în chip firesc, un al treilea referat făcut de mai tânărul Constantin Noica, entuziasmat de noutatea sistemului filosofic din *Realismul critic*.

Al. Bogza i-a mulţumit, imediat, referentului, mai întâi printr-o telegramă, expediată în ziua de 23 decembrie 1947 – *„D-sale dlui Constantin Noica, Str. Vasile Lascăr 18"*, trimisă din Câmpulung Moldovenesc, nr. 1015, cu următoarele 45 de cuvinte: *„Referindu-mă la generoasa Dvs. scrisoare şi la luminoasa dare de seamă asupra lucrării mele vă exprim satisfacţia mea pentru adânca intuiţie ce aţi avut asupra lucrării mele, deasemeni vă urez sărbători cu bine – Alexandru Bogza"* – şi mai apoi prin câteva scrisori trimise din „Câmpulung – Bucovina", dintre care întâia la 12 şi a doua, la 16 februarie 1948.

„Câmpulung – Bucovina, 12. II. 1948

Mult stimate Domnule Noica,

La scrisoarea D-voastre din 22. XI. 1946, precum şi la raportul ce aţi binevoit a întocmi asupra lucrării mele – a cărui copie mi-a trimis-o fratele meu Geo –, m-am mărginit atunci să vă răspund printr-o telegramă, aşteptând răgazul ce mi-ar fi îngăduit bucuria unei convorbiri în scris cu D-voastră. Dar acest răgaz a tot întârziat a se ivi. Căci am în minte cuvintele pe cari ucenicul lui Faust – Wagner – le spune profesorului său: «Ah, Doamne!, arta e lungă şi viaţa noastră scurtă! Adesea în mijlocul lucrărilor mele critice simt că mi se turbură capul şi inima. Ce grele-s de găsit mijloacele prin care să te poţi urca până la izvoare! Şi un biet îşi poate da sufletul înainte de-a fi făcut măcar jumătate drum.» (După traducerea de Iosif Nădejde.)

Şi astfel, deşi cred că am făcut mai mult decât jumătate de drum – în ceea ce priveşte lucrarea –, un sentiment de grijă – nu zic: «de teamă» – m-a tot mânat să adaog pagini în lucrarea mea, lipsindu-mă mereu de bucuria ce-aş fi avut atunci când câteva din acele pagini ar fi constituit o scrisoare către D-voastră.

Dar într-o scrisoare către Geo nu m-am putut abţine de a-mi exprima satisfacţia pentru faptul că scrisoarea D-voastre şi raportul mi-au apărut ca o iniţiativă de-a stabili şi-n ţara noastră acele raporturi de reciprocă curtoazie, ce trebuie să existe între oamenii gândirii filosofice, indiferent dacă aceştia sunt ori nu de acord în părerile lor. Cei cari au uitat necesitatea acestei curtoazii şi-ar putea-o eventual reaminti din discuţiile oamenilor din jurul lui Socrate.

Şi acum îngăduiţi-mi, vă rog, o privire asupra acelora din scrisoarea şi raportul D-voastre.

Asupra afirmaţiei D-voastre: «Am pornit, citindu-vă, cu gândul omului de şcoală (dacă vreţi al Maeştrilor Cântăreţi) de-a face mizerii şi iată-mă până la urmă cucerit....», e de observat că însuşi Richard Wagner, scriind uvertura la acea operă, a pornit – pare-se – cu gestul de ironie faţă de degenerarea în rutină a stilului contrapuntistic şi iată că – tot ca şi D-voastră – a sfârşit cu totul altfel decât a intenţionat, constituind un model clasic al acestui stil. Sunt oameni cari nu pot fi negativi nici chiar atunci când ar voi să fie.

Adăogaţi apoi: «De altminteri tocmai pe linia şcoalei, în sensul bun, trebuie să vă admir sistemul.»

Lăsând de o parte termenul «admir» – nu din modestie, nici falsă nici adevărată, ci întrucât socot că «remark» în accepţiunea sa lipsită de intenţie laudativă ar fi mai potrivit cu obiectivitatea filosofică –, vă mărturisesc că

aceasta a fost însăşi dorinţa mea: de-a mă afla pe linia şcoalei, în sensul bun (dar cât de dureros e pentru şcoală faptul că aţi găsit necesar să specificaţi că e vorba despre linia şcoalei în sensul bun!)

Şi acum vin la observaţia principală a răspunsului meu către D-voastră.

Spuneţi în scrisoare: «Ghicesc emoţia filosofică ce veţi fi simţit, în clipa când v-aţi dat seama că logica muzicii e a realului.» Iar în raport: «Toată desvoltarea de idei, atât critică cât şi sistematică, se rezolvă într-un plan neaşteptat, pe care autorul pare a-l stăpâni în propriu: câmpul creaţiei muzicale. Din logica acestuia va încerca el să facă logica realului...»

Chestiunea aceasta trebuie lămurită.

Dacă prin «logica realului» voim să înţelegem o logică ce se situează în afara logicii formale, – «real» fiind luat deci ca opus faţă de «formal», în cazul acesta da, se poate spune că logica muzicii e logica realului. În cazul acesta însă ar fi mai bine zis: logica muzicii e logica onticului, logica a ceea ce se situează dincolo de formele intelectului.

Dar, dacă «real» e luat în accepţiunea realismului critic, atunci chestiunea e mai puţin simplă. Deşi printr-o analiză mai adâncă a chestiunii, apare adevărată afirmaţia pe care mi-o atribuiţi, că logica muzicii e logica realului, eu totuşi nu am făcut textual această afirmaţie, ci: logica muzicii e logica realismului critic. Dar ce deosebire e între aceste două afirmaţii? Răspund: realul e numai unul dintre conceptele constitutive ale logicii realismului critic. Bunăoară să luăm această judecată de producţiune: «Lipsa opoziţiei produce în mod necesar (cauzează) opoziţia.» Cum lipsa opoziţiei – concept ce aparţine «relaţiei» – se găseşte în raport de corespondenţă reciprocă faţă de conceptul realului (realul pur) ce aparţine «calităţii», putem înlocui primul concept prin acesta din urmă şi astfel judecata de mai sus devine: «Realul (pur, lipsit de opoziţie) produce în mod necesar (cauzează) opoziţia (în sânul realului).» Astfel, «realul» este numai unul dintre elementele constitutive ale judecăţii – subiectul –, deci numai unul dintre elemntele constitutive ale logicii realismului critic. Şi cum judecata de producţiune de mai sus îşi are echivalentul său pe plan muzical, întrucât necesitatea înlănţuirii cauzale între conceptul subiectului – realul – şi conceptul predicatului – opoziţia – îşi găseşte corespondenţa în necesitatea înlănţuirii succesive a unora dintre elementele constitutive ale muzicii, urmează că realul singur nu poate constitui logica muzicii, – aşa cum el singur nu poate constitui logica realismului critic, ci numai în colaborare cu alte concepte. Totuşi, întrucât conceptul realului pur este generator spontan – şi încă în mod necesar generator spontan – al celorlalte concepte constitutive ale logicii realismului critic, urmează că, în înţelesul acesta profund, afirmaţia ce mi-o atribuiţi: logica muzicii e logica realului, devine justă şi desigur că privind la această profunzime, D-voastră mi-aţi atribuit o afirmaţie pe care textual nu am făcut-o, dar care se deduce prin analiză. Căci eu afirmând echivalenţa dintre logica muzicii şi logica realismului critic, se poate deduce la urma urmei că această logică, deşi este constituită prin mai multe concepte, ea se poate reduce la logica realului, întrucât acesta este generator al tuturor celorlalte concepte; şi astfel se poate deduce însăşi echivalenţa dintre logica muzicii şi aceea a realului.

Dar se iveşte acum următoarea antinomie:

Pe de o parte, am spus mai înainte că logica muzicii e logica onticului situat dincolo de formele intelectului. Pe de altă parte însă afirmăm acum că logica muzicii e logica realismului critic, care logică nu poate fi a onticului situat dincolo de formele intelectului, întrucât e constituită prin concepte, iar orice concept este – după realismul critic – un obiect, un substrat ontologic, privit sub o formă a intelectului.

Antinomia totuşi dispare dacă observăm că în afirmaţia: «logica muzicii e logica realismului critic», verbul «este» nu vrea să arate identitatea între logica muzicii şi aceea a realismului critic, ci numai echivalenţa între aceste două; echivalenţă ce există întrucât «obiectele» corespunzătoare percepţiunilor muzicii sunt înseşi acele corespunzătoare conceptelor realismului critic. Când «obiectele» ce corespund percepţiunilor muzicii sunt prezentate sub «formele» intelectului: relaţie, cantitate, calitate, modalitate, atunci aceste «obiecte» devin «concepte» constitutive ale realismului critic. Dar necesitatea înlănţuirii logice a acestor concepte nu e dată prin «forma intelectului» – ca la Kant –, ci e dată în «obiecte», respectiv în percepţiunile muzicale corespunzătoare acestor «obiecte». De aceea spunem că logica muzicii e logica realismului critic – precum şi invers: logica realismului critic e logica muzicii – întrucât în ambele cazuri e vorba despre percepţiunea uneia şi aceleiaşi necesităţi logice; dar într-un caz avem «logica realismului», pe când în celălalt caz percepţiunea necesităţii logice nu primeşte vreuna dintre «formele» intelectului, iar în acest de-al doilea caz avem logica muzicii. Astfel, cele două logici sunt una faţă [de] alta în raport de echivalenţă sau corespondenţă reciprocă, iar nu de identitate, întrucât într-un caz intervine «forma» intelectului iar în celalt nu.

Dar afirmând de astă dată acest raport, venim un moment în conflict cu însăşi definiţia pe care realismul critic o dă acestui raport. Căci, conform acestei definiţii, raportul de «echivalenţă» sau «corespondenţă reciprocă» e acela dintre conceptele la baza cărora avem identitate de obiect – identitate de substrat ontologic, dar diferenţă de «formă» a intelectului.

Bunăoară: «lipsa opoziţiei», «unitate pură» (unitate fără pluralitate), «real pur» sunt unul şi acelaşi «obiect» sau substrat ontologic, dar înfăţişat rând pe rând din trei «puncte de vedere» – sau sub trei «forme» – ale intelectului: 1) relaţie, 2) cantitate şi 3) calitate, astfel că avem de-a face cu trei concepte în raport de «echivalenţă» sau «corespondenţă reciprocă». Însă acest raport nu-l putem afirma între conceptul de «logică a realismului critic», întrucât am afirmat că primul dintre aceste două concepte se situează în afara oricărei forme a intelectului. Da, aşa este, dacă e vorba despre formele primordiale ale intelectului: relaţie, cantitate, calitate, modalitate. Dar cine, oare?, ascultând muzică, în absenţa acestor forme primordiale, nu vine totuşi cu un oarecare «punct de vedere», – fie oricât de obscur –, cu oarecare «formă» de înţelegere, cât de vagă? Iar pe măsură ce «punctul de vedere» se luminează, pe măsură ce «forma» se precizează, o apropiem de acele forme primordiale ale intelectului, astfel că anumiţi termeni tehnici ai muzicii stau în imediata vecinătate faţă de conceptele ce au la bază aceste «forme» ale intelectului, în special pe aceea a relaţiei. (Pentru acest motiv, în logica realismului critic, categoria «relaţiei» are o importanţă deosebită, astfel că, în prezentarea categoriilor, prima nu e – ca la

Kant – «cantitate», ci «relație».) Iar această vecinătate ne îngăduim ca, făcând un pas mai departe, aceşti termeni tehnici ai muzicii să-şi găsească echivalența lor cu celelalte concepte ale realismului critic, ele constituind o a cincea «tablă», ce s-ar putea adăoga la celelalte patru: 1) a relației, 2) a cantității, 3) a calității şi 4) a modalității.

Dar lămurirea deplină nu ați putea-o avea decât dacă însăşi D-voastră ați avea răgazul ce v-ar putea îngădui un nou sacrificiu de vreme, spre a citi aceea ce a intervenit nou în lucrarea mea.

Aceste noui elemente constitutive ale lucrării se găsesc în alăturatul manuscris. Văzînd acea etajare de titluri, subtitluri şi supratitluri, din noua înfățişare a copertei lucrării, posibil că se vor găsi unii cari vor zâmbi... Dar nu acelora se adresează lucrarea mea.

Voind să sfârşesc această scrisoare într-o atmosferă mai puțin aridă, printr-un element – să zic – de «omenesc», iată că, aducând la început vorba despre Faust, îmi reamintesc acum că, într-o conferință pe care a ținut-o la radio, prin 1942 ori 1943, dl Cezar Petrescu spunea că <u>romanul viitorului va fi romanul lui Faust care rupe pactul cu Diavolul...</u>

Nu ştiu cum a privit D-sa această chestiune şi până la ce profunzime a privit. Dar întrucât nici un fel de considerații nu m-ar putea face să repudiez o idee atunci când ea mi se pare adevărată – indiferent cine a formulat-o –, iar din punctul de vedere al realismului critic ideea dlui Cezar Petrescu apărându-mi adevărată, voi spune despre lucrarea mea că, dacă cu orice preț s-ar căuta un substrat psihologic al acestei lucrări, iar din acest substrat să se deducă vreo motivație de roman, ei bine, <u>această motivație de roman nu ar putea fi decât aceea a lui Faust care rupe pactul cu Diavolul...</u>

Şi astfel, în vreme ce vechiul Faust afirmă sensul Renaşterii, <u>spiritul noului Faust afirmă, prin realismul critic, sensul contrar, ce se îndreaptă spre un nou Ev Mediu, către o nouă Scolastică, în care şcoala se va regăsi pe linia bună</u>.

Dar spre deosebire de produsele spirituale ale Renaşterii, cari poate că sunt uneori mai mult «organizate» decât «organice», îmi permit să cred că în realismul critic, «organicul» predomină asupra «organizatului».

Însă mă tem că prin această lungă scrisoare, şi cu atât mai mult prin noul manuscris, v-am solicitat mai mult decât se cuvenea răbdarea şi bunăvoința, atât de generos acordate cu prilejul citirii precedentului manuscris.

Primiți, vă rog, expresiunea stimei mele cu totul deosebite.

Al. Bogza"

Un amănunt – „*alăturatul manuscris*", expediat odată cu scrisoarea din 12 februarie 1948, conține un nou capitol sau poate chiar o nouă carte – cea de-a treia – din *Realismul critic* pe care Al. Bogza avea să-l cuprindă, într-un sfârşit, în cele patru cărți ale primului volum. Însă, înainte de toate, din această scrisoare se întrezăreşte bucuria dialogului şi a confruntării ideilor între doi gânditori cu „afinități elective", menite a le spori precizia termenilor şi logica judecăților „dinamice", căci peste patru zile, Al. Bogza, simțindu-se dator cu noi argumente, îi trimitea lui Constantin Noica o epistolă suplimentară[16], care nu era şi cea din urmă:

„Câmpulung, 16 februarie 1948

Mult stimate Domnule Noica,

Îmi dau acum seama că, în scrisoarea anterioară, voind să vin cu lămuriri în jurul afirmației ce mi-ați atribuit, că: «logica muzicii e logica realului», am prezentat lucrurile într-un complex care și-ar fi avut rostul într-o altă situație decât aceea a unei încercări de lămurire în câteva pagini ale unei scrisori. Și astfel, îmi pun întrebarea dacă încercarea mea a reușit ori dacă nu cumva – dimpotrivă – am obscurizat chestiunea? În vederea acestei de-a doua eventualități, voi înlătura mai jos complexul din care ar putea proveni obscuritatea. Iată despre ce e vorba.

Pornind de la ipoteza că în afirmația: «logica muzicii e a realului», realul ar fi identificat cu onticul, astfel că afirmația ar voi să spuie: «logica muzicii e logica onticului», am recunoscut că în cazul acesta afirmația ar fi justă, întrucât – după realismul critic – legătura logică în succesiunea anumitor elemente constitutive ale muzicii oglindește însăși legătura logică dintre diferitele moduri succesive ale existenței.

Complexul la care m-am referit și care urmează a fi înlăturat, s-a constituit prin faptul că odată cu afirmarea raportului dintre «logica muzicii» și «logica onticului», am afirmat situarea onticului dincolo de formele intelectului.

Or, pe noi nu ne interesează aci raportul dintre «ontic» și «formele intelectului», ci raportul dintre «ontic» și «real», spre a vedea dacă în mod legitim putem identifica «onticul» cu «realul», astfel că, recunoscând ca adevărată afirmația: «logica muzicii e logica onticului», să urmeze că e adevărată însăși afirmația: «logica muzicii e logica realului».

După realismul critic, sfera «onticului» e mai largă decât aceea a «realului». Căci realul – realul pur – este unitate pură (unitate fără pluralitate), pe când „onticul" cuprinde în sfera sa și pluralitatea, atât pură, cât și în sinteză cu unitatea, în acest din urmă caz constituind totalitatea, sau mai bine zis întregul. «Realul pur» este lipsa opoziției, pe când «onticul» cuprinde și opoziția, atât pură, cât și în sinteză cu realul, în acest de-al doilea caz constituind opoziția în sânul realului.*

Dar deși realul pur este numai unul dintre modurile onticului, a căror succesiune necesară constituie logica onticului și deci logica muzicii, – astfel că realul singur nu e decât unul dintre elementele constitutive ale acestei logici – totuși se poate spune că «logica muzicii e a realului», dacă ținem seama că toate celelalte moduri ale onticului sunt create printr-o necesitate ce e dată în însuși conținutul realului. Astfel, deși într-o judecată de producțiune realul pur este numai unul dintre termenii judecății – subiectul – el atrage după sine conceptul predicatului printr-o necesitate care însă nu e aceea a judecăților analitice, ci e însăși necesitatea cauzală, care de astă dată se reduce la necesitatea logică. Iar această necesitate a realului – ca subiect al unei judecăți de producțiune –

** Întrebuințăm termenul „totalitate", întrucât însuși Kant întrebuințează acest termen atunci când, de fapt, e vorba despre întreg. Iar în confruntarea noastră cu Kant voim să păstrăm terminologia acestuia (n. a.).*

de-a atrage după sine conceptul predicatului printr-un act de spontaneitate cauzală – deci printr-un act de creațiune –, își găsește corespondența pe plan muzical în necesitatea acelui element care se numește «sensibila expansiune» de a-i urma «tonica».

În înțelesul acesta da, logica muzicii e a realului, întrucât realul, deși este numai un element logic, el generează celelalte elemente; deși este numai o parte din «ontic», el este elementul din care descinde tot ce aparține «onticului».

Al. Bogza"

Un alt fragment de scrisoare[17], cu scris ordonat, fără corecturi, cu cerneală neagră, pe o singură pagină, format A4 (30,5 x 21,5 cm), din același sortiment de hârtie – ca și o ciornă a scrisorii din 16 februarie 1948 – însă la o dată mai târzie, conține amănunte ce presupun că între Constintin Noica și Alexandru Bogza schimbul epistolar a fost mult mai bogat decât se poate reconstitui astăzi:

„Mi-am dat seama mai târziu că, în scrisoarea precedentă, am exprimat ceva greșit. Spuneam: «... dacă lucrarea mea ar fi într-adevăr astfel, ea ar fi: 'destul de ... ratată', întrucât ar fi ratată însăși intenția ce stă la baza acestei lucrări: intenție de violentă revoluționare a gândirii omenești. Într-adevăr, ce a violentat mai cumplit normele presupuse 'firești' ale gândirii omenești, decât ideea că spațiul e ... inextins, adimensional?»?!

Cam așa am scris, pe cât îmi aduc aminte.

Țin însă să rectific:

Nu intenția a fost violenta revoluționare a gândirii. Intenția ce stă la baza lucrării a fost alta: de a găsi o explicație a fenomenelor muzicii, în cadrul normelor obicinuite ale gândirii. Dar explicația căutată a condus la o necăutată, la o neintenționată, ci cu totul spontană revoluționare a acestor norme. «Violenta revoluționare» se datorește deci nu «intenției» de la baza lucrării, ci intuiției fundamentale și generatoare a lucrării, intuiției în virtutea căreia intenția își ajunge scopul.

Aș fi însă fericit dacă lucrarea mea, înainte de-a revoluționa prin conceptul spațiului adimensional, ar reuși să revoluționeze ... fondurile Fundației, găsindu-se suma necesară tipăririi, care – recunosc – nu va fi deloc... adimensională!"

Din păcate, nu avem la îndemână nici referatul propriu-zis semnat de Constantin Noica și nici scrisoarea acestuia în legătură cu lucrarea lui Al. Bogza; să sperăm, totuși, că ele se vor afla între manuscrisele rămase de la cei doi filosofi.

Oferim cititorilor cel de al doilea referat pe care Constantin Noica l-a întocmit după aproape treizeci de ani, în 1975, la scurtă vreme după moartea fratelui mai mare al lui Geo Bogza. În fapt, în ziua de 4 ianuarie 1974, atunci când apărea în revista „Contemporanul" tableta intitulată *Alexandru*, filosoful Constantin Noica se grăbea să-i scrie lui Geo Bogza, pe o carte de vizită:

„Dragul meu,

Vroiam să-ți spun un fierbinte la mulți ani. Nu-l mai pot spune și pentru fratele d-tale. Primește-mi condoleanțele și încredințează-mi opera lui. Voi îngriji de ea ca un frate.

C. Noica"

Peste opt luni de zile, descoperind între manuscrisele sale cele două scrisori pe care Al. Bogza i le trimisese în iarna anului 1948, Constantin Noica i le returna lui Geo Bogza cu următoarea precizare:

„28. VIII. 974, Bucureşti

Iubite prietene,

Cu prilejul Sf. Alexandru 1974 îţi trimit scrisorile alăturate ale fratelui d-tale, primite în 1948. Le vei adăuga la dosarul Alexandru Bogza, un dosar pe care îl va deschide cineva într-o bună zi, sunt sigur; aşa cum sunt sigur că va încerca emoţia pe care am resimţit-o eu în 1948.

Când reapari? Tăcerea d-tale prelungită e dureroasă.

Al d-tale, cald
C. Noica"

Aşa se face că, în aprilie 1975, manuscrisul *Realismul critic* al lui Al. Bogza – de data aceasta în versiunea cu cele 1 661 de pagini al volumului I şi încă alte 1 359 ale volumului al doilea – avea un nou referat[18] semnat de C. Noica:

REFERAT DESPRE REALISMUL CRITIC *DE ALEXANDRU BOGZA*

Lucrarea, de peste 3 000 pagini de manuscris, a lui Alexandru Bogza reprezintă unul din cele mai uluitoare monumente ale gândirii româneşti. Timp de 50 de ani – între 1920 şi 1970 – un om retras a gândit şi regândit, până la delirul din ultima parte a lucrării, un sistem filosofic izvorât din confruntarea cu criticismul kantian şi revărsat apoi peste tot cuprinsul lumii reflectate în singurătatea unui om.

Ca document uman, lucrarea ar trebui luată întreagă în consideraţie, cu sentimentul că orice act de cultură dus până la capăt ia un caracter delirant în singularitatea lui. (Partea a doua a lucrării, cu dialogul între făpturi alegorice şi figuri istorice, nu sună mai straniu decât partea finală din Logica budistă *a marelui învăţat rus Tscherbasky, de pildă.) Dar pentru a valorifica lucrarea, până la cercetarea ei completă de către cineva ca document uman, se pot desprinde câteva părţi din ea, constituind tot atâtea cărţi, dintre care prima ar trebui neapărat propusă spre editare.*

Lunga introducere (p. 24–175), deşi plină de idei interesante şi ea, poate fi deocamdată lăsată de o parte, cum de altfel spune şi autorul undeva către cititorul grăbit. În schimb ceea ce urmează ca o primă parte:

1) Teoria sensibilităţii *(p. 176–410) alcătuieşte o lucrare autonomă, ea merită să fie editată în primul rând, atât pentru ea însăşi cât şi pentru că orice altă carte desprinsă din lucrare ar presupune ideile cuprinse în ea.*

În această Teorie a sensibilităţii, unde se desfăşoară o lungă şi remarcabilă de adâncită confruntare cu criticismul lui Kant, autorul pune în joc cel puţin două idei de prin ordin, ce par de altfel a fi fundamentale pentru sistemul său. (În treacăt fie spus, adică idei mari sunt de ajuns spre a spune în filosofie ceva nou.)

Ideile sunt:

1) Nu percepem realul, ci opoziția din sânul realului;

2) Afecțiunea sensibilă nu se exercită numai prin acțiunea obiectului (cum spune Kant, odată cu toată lumea), ci și prin dispariția lui.

Aceste idei îi îngăduie autorului să facă o extrem de serioasă analiză a senzației, atât din punctul de vedere al intensității, cât și din cel al extensiunii. Diverse mari teme filosofice începând cu subiect-obiect, spațiu-timp etc. capătă un aspect nou, chiar dezlegări adevărate, pe care autorul le sprijină pe unele date ale științei noi, în primul rând ale fizicii noi, în măsura în care putea s-o dețină. În orice caz, lucrurile sună bine și cartea aceasta trebuie pusă sub ochii oamenilor de cultură uneori.

2. O a doua carte (p. 659–754), mai mică dar de tot interesul și ea, ar fi dată de încercarea cutezătoare pe care o face autorul de a da „un nou fundament" mecanicii universale. Ceea ce pare a face prețul acestei cărți este că ea conduce la o „mecanică vibratorie", extrem de sugestivă în ea însăși dar și prin aceea că e în consonanță cu teoria muzicii care urmează.

3) De la p. 754–931, autorul schițează o teorie a muzicii care – dată fiind specialitatea lui – nu poate fi lăsată nevalorificată. Ea se intitulează Bazele filosofice ale muzicii, *cuprinzând atât o primă parte efectiv teoretică, cât și o parte istorică (Evoluția formelor muzicale), ce par, la prima vedere cel puțin, de o mare originalitate. Aș sugera editarea acestei opere îndată după* Teoria sensibilității, *dacă nu se poate cuprinde în una ori alta din opere și „teoria mecanicii vibratorii".*

4. (Am trecut peste Logica realismului critic, *p. 412–658, care ar putea fi mai vulnerabilă, din perspectiva logicii moderne. În schimb:)*

Evoluția spiritului omenesc printr-o extensiune a bazelor filosofice ale muzicii (p. 932–1404) ar reprezenta una din cele mai originale încercări de filosofia culturii din gândirea românească. Ea merită cel puțin să fie cercetată cu atenție în manuscris, dacă nu poate fi desprinsă ca o lucrare autonomă. În realitate, le presupune pe celelalte trei. Dar nu s-ar putea propune unei edituri aceste 4 lucrări în întregul lor?

Restul vol. I al lucrării lui Alexandru Bogza cuprinde confruntări cu alte filosofii și o expunere sintetică asupra întregii opere.

Cât despre vol. II, de peste 130 de pagini și el, rămâne să fie cercetat cândva doar ca „document uman".

În rezumat.

Se pot desprinde cel puțin patru lucrări din opera lui Al. Bogza. Prima, Teoria sensibilității, *ar trebui dactilografiată de pe acum și – eventual cu unele precizări introductive – prezentată unei edituri. Aș fi oricând gata să fac acest lucru, în convingerea că dau culturii filosofice românești o întâlnire cu Neașteptatul și Neobișnuitul.*

Febr. 1975

Constantin Noica

Dar e posibil ca la editură să fi fost necesar încă un referat[19] din partea lui Constantin Noica, astfel că acesta mai adauga câteva rânduri pe o singură pagină:

SCURT REFERAT

Volumul de față face parte dintr-o operă filosofică mai vastă, Realismul critic, *la care Alexandru Bogza († 1973) a lucrat timp de 40 ani fără a publica nimic.*

Teoria sensibilității *deschide (printr-o adâncită confruntare cu Kant) o vastă viziune filosofică, lucrarea având totuși un caracter autonom. În cazul că se va socoti necesar, volumele următoare (încă trei) vor fi puse și ele la dispoziția Editurii.*

Așa cum apare din lucrările sale în manuscris, Alexandru Bogza ar putea fi socotit unul dintre cei mai originali gânditori români. Subsemnatul stau la dispoziția Editurii cu un referat mai întins, fie asupra lucrării de față, fie asupra ansamblului operei.

30.V.975

Constantin Noica
Tel. 450277

Răspunsul se va da pe adresa:
Geo Bogza, Piața Cosmonauților 5A
Loco 22
(tel. 138269)

Probabil că, după oarecare tergiversări ale Editurii, fără a trage mare nădejde că lucrarea fratelui său va intra prea devreme la tipar, Geo Bogza s-a văzut nevoit să realizeze două copii xerox pentru cele 1 661 + 1 359 de pagini ale *Realismului critic* al lui Alexandru Bogza; originalul a fost donat Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, cu următoarea

Notă asupra acestei donații

Manuscrisul Realismul critic *de Alexandru Bogza, donat de mine Bibliotecii Academiei, a fost împărțit de autor în două volume, pe care le-am așezat în 8 cutii, astfel*

Vol. I // p. 1–482 / p. 483–818 / p. 819–1 292 / 1 293–1 661

Vol. II // p. 1–275 / p. 276–711 / p. 712–1 078 e / 1 078 f – 1 359.

Numeroase pagini sunt dublete, triplete, ca numerotare cu a, b, c etc. încât numărul lor real este mult mai mare decât adunarea cifrelor finale: 1 661 și 1 359, ale celor două volume.

Pagina 1 359 a vol. II, ultima pagină a lucrării, care cuprinde 4, 5 rânduri finale, s-a pierdut.

Lucrarea se încheie cu Philognosius şi Kalegnosis, *tomul I:* Prezentarea poetică, *tomul II:* Discurs simfonic şi prezentarea filosofică..., *aflându-se în faţa volumului.*

Pentru formarea unei idei sumare, aşez la începutul manuscrisului un „referat" semnat de C. Noica şi o schiţă de portret moral al autorului, pe care am publicat-o în „Contemporanul" îndată după moartea sa.

Geo Bogza

20 Februarie 1977

Împărţirea s-a făcut în scopul ca în fiecare cutie să se afle unul sau mai multe capitole de sine stătătoare, iar nu un număr egal de pagini. Din această cauză cutiile nu sunt pline, ci rămâne liber un mic spaţiu. Rog să se păstreze această împărţire care, chiar dacă solicită 10, 15 cm de spaţiu în plus, sistematizează în schimb manuscrisul.

Menţionez că numeroase pagini...[20].

Dar, vai, aveau să mai treacă încă şapte ani de aşteptare, cu slabe speranţe, până la intrarea lucrării pe făgaşul care o putea duce spre tipar. S-a ales însă doar o parte, care ar fi rezistat cenzurii din „epoca de lumină" şi în momentul plecării în străinătate, în ziua de 26 august 1978, Constantin Noica îi expedia lui Geo Bogza un „Cuvânt înainte", însoţit de o scurtă scrisoare:

„26. VIII. 978, Bucureşti
(în momentul plecării)

Iubite Domnule Bogza,

Iată «Cuvântul înainte» şi sumarul cărţii pe care am predat-o ieri la Editura Ştiinţifică, lui Mâciu personal. El pleacă din Ţară pentru câteva săptămâni, dar a dispus – la sugestia mea – ca lucrarea să fie dată lui Al. Tănase pentru referat.

Mi-a făgăduit că o va publica la anul, odată cu a lui Joja.

Cu nesfârşită dragoste către d-ta şi amintirea fratelui Alexandru.

Al d-tale

C. Noica"

Referatul la *Realismul critic* al lui Al. Bogza, întocmit, de această dată, de Al. Tănase, ar fi al şaptelea şi trebuie să se fi păstrat în arhiva Editurii, căci lucrarea, aşa trunchiată, a văzut lumina tiparului abia peste alţi cinci ani, în 1983, fără alt ecou în presa vremii decât două-trei recenzii, din care una semnată, cu pseudonim, de către bucovineanul Victor Săhleanu. Aşadar, cartea a trecut ca şi neobservată şi, în mod evident, scriitorul Geo Bogza nu dorea să facă prea mare „vâlvă" în jurul numelui, vieţii şi sistemului filozofic al fratelui său Alexandru.

Cum Academia R. S. R. nu s-a grăbit să-i răspundă imediat în scris lui Geo Bogza, ori a dat la vreme numai un răspuns verbal, documentul[21] cuvenit a fost emis după doi ani de zile de la primirea donaţiei:

Academia
Republicii Socialiste România
Biblioteca

data 5. III. 1979

Nr. 2.311

Tovarăşului
Academician Geo Bogza
Str. Luterană nr. 1
Loco

Stimate Tovarăşe Academician,

Prin prezenta vă confirmăm, din nou, primirea manuscrisului operei dv., CARTEA OLTULUI precum şi a manuscriselor lucrărilor lui Alexandru Bogza, PHILOGNOSIUS ŞI KALEGNOSIS şi REALISMUL CRITIC, pe care aţi avut amabilitatea să le donaţi Bibliotecii Academiei R. S. România.

Aceste valori au fost incluse în colecţiile Cabinetului de Manuscrise.

Vă rugăm să primiţi călduroase mulţumiri şi totodată asigurarea deosebitului nostru respect şi consideraţie.

DIRECTOR
Prof. Jean Livescu, m. c.

Ce se întâmpla cu *Realismul critic* la Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică din Bucureşti, e mai greu de spus. Dactilografierea, colaţionarea, întregirea referinţelor bibliografice şi rotunjirea argumentelor pentru convingerea forurilor superioare ca să aprobe tipărirea lucrării s-au prelungit vreme de câţiva ani. Caseta editorială menţionează: „Redactor: Dan Petre. Tehnoredactor: Constantin Iordache. Coli de tipar: 26,75. Bun de tipar: 09.03.1983", ceea ce însemna încă un an de aşteptare faţă de înscrisul pe pagina de titlu: 1982.

Într-un cuvânt, cel ce stârnise *„una dintre cele mai pure întâmplări ale spiritului petrecute pe pământ românesc"* îşi dormea liniştit, de aproape zece ani, somnul veşnic în ţărâna Cimitirului Bisericii „Adormirea Maicii Domnului" din Câmpulungul Moldovenesc, adică în pământul Bucovinei, unde cronicarul ar trebui să scrie încă mai apăsat: *Nasc şi în Bucovina întâmplări ale spiritului...*

NOTE

1 Alexandru Bogza, *O prefaţă la „Realismul critic"*, în „Astra", Braşov, nr. 10, octombrie 1988, p. 7.
2 Alexandru Surdu, *Muzică şi dialectică*, în „Astra", ed. cit., p. 6.
3 Publicat în „Bucovina ilustrată", Câmpulung Bucovina, an. I, nr. 1, ianuarie–iunie 1997, p. 6.
4 Petru Comarnescu, *Referat asupra manuscrisului: „Realismul critic"*, în „Tribuna", Cluj-Napoca, nr. 36, 8 septembrie 1988 (cu note de I. Filipciuc), p. 8.

5 Afară de titlul lucrării, toate sublinierile din textul referatului sunt făcute de către Al. Bogza, cu creion roşu, aici adăugând „?!".
6 Aceeaşi subliniere, marcată prin „?".
7 Dublă subliniere şi „!", după care urmează un asterisc trimiţând la o notă autografă a lui Al. Bogza, tot cu creion roşu: „A se vedea şi Anticipaţiile percepţiunii în formularea din ed. a II-a", probabil din *Critica raţiunii pure* de Immanuel Kant, în traducera românească a lui Traian Brăileanu, apărută în 1930, şi rămasă în casa în care a locuit Al. Bogza în Câmpulung Moldovenesc.
8 Subliniere marcată cu „?".
9 Idem.
10 Un asterisc la cuvântul „poate", iar sub voce, nota lui Al. Bogza, cu cerneală neagră: „Spaţiul şi timpul inextins sau adimensional este nu «poate», ci hotărât este conceptul ce are la bază recunoaşterea falsităţii raportului de coexistenţă între conceptul de spaţiu – respectiv timp – şi conceptul de «dimensional» şi în consecinţă substituie, în locul acestui fals raport, firescul raport de succesiune".
11 Inedit, scrisoare din 26–31 august 1946.
12 Textul este dactilografiat pe două pagini format A4 (21 x 30 cm), Sebastian Popovici, *Referat asupra lucrării „Realismul critic" de Al. Bogza*, în „Astra", Braşov, nr. 10, octombrie 1988, p.7. În spaţiul de deasupra acestui titlu, filosoful Mircea Florian face următoarea menţiune cu cerneală neagră: *„Din lipsă de timp, am regretat că n-am putut ceti cu atenţia cuvenită manuscrisul dlui Bogza. Dl Sebastian Popovici, profesor de filosofie şi subdirector, mi-a înaintat acest referat după o lectură conştiincioasă"* şi semnează „M. Florian".
13 Al. Bogza subliniază cu creion roşu, la punctul 1 (*Teoria sensibilităţii*) cuvintele: „porneşte de la concepţia fizicei actuale asupra spaţiului şi timpului", iar la punctul 2 (*Logica realismului critic*), cuvintele: „autorul ia poziţie împotriva determinismului ştiinţific", marcându-le cu un semn de întrebare şi altul de mirare „?!". Cuvintele „servindu-se de două feluri de judecăţi cu totul personale" au fost suprimate cu două linii, cu aceeaşi peniţă şi cerneală de către Mircea Florian.
14 Sub punctul care încheie fraza, autorul referatului semnează cu cerneală neagră „Seb. Popovici", iar dedesubt, puţin mai în stânga, pune data „15. III. 946", subliniată cu două linii.
15 Din aceeaşi scrisoare către Geo Bogza, din 26–31 august 1946.
16 Inedit.
17 Idem.
18 Inedit, manuscris olograf, cu cerneală albastră, pe patru coli de hârtie format A4 (21 × 30 cm), pe care l-am transcris întocmai, cu o singură corecţie: din cele două grafii ale termenului *filozofie – filosofie*, am generalizat-o pe cea din urmă. Copia dactilografiată întocmai are câteva corecturi operate chiar de Constantin Noica şi anume: „unul din cele mai uluitoare monumente" devine *„un uluitor monument"*; din sintagma „un om retras" se înlătură *„retras"*, din „până la delirul din ultima parte", avem *„până la exaltarea..."*; „cuprinsul lumii reflectate" devine *„cuprinsul lumii aşa cum se reflectă"*, ceea ce nu schimbă în mod esenţial semnificaţia întregului referat dactilografiat, în care, pe margine, sunt notate cu creionul negru şi alte observaţii, greu descifrabile.
19 Inedit.
20 Pentru a se aprecia valoarea de „document uman" a celui de-al doilea volum, pe care Alexandru Bogza l-a inclus totuşi sub titlul şi pavăza *Realismului critic*, vom reproduce primele pagini:

ALEXANDRU BOGZA

Realismul critic

Contribuţie la formarea justă a acestei noţiuni,
prin rectificarea a însuşi conceptului de Real pur,
care astfel devine corespondentul filosofic al conceptului
de Dumnezeu. Se constituie în consecinţă:

Un nou For legislativ al Cunoştinţei omeneşti
în manifestarea acesteia concomitent raţională şi afectivă,
ducând la o sinteză filosofică între Ştiinţă, Artă şi Morală,
pe care se fundamentează
Un nou edificiu al Şcoalei.

Volumul al doilea
în care intervenţia intensă a sentimentului duce
la o contopire între Artă şi Morală, dar subsistând
în însuşi elementul raţional se ajunge la contopirea
acestora cu însăşi Ştiinţa, constituindu-se astfel sinteza
Eukalegnosis

Condiţia primordială a păcii în lume este
împăcarea Raţiunii şi a inimii omeneşti.
Împăcarea primeia o aduce Eugnosis, a celei
de-a doua Kalegnosis, iar cu împăcarea dintre
Raţiune şi inimă vine
Eukalegnosis. [p.1]

Condiţiile fizico-matematice ale Muzicii –
Idealul numerologic al Ştiinţei:
Eugnosis;
Fenomenele psihice corespunzătoare:
Kalegnosis;
Relaţia dintre acestea două, explicată prin
Descoperirea raportului lor de corespondenţă reciprocă:
Eukalegnosis. [p. 1a]

Completarea epigrafului din volumul întâi

Metafizica apare ca o situare totală în afara fizicii, numai atât cât fizica e insuficient dezvoltată, astfel că progresul acesteia din urmă în mod necesar atrage intervenţia metafizicii în constituţia fizicii, sfera primeia întretăindu-se cu a cesteilalte. După cum ceea ce e considerat ca „iraţional" apare ca atare numai atât cât hotarele raţiunii sunt ştirbite, astfel că o lărgire a acestor hotare atrage după sine integrarea în sfera raţiunii a aceea ce astfel apare ca o situare în domeniul „iraţionalului."

Prin această lărgire a hotarelor raţiunii, pe care o aduce Eukalegnosis, sfera metafizicii se întrepătrunde nu numai cu sfera fizicii, ci şi cu aceea a unei biologii la rândul ei lărgită, astfel că aceasta se prezintă – dacă vrem să zicem aşa – ca o „metabiologie". Iar Teologia e ea însăşi o metabiologie, în care conceptele utilizate de gândirea omenească, în acţiunea ei de cunoaştere, sunt traduse prin metafore [p.1b].

Urmează un *Dialog* [p. 1c], prin care se evocă fondul acestui de-al doilea volum, personajele fiind *Tertulian, Pascal, Un teolog, Eugnosis, Kalegnosis, Un personaj suspect,*

Philognosius, Combarieu, Un bărbat, Antignosis, Kant, Un sceptic [p. 1z 14]. Pagina 2 conține *Cuvântul autorului adresat Şcoalei*, cu o explicație preliminară şi un poem liric încheiat la p. 100 d.

Partea a doua, *Banchetul la inaugurarea Şcoalei*. O scenă de teatru poate înfăţişa o sală de banchet. De astă dată situaţia e inversată: sala de banchet se transformă într-o scenă, pe care se va desfăşura Drama de azi a Spiritului omenesc. În afară de cei invitaţi înainte, vor fi prezenţi în sală şi dintre înaintaşi. Şi unii care n-ar avea ce căuta... Precum şi unul care vine totdeauna nepoftit.

A. Motivaţii.

1. Motivaţia prezentării mai înainte a unei poveşti alegorice.

2. Motivaţia a însuşi acestui banchet: dorinţa de-a coborî de pe piscul abstracţiunilor în plin omenesc, legând problema de căpetenie a realismului critic – aceea a realului – de veşnica preocupare umană: aceea a Fericirii [p. 101].

Erată. Unde se va găsi numele Philognosis, se va corija, introducându-se litera „u" înaintea lui „s" final, astfel: Philognosius.

3. Negaţia Fericirii umane – negaţia Spiritului omenesc; Drama contemporană a acestuia şi factorii ei de căpetenie, Antignosis şi Infraomul.

4. Problema „realului" [p. 102]. Copia xerox a volumului II se încheie cu p. 1 358 şi menţiunea cu cerneală albastră: „Pagina 1 359, ultima a lucrării, care nu ştiu cum s-a pierdut, mai cuprindea trei, patru rânduri şi se încheia cu numele lui Wagner. Geo Bogza / 12 mai 1984", probează faptul că fratele a revăzut materialul şi după apariţia ediţiei din 1982.

21 Inedit.

SUMMARY

The original philosophic system put together by Alexandru Bogza is still very little known; the same is true of the documentary material necessary to reconstruct the intellectual itinerary of his professor in Câmpulung Moldovenesc. The texts published by Ion Filipciuc come to support the rediscovery of a manuscript of over 3,000 pages constructed as a dialogue between Kantian idealism and critical realism. Completed, in a first version, in 1939 and structured in two volumes, the work was entrusted to the academic Traian Brăileanu from Cernauti, who – without writing a proper review according to academic canons – encouraged, through his letters, the anti-Kantian criticism initiated by Alexandru Bogza.

Perceiving the serious consequences of the political situation in the country, Bogza tried to have the manuscript of the *Critical realism* published in the autumn of 1945 by the Royal Foundation in Bucharest. The manuscript got in the hands of Petru Comarnescu, who back then was perhaps less prepared to understand and to accept the originality of a 'musical' philosophy; the review signed by the art critic deeply displeased the author of the work. The assessment of Sebastian Popovici also failed to match Bogza's expectations. Constantin Noica alone showed enthusiasm for the novelty of the philosophical system. Despite promises of assistance and good references from Al. Tănase, Alexandru Bogza's work only came out in print – in a truncated version – in 1983. The book went almost unnoticed, signalled in just two or three reviews, among which one signed, with an alias, by the Bukovinian Victor Săhleanu.

INTERTEXT EMINESCIAN ÎN LITERATURA ROMÂNĂ DIN NORDUL BUCOVINEI

Elena Apetri

Cernăuți

Fenomenul intertextualității începe a fi teoretizat şi urmărit, mai ales, în ultimele 3–4 decenii, însă a fost definit încă în anul 1929, când teoreticianul rus M. Bahtin, pornind de la studierea *„dialogismului* în romanele dostoievskiene, ajunge să definească această relație, a fiecărui enunț cu alte enunțuri, ca fiind o caracteristică fundamentală a discursului"[1]. Ceva mai târziu, fenomenului definit de Bahtin, Julia Kristeva i-a dat o interpretare terminologică nouă. Astfel în jurul noțiunii de *intertextualitate*, în diferite perioade, au apărut mai multe opinii privind definirea şi tipologia conceptului.

În esență, prin intertextulitate se instituie, într-un mod specific, un dialog între diferite literaturi naționale, sau între creațiile unor scriitori din epoci diferite, precum şi între creațiile aceluiaşi scriitor. Deşi perioada celor mai înverşunate discuții corespund anilor '60 ai secolului trecut, ele rămân şi azi un domeniu important de cercetare literară.

Fenomenul intertextualității în literatura nord-bucovineană are atât elemente comune cu literatura lumii, cât şi elemente specifice, care se manifestă diferit în anii de până la 1990 şi după 1990, elementul comun fiind, în toate timpurile, apartenența la literatura română.

Deoarece urmărim natura şi funcționarea acestui procedeu stilistic în literatura nord-bucovineană, trebuie să revenim la perioada postbelică, când în nordul Bucovinei (ca şi în Basarabia) intertextul, pe lângă funcțiile lui tradiționale (de vitalitate a textului, îmbogățire cu noi valori semantice, de stabilire a genezei şi de receptare a textului literar etc.), se prezintă atât ca mijloc al sincronizării cu procesul literar din țară, cât şi ca un procedeu de păstrare a specificului literar național. Or, aceeaşi intertextualitate permite asigurarea atingerii scopului final, pus în fața reprezentanților literaturii din acel timp: „Formați la şcoala sovietică, dar, în acelaşi timp, atenți şi la procesul literar din Țară, urmărind noutățile editoriale ajunse în centrul arborosean prin rețeaua schimbului de carte dintre țările CAER, scriitorii români din nordul Bucovinei şi-au asumat sarcina, deloc uşoară, de a reface la Cernăuți, în condiții vitrege, practic din ruine, instituția literelor române, aflată şi acum în şantier"[2].

Din acest punct de vedere, în sens larg, prin noțiunea de *intertext* în literatura bucovineană înțelegem, în primul rând, *intertextul românesc*, acesta manifestându-se prin interacțiunea operelor autentice româneşti cu cele din Bucovina.

Pornind astfel de la opera lui Vasile Levițchi[3], până la producțiile literare de azi, vom atesta elemente de intertext din balada populară *Mioriţa*[4], precum şi din operele lui T. Arghezi (la V. Levițchi), N. Stănescu (la V. Tărâțeanu), G. Bacovia (la I. T. Zegrea) etc. Din toate acestea, ca model esențial, planează asupra poeziei nord-bucovinene româneşti intertextul eminescian. Valoarea de ghid fundamental al operei lui M. Eminescu pentru desfăşurarea procesului literar în perioada de după război este apreciată de către istoricul şi criticul literar M. Cimpoi, ca fiind o constantă a literaturii basarabene (fenomen specific şi pentru nordul Bucovinei): „Ca şi Dante la ieşirea din Infern, scriitorul basarabean reprezentativ va vedea stelele. Căci a avut drept călăuză lumina incandescentă a Luceafărului eminescian din care el şi-a făcut o icoană"[5].

Criticii literari nu vorbesc concret despre procedeul intertextualității eminesciene, ei văd în creația lui M. Eminescu un model pentru literatura de mai târziu: „De fapt în secolul XIX şi în primele decenii ale secolului XX au existat două mari etape succesive în istoria literaturii româneşti din Bucovina: epoca Alecsandri şi epoca Eminescu. Nu e vorba de o simplă pastişare a operelor marilor clasici (deşi n-au lipsit nici asemenea încercări), ci de o concepție, de un model de tip Alecsandri [...] şi alta eminesciană, de expresie prin excelență metaforică, cu vers de tonalitate specifică liricii marelui poet – la T. Robeanu, Adrian Tergaci, şi mai cu seamă la poeții bucovineni din secolul XX"[6]. Acest model, fără îndoială, integrează în sine şi intertextualitatea.

Intertextul eminescian este întâlnit atât în poezie şi proză, cât şi în publicistica bucovineană. Avem în vedere volumele cu studii publicistice ale lui V. Levițchi (*Multe trec pe dinainte*) şi V.Tărâțeanu (*Iluzii şi lanțuri*), opere cu o vădită asimilare a textului şi a contextului eminescian.

Prezența intertextului eminescian s-a materializat mai pronunțat în creațiile reprezentanților generațiilor şaizeciste şi şaptezeciste (V. Levițchi, V. Tărâțeanu, I. T. Zegrea, S. Gociu etc.). Deceniul al optulea, lipsit de rod în creații literare bucovinene, este urmat de epoca nouăzeciştilor postmoderni, la care intertextul este folosit mai rar ca modalitate artistică. Atestarea elementelor intertextuale în unele scrieri contemporane, este produsul de mai târziu al aceloraşi şaptezeciști de cândva.

Ne propunem să demonstrăm în acest studiu în ce măsură poezia bucovineană se lasă traversată de textul eminescian şi care sunt valorile literare ale acestor interacțiuni textuale.

FORME INTERTEXTUALE DE DIALOGARE CU EMINESCU

Ar fi, desigur, o banalitate să ne mai întrebăm de ce am pornit de la Luceafăr? De ce Eminescu? Cunoscutul răspuns constă în excepționala-i genialitate. Eminescu, reprezentând „o temă de meditație națională inepuizabilă"[7], este, în acelaşi timp, şi o sursă inepuizabilă de inspirație; este marele model de poezie. Românii au o perpetuă nevoie de Eminescu, care capătă o semnificație dublă acolo, unde acest popor e cunoscut ca minoritate, precum au devenit şi românii nord-bucovineni, pentru care prezența lui Eminescu prin text constituie un indice definitoriu în argumentarea naționalității lor.

Poezia *La mormântul lui Aron Pumnul*[8] semnifică atât debutul literar al lui Eminescu, cât şi începutul unui dialog al poetului cu Bucovina: „Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină...". Indirect, acest dialog continuă şi astăzi. Este dialogul Bucovinei cu Eminescu. Diferite sunt căile dialogării cu poetul genial, cea mai însemnată, însă, este totuşi calea realizată prin intermediul *cărţii*, bazată pe procedeul *intertextualităţii*. Analizând, aşadar, poezia nord-bucovineană din perspectiva interacţiunii cu textul eminescian, vom aborda, desigur, şi alte aspecte ale *intertextualităţii* oferite de sursele poetice cercetate.

Operele poetice bucovinene, care ne pun la dispoziţie intertextul eminescian, ne permit totodată să vorbim şi despre o tipologie a acestui fenomen. Astfel, putem afirma că cea mai frecvent întâlnită şi definitorie, chiar în acest context, este *intertextualitatea explicită*, „materializată în text prin reproducerea elementelor împrumutate"[9]: *Teii* vechi din Bucovina / te-au văzut, te ştiu, te simt / şi-nfloresc, a câta oară, / prin *pădurea de argint*. / *Teii* mari, străjeri de drumuri, / te-mbiau la umbra deasă, / când mi-ai cunoscut meleagul, / când porneai pe jos acasă. / *Codrii* se mai ţin şi-acuma / şi *te-ndeamnă să rămâi*, / să te *culci lângă izvoare* / şi cu *braţul căpătâi*, / să *cutreieri dus pe gânduri* / prin *desişul de făget*, / *îngânat de glas de ape*, / ca pe-atunci *fiind băiet*"[10].

Foarte rar întâlnită, dar prezentă totuşi, este *intertextualitatea implicită* „difuză, ascunsă, [...]; ea se poate situa la nivelul conţinutului sau, la cel al expresiei textului, păstrându-şi, desigur, dimensiunea semantică"[11]. O formă a intertextualităţii implicite o constituie aşa-numita *paratextualitate,* care exprimă relaţia „mai puţin explicită şi mai distantă, întreţinută în cadrul ansamblului format de o operă literară, de textul propriu-zis şi *paratextul* său: titlu, subtitlu, prefeţe, postfeţe, note marginale, motto-uri, ilustraţii etc.[12].

Un exemplu de text cu elemente paratextuale este poezia lui Simion Gociu *Înger de pază*[13]. Titlul citat ne impune o stare specifică de interpretare a textului, situându-ne în sfera eminesciană de idealizare a femeii iubite.

La fel se cere sesizată şi funcţia paratextuală în titlul volumului publicistic *Multe trec pe dinainte* de V. Levîţchi. În interiorul volumului citat sunt incluse elemente intertextuale din diferite opere literare româneşti (*Flămând şi gol făr-adăpost*, *Dinu Păturică*, *Cetăţeanul Turmentat* etc.). Titlul cărţii, însă, se manifestă aici ca simbol metonimic al intertextului general românesc. În unul din aceste articole publicistice intitulat *Un portret de-al meu pentru dumneavoastră (electorala '96)*, autorul se identifică cu chipul Cetăţeanului Turmentat: „Cetăţeanului Turmentat de îmbătatul cu apă rece, de înghiţitul în sec şi de ghiorăitul maţelor i se oferă opţiunea... i se oferă prompt şi pe gratis, pe nemâncate, ca o friptură pe farfurie, i se aduce acasă, i se vâră în cutia poştală..."[14].

Intertextualitatea eminesciană de tip explicit, atestată în poezia nord-bucovineană corespunde divizării în intertextualitate voluntară, practicată în mod intenţionat de către autor, şi una involuntară, cu o geneză spontană, izvorâtă din interiorul unei memorii de lectură. Astfel, textele cu citate, motto-uri extrase din opera lui Eminescu, precum şi cele cu titluri identice sau asemănătoare – toate sunt mărturii ale unei scrieturi programate de către autor. Aici putem include în bună parte poeziile lui Vasile Tărâţeanu (*Sonet, Continuitate, Teatrul vieţii, Dulce-amar de Bucovină, Unde eşti tu, Ţepeş Doamne?, Codrule* etc.), Ilie Tudor

Zegrea (*Dreptul la Eminescu, Colind pentru acest pământ*), Vasile Levițchi (*Cuvânt pentru Luceafăr*), Ion Vatamanu *(Criticilor mei)*, Simion Gociu *(Ghicind în steaua ta)* etc. Tipologice, privind procedeul intertextualității, se consideră acele texte, în care prezența întâmplătoare a unui cuvânt sau a unor expresii, întâlnite și la Eminescu, deschide cititorului un nou câmp semantic cu nuanțe din universul poetic eminescian. Putem aduce ca exemplu poezia lui Vasile Levițchi *Pe sub fereastra spre intersecție*[15]: „În patru sensuri curg pe roți / și se-ntretaie sub fereastra mea / moderne râuri-largi șuvoaie, / ochi schimbători pândesc la fiecare colț / *metalica* și supla unduire grea... / De roșu-galben-verde ca și ea, / îmi ordonez și eu fantasmele-n odaie".

Cuvântul care revelă aici universul liric eminescian este epitetul *metalica*. Folosit de Eminescu în poezia debutului: „Metalica, vibrândă a clopotelor jale / Vuiește în cadență și sună întristat". Sub aspect funcțional – semantic, acest epitet se manifestă în ambele texte, ca un *epitet de rezonanță,* prin care „însușirea se propagă de la un component al universului la altul, cu care, în structura de adâncime, se află într-o relație oarecare."[16] La Eminescu *metalica jale* a clopotelor ce răspândesc vestea morții corespunde unei grele stări sufletești a eului poetic, ambele realități lăsându-se dominate de durerea apăsătoare a evenimentului funerar. *Metalica* unduire a râurilor moderne din poezia lui Vasile Levițchi se suprapune lumii interioare a poetului bucovinean. Aceeași greutate metalică, caracterizată prin diverse orientări (semn al dezordinii), dăinuie în universul mare („pe sub fereastră"), în spațiul închis al camerei și-n suflet.

Un alt exemplu de intertextualitate tipologică îl constituie utilizarea formei verbale populare „mas" cu sens de „rămas", în poezia *Astă-noapte...*, de același autor: „As-noapte-a *mas* la mine noaptea, / Cum înnoptează indiscret de multe ori..."[17]. Pe când, în *Fiind băiet păduri cutreieram,* Eminescu scrie: „Astfel ades eu nopți întregi am *mas*, / Blând îngânat de-al valurilor glas"[18].

Acest *mas* pare să se ceară exprimat atunci, când rămânerea se face într-un spațiu paradisiac, care vrăjindu-te îți fură puterea vocii și cuvântul rămâne rostit doar fragmentar. Deși personajele sunt diferite (copilul și noaptea), grație acestui *mas*, predomină universul ispititor al plăcerii de a rămânea. Semnificativ este că acest spațiu edenic, în poezia lui Levițchi, îl constituie sufletul poetic ispitit de patima inspirației, iar noaptea pare să fie un avatar al muzei: „... zicea (noaptea): păi tot nu dormi tu, stau cu tine / și-am să mai vin... Așa a zis, că vine, / că e statornică de seara până-n zori"[19].

În contextul tipologiei intertextului, din punct de vedere al valorii estetice a cuvintelor și sintagmelor eminesciene, incluse într-un text posteminescian, distingem două categorii de texte ce ar părea să corespundă tipurilor de metafore blagiene. Acest moment este bine sesizat de criticul bucovinean Ștefan Hostiuc, care evidențiind unele particularități specifice scrisului bucovinean din deceniul al optulea, confruntă unele texte, binevenite subiectului pe care îl abordăm: „Teii vechi din Bucovina, zice criticul, pot doar să înflorească în poezia lui V. Levițchi ca un emoționant omagiu sentimental adus lui Eminescu, pe când în poemul lui A. Suceveanu, ei ne mai și îndeamnă să vedem lumea prin prisma lor de floare: «Să-ți tragi pe simțuri starea unui tei / Și să privești prin prisma lui de floare / Să ari câmpia cu statui de zei / Peste câmpii de mituri necesare»"[20].

OBSESIA *DULCELUI* EMINESCIAN ÎN POEZIA BUCOVINEANĂ

Epitetul *dulce* este unul din cele mai frecvente epitete întâlnite în poezia eminesciană. Acest trop apare atât ca epitet de tip adnominal subordonat unui nume şi „interpretând estetic însuşiri ale unui univers considerat în dimensiunile sale finite"[21]: „O, mamă, *dulce* mamă... /[22]; / Sau visând o umbră *dulce* cu-de-argint aripe albe... /[23]; / Pierzându-ţi timpul tău cu *dulci* nimicuri..."[24]; cât şi adverbial, care apare de asemenea frecvent şi se subordonează unui verb, expresie a calităţii acţiunii înfăptuite: „Cum mângâie *dulce*, alină uşor / Speranţa pe toţi muritorii..."[25]; „Astfel zice mititica, / *Dulce* netezindu-mi părul... /[26]; / Nu mai zâmbi / A ta zâmbire / Mi-arată cât de *dulce* eşti"[27].

Această frecvenţă a epitetului *dulce* i-a obsedat şi pe poeţii bucovineni, astfel îl putem numi şi *trop intertextual*. Fenomenul se explică, mai întâi de toate, prin necesitatea exprimării unui răspuns la cea de-a doua adresare adusă de către Eminescu Bucovinei, prin poezie: „N-oi uita vreodată, dulce Bucovină, / Geniu-ţi romantic, munţii în lumină, / Văile în flori..."[28].

În cele din urmă, prin acest *dulce* determinativ, Bucovina devine situată în şirul sintagmelor: „*dulce* mamă", „*dulce* Românie" etc. Bineînţeles că reprezentanţii acestui spaţiu au acceptat cu deosebită plăcere acest epitet definitoriu al meleagului natal. Şi acum, prin intertext, expresia este reluată în întregime, împrospătându-se prin ea ideea raiului bucovinean cu frumuseţile lui valorice: „Surprins de vara asta / ce s-a grăbit să vină / prin sângeriul serii / brusc luminat de crini / se-ntoarce Eminescu / în *dulcea* Bucovină / şi-ngenunchează teii / în floare şi albini"[29].

Opera apogeu care oglindeşte în cea mai mare măsură *dulcele* eminescian, ca intertext, este poezia lui Vasile Tărâţeanu intitulată *Dulce-amar de Bucovină*. În primul rând, atestăm aici un titlu cu două epitete antitetice: dulce/amar, trop specific pentru poezia lui Eminescu, acest tip de antiteze creând în opera sa „o mare varietate de construcţii oximoronice"[30]. La Vasile Tărâţeanu oximoronul dat evidenţiază nu doar două trăsături contradictorii ce definesc matricea poetică bucovineană, dar exprimă totodată şi două raporturi de timp diametral opuse. Oricum *dulcele* aparţine trecutului zeificat de poet, iar *amarul* reprezintă un aspect al prezentului epigonist: „De la floare pân-la rod – / Viaţa-i *dulce* de izvod. / De la vorbă pân-la grai – / Viaţa-i *dulce* de Mihai. / Printre ani de suferinţă – / Viaţa-i dulce de credinţă. / În iubire şi-n nemoarte – / Viaţa-i dulce de departe. / Între leagăn şi mormânt – / viaţa-i *dulce* pe pământ"[31].

PENTRU O POETICĂ SPECIFICĂ

În afirmarea crezului său poetic, Eminescu respinge, în poemul *Epigonii* şi în poezia *Criticilor mei*, poezia fără substanţă („E uşor a scrie versuri,/ Când nimic nu ai a spune" sau „Noi mânjim marea cu valuri, noi cârpim cerul cu stele..."), căreia îi opune poezia vizionară („voi făceaţi steaua să zboare...") în

măsură să identifice viziunea sacră a lumii: „ochiul vostru vedea-n lume de icoane un palat...". Din această perspectivă, a creativității autentice, poetul respinge critica superficială, care nu pătrunde în substanța profundă a poeziei: „Multe flori sunt, dar puține / Rod în lume au să poarte, / Toate bat la poarta vieții, / Dar se scutur multe moarte".

În această linie de tensiune a actului creator, care este în conflict cu incapacitatea creatorului de a înțelege esența poeziei sale, scrie și I. Vatamanu poezia intitulată *Criticilor mei*: „Voi vreți să vă convin / În critici compilate? / Poezia mi-i destin / Și cuvântul frate"[32].

Statornicia eroului liric este exprimată chiar în primele versuri ale poeziei lui Vatamanu: „Voi vreți cumva ... un scris / Cu mii și mii de euri / Ca să rimeze-un vis / Cu rime și jeleuri?" Expresia „cu mii și mii de euri" ar semnifica o fățărnicie poetică, venită în contradicție cu starea de singurătate poetică anunțată în *Odă lui Eminescu.*

Steaua singurătății cere poetului nu numai să fie *singur* și *unic*, *irepetabil*, comparativ cu alții, dar să rămână unic, adică același cu sine însuși. *Miile de euri* cerute de fiecare dintre acei *voi*, cărora le sunt adresate textele în cauză, sugerează în mod automat cantitatea numerică a celor care, pe vremea lui Eminescu, „înșirau cuvinte goale ce din coadă-aveau să sune". Ion Vatamanu respinge acea direcție a criticii care vrea să supună poezia altor imperative decât cele proprii esenței poeziei: „Nu voi ați pus răsadul, / Să-mi porunciți ce roade / Ați vrea să dea prăsadul, / Când poftă vi-i să roadeți"[33].

Comparația poetului cu albina care-și dobândește fericirea prin muncă, face să se subînțeleagă că cei care sunt în opoziție reprezintă clasa trântorilor: „Nu voi alegeți floarea / Ci eu, ca o albină, / Muncindu-mi sărbătoarea, / Nădăjduind lumină / Mă-ndrăgostesc eu primul / De țară și popor, / Voi să vedeți sublimul / Suflet și dator".

În continuare urmează versuri deosebite cu expresii antitetice la nivelul strofei, dar și cu un pronunțat ecou de răspândire a ideii esențiale: „Ce vreți? *Poeți de casă* – / Împodobiți canari? / Eu sunt poet de clasă, / Din cei mai proletari".

Se simte puterea definirii destoinice a unei mândrii sănătoase de sine însuși. Fire altruistă, poetul vine către criticii săi cu sfaturi înțelepte și-ndrumătoare spre bine: „Fiți buni acum și treceți / În suflete mai calde. / Slujiți cu cinste țara / Și calea ei cea nouă – / Se schimbă călimara / Și-ntâi schimbați-o vouă".

Poezia se termină cu un apel de luptă, prin care se lasă simțită convingerea poetului, rezistența și biruința adevăratei poezii: „Sus pânza, poezie, / Jos critică de casă".

ÎNTR-O PERPETUĂ CĂUTARE A ADEVĂRULUI

Nemulțumit de aprecierea falsă a criticilor, Eminescu, în poezia anunțată mai sus (*Criticilor mei*), își exprimă dramatismul creativității prin versuri de o largă și deosebită răspândire:„Unde *vei* găsi cuvântul / Ce exprimă adevărul? " Aceste versuri sunt folosite în calitate de motto pentru unul din sonetele lui Vasile Tărâțeanu.

În primele versuri ale textului, modificând topica eminesciană, bucovineanul de asemenea pune accentul pe valoarea operei de artă care trebuie să-şi aibă originea în trăirile sufleteşti: „Totul depinde de-un cuvânt / ce adevărul îl exprimă / şi nu contează doar pe rimă / ci pe un suflet în frământ"[34].

Trebuie să menţionăm că *Sonetul* nu reprezintă totuşi un răspuns la întrebarea-motto. Prin această poezie, V. Tărâţeanu devine un adept eminescian în luptă cu adevărul tăcut: „Şi să nu-l spui ar fi o crimă, / Căci el în suflete răsfrânt / Nu poate fi numai veşmânt".

Ferma convingere în necesitatea exprimării adevărului nu soluţionează problema descoperirii cuvântului necunoscut. După cum nu se aduce un răspuns nici în poezia lui Simion Gociu *Aproape absurd,* în care răspunsul chinuitoarei întrebări despre cuvântul adevărului este pus pe seama unui dialog al poetului cu o cârtiţă: „– Scrii poeme? / m-a întrebat cârtiţa / într-un miez de noapte / arcuindu-şi muşuroiul / de-a dreptul pe masa mea / încărcată în hârtii. / – Scriu, i-am răspuns. / – Faci bine, scrie. / Eu ţi-am adus nişte vocale, / caută-le în acest muşuroi. / Le vei găsi. / Dar să ştii: / sunt negre ca ţărâna / sau ca acest miez de noapte, / în care ne-am întâlnit. / Cred că-ţi vor folosi la ceva, / împănează-le în poemele tale / la fel de negre ca viaţa / ta de scrib aventurat / în căutarea adevărului, / pe care nu-l vei găsi / nici acum / nici în vecii vecilor / că toţi cei din jurul tău / au pus minciuna la îngrăşat, / iar tu cauţi adevărul / tocmai în timpul acesta / când şi poemele / la care trudeşti / nu mai au nici un rost / pentru că nimeni nu are / nevoie de ele."[35]

Afirmaţiile că „minciuna este pusă la îngrăşat" [...], iar „cârtiţele s-au plodit nestingherite / şi toate au săpat gropi / pentru poemele nescrise..."[36], sporesc şi mai mult teama de căutare zădarnică.

CU CREDINŢĂ ÎN ARTA DE-A MURI

Prin *Odă* (în mertu antic) şi prin însuşi ecoul destinului eminescian ce a urmat după înfăptuirea dorinţei din ultimele versuri („...pe mine / Mie redă-mă!"), Eminescu ne învaţă mereu sublima artă de a muri, prin care cel care o poate însuşi ar avea şansa să dobândească „steaua Singurătăţii".

Ghicind în steaua ta, aşa este intitulată o altă poezie a lui Simion Gociu în care descoperim trăsături de intertextualitate explicită. Aici se aduce o glorificare a morţii, sinonimă cu nemurirea: „Hoinare gânduri / rătăcesc aiurea / şi ghicesc în steaua ta de ieri / dorind să afle / pe unde lâncezeşte / pâra sau minciuna / Şi nu te mai sufocă / sângele lui Nessus / şi nici cămaşa / nu te mai sugrumă / lipindu-se de trup. / Blestemul ei / rămâne doar un joc / secund / prin care tu cobori / în zile / lucruri / fapte rânduite. / De cei care-au dorit / să te supună umilinţei / crezându-se puternici / Şi iată-i cum / nemernicii ajung / să moară / moartea ta voind"[37].

Versurile finale duc spre o apropiere semantică de mitul religios al Învierii lui Iisus din morţi.

Cu un citat selectat din *Odă* este scrisă poezia lui Ilie Tudor Zegrea *Colind pentru acest pământ.* Utilizându-se ca epiforă după fiecare vers, expresia „ramură

de brad" capătă în acest text valoare de simbol al veşniciei. După o suită de enumerații ca exponente ale efemerității („fulgul", „copilăria", „ochiul adormit al mumei" etc.), poetul îşi înfățişează ruga colindului său: „Prin lumina lină ce-o să ne-nconjoare, / Ramură de brad, / Urce blând suflarea caldă a Mioarei, / Ramură de brad, / Urce el POETUL, cu durerea-i toată, / Ramură de brad, / «Nu credeam să-nvăț a muri vreodată», / RAMURĂ DE BRAD..."[38].

Expresia „ramură de brad", reprezentând ea însăşi un intertext preluat din poezia populară, este dublată de intertextul eminescian cu aceeaşi semnificație a veşniciei. Avem cazul unui *intertext dublu inclus.*

NEVOIA INVOCĂRII RETORICE A LUI ȚEPEŞ

Ca un modelator al timpurilor şi evenimentelor ce le aparțin, se prezintă şi studiul publicistic *Unde eşti tu, Țepeş Doamne?*[39]. Este un articol în care V. Tărâțeanu, „ca şi Eminescu (şi alți mari scriitori gazetari), îmbină inspirația poeziei cu realitatea dramatică a versurilor sale..."[40].

În acest studiu publicistic cu elemente lirice, izvorâte din expresiile eminesciene: „S-ar părea că acum la distanța de un secol şi ceva poezia lui Mihai Eminescu / cu plopii săi fără soț / cu codrii ei de aramă şi pădurile-i de argint / cu râurile-i resăltânde printre stânce-nante / cu neuitatele seri pe deal şi nopțile cu lună ce bate-n ferestre / cu Feți –Frumoşi din lacrimă şi fetele-i de crai iubite de Luceafăr / cu tineri îndrăgostiți peste care teii îşi scutură floarea / nu mai poate fi actuală la acest sfârşit de mileniu convulsionat / de războaie mari sau mici care zguduie / de lovituri de stat şi răsturnări de guverne mai toate provizorii, / care-l îngrijorează / de crime şi violuri şi alte păcate nenumărate care-l înspăimântă"[41], se aduc argumente de combatere a părerii că poezia eminesciană şi-ar pierde actualitatea. Opera lui Eminescu este, în primul rând, o armă de luptă pentru independența națională. Spicuirea şi inserarea versurilor din *Scrisoarea III* identifică evenimente „dureroase" din spații temporare diferite. Societatea contemporană poetului bucovinean nu poate avea alte caracteristici decât cele amintite şi în *Scrisoarea III.* Reprezentanții ei „ştiu cum *să-şi drapeze nula*, cum să se înşele cu *frunze lustruite*, cu *vorbe mari* etc.".

Iar răspunsul la şirul întrebărilor retorice în gradație, care revelă în acelaşi timp un suflet poetic în chin şi frământare (de ce „spuma asta-nveninată, astă plebe, ăst gunoi" / atât de uşor ajunge să fie „stăpână şi pe țară şi pe noi"? / de ce neamul nostru ajunge „de ruşine şi ocară"? / Unde eşti tu, Țepeş Doamne?...) este unul: cel de apelare la Țepeş.

Un alt studiu publicistic cu valoare de intertext eminescian este cel intitulat *Codrule, codruțule...*, din aceeaşi broşură. Poetul-jurnalist face aluzii critice nu doar la problema protecției mediului înconjurător, ci la o ecologie a sufletului.

Apropierea lui Vasile Tărâțeanu de opera eminesciană este subliniată des şi de criticii literari: „Poet al înstrăinării, mereu în căutarea identității pierdute, Vasile Tărâțeanu îşi fortifică stările elegiace de exilat ovidian cu pertinente reacții publicistice în spiritul ardent eminescian, fiindcă Eminescu nu este doar un model motopo(i)etic; este „coloana vertebrală a existenței noastre în dulcea lui şi a

noastră Bucovină; mai mult «dulce» acum străinilor decât nouă, celor înstrăinați, ajunși minoritari în propria noastră casă"[42].

Drept mărturie a unei influențe și inserări de texte eminesciene în opera lui Vasile Tărâțeanu (în raport cu alți poeți bucovineni) ne sunt încă o serie de texte ale poetului marcate prin intertextualitate și metatextualitate.

Menționăm mai întâi poezia *Dor de doină* cu un motto eminescian: „Tot românul plânsu-mi-s-a", unde poetul se proclamă ca fiind un descendent al patimilor neamului, amintite de Eminescu în *Doină*: „Căci și eu pe suflet am / o durere ce mă-apasă,– / e durerea unui neam, / care e și nu acasă"[43].

Poeziile *Teatrul vieții* și *Eminescu* sunt caracterizate și prin motto și prin citate eminesciene spicuite din *Glossă.* Viața și acum, ca și atunci, rămâne a fi un teatru: „Vezi iarăși măscăriciul e-n arenă...".

Situația este mai dramatică astăzi, căci „și râsul și plânsul sunt contra-indicate"[44].

Tradiționala formulă eminesciană: „Vreme trece, vreme vine", ce sugerează scurgerea ireversibilă a timpului, pare să fie învinsă prin existența și, bineînțeles, creația poetului: „Vreme vine , vreme-o trece / înspre tine să ne-aplece / fruntea, una câte una – / Ieri. Azi. Mâine. Întotdeauna"[45].

Textul intitulat *Continuitate,* deși are și motto eminescian („Nu e nimic și totuși e..."), este foarte aproape de un tip specific al intertextualității, numit metatext. Acesta din urmă este „un tip de discurs, care efectuează investigarea, interpretarea, comentariul unui alt discurs"[46], sau, conform definiției lui J. Janette, definiție inclusă în broșura *Terminologie poetică și retorică*, „*Metatextualitatea* – este relația de «comentariu» care leagă un text de altul, despre care vorbește fără să-l citeze neapărat sau să-l numească"[47].

În *Continuitate* poetul vrea să-și definească existența: „Măcinat de îndoieli / mă caut. / Când mă găsesc – / cel care nu pot fi – / o bucurie oarbă / se dezlănțuie-n suflet – /Trăiesc!". Ispita îndoielilor și ea foarte puternică: „Și tot atunci viermii singurătății / îmi sapă în gând / tunele / prin care șuieră, / vântul pustiei flămând".

Până la urmă existența poetului este conștientizată datorită existenței înaintașilor: „Vai! / Nu-s nimic fără voi – / cei care ați fost pân-la mine..."[48].

La Eminescu, în lumea nimicului aparent, domina „setea de a cunoaște", cu măreața-i putere de înghițire, „sorbire".

„OMIDA ÎNSTRĂINĂRII"

Intitulată astfel, poezia lui Ștefan Hostiuc trebuie privită în contextul unei intertextualități cu rezonanțe dinamice. Omida mâncătoare de corni din *Doina* eminesciană este una cu o experiență avansată și mari realizări în poezia bucovineanului. Traiectoria activității ei se întinde de la nimicirea „cornilor din Boian și Vatra Dornii" până la „cornii ființei săvârșind un rit" și „pripășindu-se în sângele din noi"[49]. În varianta contemporană „omida înstrăinării reprezintă apogeul distrugerii conștiinței unui neam".

Observăm că intertextul reprezintă veriga de interacțiune a două sfere textuale diferite, care pot duce după sine diferite aspecte temporale. Deci, prin intermediul acestui procedeu textul-sursă își poate depăși sfera spațiului temporal, situându-se în afara lui sau imprimând textului nou nuanțele temporale care îi sunt specifice. În cele din urmă asistăm la o echivalare a timpurilor, ceea ce se explică prin prezența unor trăsături definitorii, care caracterizează atât sfera lumii reflectate în textul inițial, cât și în cel produs.

Identificarea intertextului eminescian în producțiile literare nord-bucovinene nu se prezintă ca un criteriu de stabilire a unor elemente de postromantism întârziat al acestor opere (cum se crede uneori în mod greșit). Ca modalitate de dezvoltare a expresivității textului, intertextualitatea îndeplinește funcții poetice deosebite, superioare criteriilor de divizare a operelor scrise într-un anumit curent literar. Astfel, această hrănire a textului dintr-un text anterior, întruchipează la nivelul scrisului proprietățile păsării Phoenix de regenerare din propria-i ființă.

Concomitent cu intertextul românesc, care predomină literatura nord-bucovineană, operele reprezentanților acestei literaturi, atestăm și intertexte din alte literaturi ale lumii (franceză, engleză, rusă etc.).

O concluzie definitivă, cu privire la prezența sau absența intertextului eminescian în poezia postmoderniștilor bucovineni, rămâne pentru cercetările de mai târziu.

NOTE

1 *Terminologie poetică și retorică*, Editura Al. I. Cuza, Iași, 1994, p. 85.
2 Ștefan Hostiuc, *Scriitori români din nordul Bucovinei*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2005, p. 6.
3 Poetul debutează editorial în 1959 cu volumul *Versuri*, spărgând tăcerea literară de după război.
4 A se vedea poezia *Miorița* de Arcadie Suceveanu, în *Arhivele Golgotei*, Editura Hyperion, Chișinău, 1990, p. 18.
5 M. Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii din Basarabia*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2002, p. 153.
6 Grigore C. Bostan, Lora Bostan, *Pagini de literatură română. Bucovina, regiunea Cernăuți 1775–2000*, Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți, Editura Augusta, Timișoara, 2000, p. 9.
7 George Crăciun, *Eminescu este un poet fundamental sfâșiat...*, în revista „Semn", nr.1, anul II, decembrie 1997, p. 8.
8 Cu această poezie se deschide placheta de versuri *Lăcrimioarele învățăceilor gimnaziști*, tipărită la moartea profesorului Aron Pumnul (ianuarie, 1866). Adevăratul debut eminescian se produce însă în revista „Familia" a lui Iosif Vulcan, care, în numărul din 25 februarie / 9 martie 1866, îi publică poezia *De-aș avea*.
9 *Terminologie poetică și retorică*, Editura Al. I. Cuza, Iași, 1994, p. 88–89.
10 Vasile Levițchi, *Cuvânt pentru Luceafăr*, apud Grigore Bostan, *op. cit.*, p. 366.

11 *Terminologie poetică şi retorică*, p. 89.
12 *Ibidem*.
13 Simion Gociu, *Bună dimineaţa, septembrie*, Editura Zoloti Lytavry, Cernăuţi, 2004, p. 96.
14 Vasile Levițchi, *Multe trec pe dinainte...*, Editura Augusta, Timişoara, 2001, p. 266.
15 Idem, *Punte spre un mal inexistent*, Editura Uniunii Scriitorilor, Chişinău, 1997, p. 74.
16 Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iaşi, 1979, p. 291.
17 Vasile Levițchi, *Punte spre un mal inexistent*, p. 76.
18 Mihai Eminescu, *Scrieri alese*, Editura Arania, Braşov, 1985, p. 114.
19 Vasile Levițchi, *op. cit.*, p. 76.
20 Ştefan Hostiuc, *op. cit.*, p. 20.
21 Dumitru Irimia, *op. cit.*, p. 269.
22 Mihai Eminescu, *op. cit.*, p. 53.
23 *Ibidem*, p. 15.
24 *Ibidem*, p. 49.
25 *Ibidem*, p. 7.
26 *Ibidem*, p. 20.
27 *Ibidem*, p. 53.
28 Idem, *Din valurile vremii*, „Holovna speţializovana redacţia literaturî movamî naţionalinîh menşîn Ucrainî", Kiev, 2000, p. 18.
29 Ilie Tudor Zegrea, *Oglindă retrovizoare*, Editura Hyperion, Chişinău, 1991, p. 34.
30 Dumitru Irimia, *op. cit.*, p. 278.
31 Vasile Tărâţeanu, *Litanii din Ţara de Sus*, Editura Augusta, Timişoara, 1995, p. 19.
32 Ion Vatamanu, *Atât de mult al pământului*, Editura Hyperion, Chişinău, 1990, p. 10.
33 *Ibidem*.
34 Vasile Tărâţeanu, *Şi ne izbăveşte pre noi*, Editura Helicon, Timişoara, 1999, p. 62.
35 Simion Gociu, *Bună dimineaţa, septembrie*, Editura Zoloti Lytavry, Cernăuţi, 2004, p. 107.
36 *Ibidem*, p. 108.
37 *Ibidem*, p. 122.
38 Ilie Tudor Zegrea, *op. cit.*, p. 33.
39 Vasile Tărâţeanu, *Iluzii şi lanţuri*, Fundaţia Scrisul Românesc, Craiova, 2001, p. 108–110.
40 Tudor Nedelcea, *Un scriitor gazetar „amărât în afacere"*, apud *ibidem*, p. II.
41 Vasile Tărâţeanu, *op. cit.*, p. 110.
42 Mihai Cimpoi în cartea *Iluzii şi lanţuri*, p. 299.
43 Vasile Tărâţeanu, *Teama de înstrăinare*, Editura Hyperion, Chişinău, 1990, p. 34.
44 *Ibidem*, p. 47.
45 *Ibidem*, p. 10.
46 Cristina Hăulică, *Textul ca intertextualitate*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1981, p. 120.
47 *Terminologie poetică şi retorică*, p. 89.
48 Vasile Tărâţeanu, *Şi ne izbăveşte pre noi*, p. 6.
49 Ştefan Hostiuc, *Omida înstrăinării*, în Grigore C. Bostan, *op. cit.*, p. 549.

SUMMARY

Intertextuality, as a specific feature of the literature of the last century, is also a characteristic of Bukovinian literature. The reference point for the textual transplant where North-Bukovinian poetry is concerned is the work of the most representative of Romanian poets – Mihai Eminescu.

The presence of this intertext in literary productions from Bukovina is not, as is sometimes erroneously believed, a criterion for the identification of belated post-romanticism. As a means to develop the expressivity of the text, intertextuality fulfils special poetic functions, superior to the criteria by which literary works are assigned to one or another literary trend. Thus, the way a text 'feeds' on an earlier text is the literary equivalent of the Phoenix rising from its own ashes.

Alongside the (predominant) Romanian intertext, there are similar intertexts from other literatures of the world (French, English, Russian etc.)

It is for future research to draw a definitive conclusion as to the presence or absence of an intertext from Eminescu in the creation of Bukovinian post-modern poets.

A CINCEA TOAMNĂ CERNĂUȚEANĂ SUB SEMNUL CĂRȚII ROMÂNEȘTI

(Salonul Internațional de Carte Românească de la Cernăuți, 30 octombrie – 4 noiembrie 2006)

Alexandrina Cernov

Cernăuți

Autoritatea unei edituri nu este oferită, ea se câștigă prin calitatea cărților, diversitatea activității ei științifice și culturale, competența și calitatea colaboratorilor, influența ei în comunitate.

Fiecare toamnă ne aduce o bucurie și o emoție spirituală deosebită. A fost o săptămână trăită printre cărți și oameni ai cărții, printre gânduri și idei nobile.

Eram copleșiți de prezența unor personalități deosebite ale științei, culturii și scrisului românesc, aici la Cernăuți, orașul visurilor noastre, în care viața culturală românească este un zbucium perpetuu.

Salonul Internațional de Carte Românească de la Cernăuți se pretinde a deveni o manifestare tradițională care să concentreze tot ce este mai trainic, mai

valoros şi mai frumos în cultura noastră. Fiecare Salon de carte ne-a transmis mesaje, care, dincolo de folosul imediat, ne-a dat o lecţie de demnitate intelectuală de care sunt de obicei lipsiţi cei indiferenţi faţă de carte, cei care nu înţeleg să folosească această fericită posibilitate de a se informa, de a ţine în mână o carte proaspăt editată, de a se bucura de o nouă publicaţie sau de a comunica cu colegii lui de breaslă. Durerea provocată de indiferenţa lor faţă de carte şi de posibilitatea întâlnirii cu autorul sau editorul ei e mare pentru noi, organizatorii, cu atât mai mult că scopul nostru principal, pe care îl urmărim, este popularizarea cărţii româneşti la Cernăuţi.

Dulcea povară a cărţii, emoţia şi inteligenţa autorului ei, care se transmit în timpul unor astfel de întâlniri, este incomensurabilă. Timpul petrecut în mijlocul lor este plin de mister, bucurie şi spaimă, că încă foarte multe nu le cunoşti şi încă nu ai reuşit să scrii şi tu cartea ta de vis. Există în această sărbătoare a cărţii, cel puţin pentru mine, puterea miraculoasă a cuvântului scris.

Salonul din toamna anului 2006, dincolo de toate vicisitudinile, a fost încă o încercare de a forma un cititor fidel şi a-l integra în circuitul valorilor culturale. Ascultând vorba românească de pretutindeni, am înţeles că numai comunicând spiritual ne vom putea dedica generos vieţii culturale şi ştiinţifice, fiind şi creând noi singuri modele.

Şi iarăşi va fi toamnă, şi iarăşi va fi Salon de Carte Românească...

Ne bucurăm de fiecare dată de prezenţa printre noi a Sfintei Mănăstiri Putna. Şi de această dată părintele stareţ al mănăstirii, Arhimandritul Melchisedec Velnic, a fost alături de noi şi ne-a prezentat de această dată activitatea ştiinţifică a *Centrului de cercetare şi documentare „Ştefan cel Mare" al Sfintei Mănăstiri*

Putna, care a luat ființă la 2 ianuarie 2005, cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscopul Sucevei și Rădăuților. Centrul va avea o bibliotecă proprie care va adăposti documente originale și copii, lucrări vechi și noi tipărite în țară și în afara granițelor, referitoare la epoca lui Ștefan cel Mare, prin care fondatorii Centrului înțeleg nu „doar răstimpul cuprins între 1457 și 1504, ci o perioadă mai întinsă, marcată de personalitatea acestui suveran, și care acoperă atât anii premergători, cât și următori, corespunzând domniilor succesorilor imediați, ale celor îngropați la Putna – Bogdan al III-lea și Ștefan cel Tânăr. În ceea ce privește istoria Mănăstirii Putna, se vor urmări nu numai evenimentele prin care a trecut sau la care a fost martor acest așezământ monahal, de la întemeiere și până în zilele noastre, ci și – mai cu seamă – rolul său în făurirea culturii noastre medievale și apoi în renașterea românească și în întreținerea simțămintelor naționale". Acestea sunt obiectivele științifice ale Centrului despre care ne-a vorbit părintele stareț și despre care putem citi în nr. 1/2000 al revistei „Analele Putnei", lansată cu acest prilej și dăruită cu generozitate participanților la Salon. Revista apare grație străduinței colectivului redacțional din care fac parte: Arhim. Melchisedec, Ierom. Marcu, Ierom. Dosoftei, Mon. Iachint, Mon. Alexie, Mon. Timotei, precum și cunoscuții și remarcabilii istorici ieșeni Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely. Cei care au venit la Salon au beneficiat, în marea majoritate, de lucrările cele mai de preț, editate în 2006 de sfânta Mănăstire Putna sub egida Centrului...

Maria Asanina Paleologhina, o prințesă bizantină pe tronul Moldovei, autori Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, carte tipărită cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscopul Sucevei și Rădăuților, a generat un interes deosebit. Fiecare a dorit să aibă în biblioteca sa și această carte cu totul deosebită. În *Postfața* ediției autorii mărturisesc că interesul pentru acest personaj i-a purtat prin locuri îndepărtate: un stagiu documentar în Grecia, care „a permis acumularea" unui bogat material informativ, valorificat apoi în studii și comunicări. Și cum se întâmplă deseori la istoricii pasionați de cercetările sale, pelerinajele au continuat în Crimeea: călătoria „s-a realizat din îndemnul și cu ajutorul Părintelui Arhimandrit Melchisedec, starețul Sfintei Mănăstiri Putna.

Cercetând cu atenție domnia lui Ștefan cel Mare*, autorii au ajuns la concluzia că „personajul-cheie din viața și istoria acestui principe a fost cea de a doua lui soție, Maria Asanina Paleologhina, cunoscută îndeobște cu numele de Maria de Mangop..." <...> „a fost soția lui Ștefan în anii cei mai grei ai domniei acestuia, anii de început ai perioadei 1473–1486, pe care am definit-o prin sintagma *Marea politică*!"

Ambele cărți au fost donate participanților. Suntem recunoscători acestui gest de generozitate, datorită căruia cititorii nord-bucovineni care sunt pasionați de istorie au posibilitatea de a cunoaște aceste personalități marcante ale științei istorice, rolul pe care Mănăstirea Putna îl are în susținerea și încurajarea cercetărilor.

„Nu poți să nu vezi voia Domnului, scriu autorii acestor cărți, în întâmplarea care a făcut ca, în locul de baștină al doamnei Maria, praful și pulberea să se aleagă din toate palatele, și bisericile, și mormintele principilor din această dinastie (a Paleologilor – n. n.), în timp ce odrasla măritată la mare depărtare, într-o țară de la marginile fostului Imperiu Bizantin, să aibă și astăzi, întreg și neprofanat, mormântul cu învelitoarea lui împărătească". Vedem și noi voia Domnului prin care i-am avut și anul acesta printre noi pe Arhimandritul Melchisedec și pe

---

* În 2005, la Salonul Internațional de Carte din Cernăuți, a fost lansat studiul: *Princeps omni laude maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare* de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely.

reprezentanții obștii monahale a Sfintei Mănăstiri Putna Ierom. Dosoftei și Mon. Alexie.

La deschiderea lucrărilor Salonului am fost onorați și de o impunătoare asistență oficială consulară. Traian Laurențiu Hristea, ambasadorul României la Kiev, ministrul consilier Romeo Săndulescu, consulul general la Cernăuți, Iustinian Focșa, consilier pe probleme de culte, cultură și minorități naționale, Radu Cosma, expert DRRP. Din partea Consiliului regional Cernăuți, cuvântul de salut a fost rostit de către Arcadie Moisei, secretar general.

Despre *Salonul Internațional de Carte de la Iași,* ediția a 15-a, ne-a vorbit dr. Catinca Agachi, director adjunct la Biblioteca „Gheorghe Asachi" din Iași, iar dr. Alis Niculică ne-a prezentat pe larg lucrările *Salonului literaturii române din Bucovina*, una din cele mai importante manifestări a Bibliotecii județene „I. G. Sbiera" din Suceava.

Editura Alexandru cel Bun, gazda Salonului, s-a prezentat cu o importantă carte de folclor: *Un sat bucovinean de pe Valea Siretului: Pătrăuții de Jos. Mărturii spirituale* a profesorului Valeriu Zmoșu. Lucrarea se deosebește de altele de același gen, publicate la Cernăuți, prin rigoarea științifică a clasificării și descrierii materialului folcloric, cules de autor pe parcursul a mai multor ani în satul natal. Fiecare piesă este însoțită de o legendă despre informatorul respectiv (locul și data nașterii, localitatea și data înregistrării), ceea ce dă posibilitatea să judecăm despre autenticitatea materialului selectat și vechimea lui. Cred că este un model și pentru alți culegători de folclor, care nu obișnuiesc în publicațiile și cărțile lor să indice datele necesare pentru astfel de ediții, despre informatorii lor. Aceste date permit să judecăm despre vechimea folclorului și a circulației anumitor piese folclorice în timpurile mai noi, despre folclorul tinerei generații etc. Toate acestea sunt foarte necesare cercetării. Nu se admite fixarea doar a formulei „folclor cules de...", acest indiciu nu poate sluji analizei științifice.

Tot în prima zi au fost prezentate încă două cărți: Niadi-Corina Cernica, *Eseuri de istoria filosofiei și filosofia culturii*, prezentată în acest număr de către Maria Toacă, și cartea de versuri *Aproape sau cât de departe* de Romeo Săndulescu.

Cernăuțenii au discutat două plachete de versuri ale tinerilor poeți Vitalie Zâgrea *Umbra timpului pierdut* (Editura Ars Longa, Iași) și Anatol Viere, *Cercul timpului* (Editura Ruta, Cernăuți). Cartea poetului și ziaristului Vitalie Zâgrea a primit la Salonul Internațional de Carte de la Iași, ediția a 15-a, *Premiul pentru debut*. Poetul și ziaristul Vasile Tărâțeanu a prezentat o carte, care se înscrie în seria monografiilor satelor nord-bucovinene, a lui Vasile Posteucă, *Stăneștii pe Siret*. Din păcate, autorul nu a binevoit să ne onoreze cu prezența.

Anul acesta, organizatorii și oaspeții Salonului de carte au acordat o atenție deosebită copiilor de vârstă preșcolară și școlarilor mici. În acest scop ne-am deplasat la grădinița din Cernăuți, care găzduiește și o grupă românească, la Școala din Molnița și Orfelinatul din Bănceni, unde s-au făcut și donații de carte de către scriitoarea Claudia Partole și dr. Lucia Olaru-Nenati. Copiii au îndrăgit-o pe Claudia, întrebându-i și în zilele următoare pe părinți dacă nu va veni iar la grădiniță prietena lor Claudia. Nu mai puțin emoționante au fost întâlnirile noastre,

a elevilor şi a studenţilor, cu scriitorul Ion Muscalu, directorul Editurii Danaster din Iaşi la Şcoala nr. 29 din Cernăuţi, Şcoala Medie din Molniţa, raionul Herţa, şi la Colegiul Pedagogic al Universităţii Naţionale „Iu. Fedkovici" din Cernăuţi. Scriitorul Ion Muscalu a fost o prezenţă marcantă a Salonului de carte.

În ultima zi a avut loc Simpozionul „Glasul Bucovinei", care, de asemenea, devine o activitate tradiţională.

Majoritatea cărţilor care figurează în programul din *Anexă* şi comunicările de la Simpozion vor fi publicate în numerele următoare ale revistei.

NOTĂ: Imaginile din cadrul acestui articol reprezintă aspecte de la Salonul Internaţional de Carte Românească de la Cernăuţi, 30 octombrie – 4 noiembrie 2006.

PROGRAMUL

SALONULUI INTERNAȚIONAL DE CARTE ROMÂNEASCĂ, CERNĂUȚI

Ediția a 5-a

marți, 31 octombrie 2006

Deschiderea, ora 15.30, Școala medie nr. 29 din Cernăuți.

Moderatori: prof. dr. Alexandrina CERNOV, membru de onoare al Academiei Române, directorul Editurii Alexandru cel Bun; lector dr. Catinca AGACHI, director adjunct la Biblioteca „Gheorghe Asachi", Iași; Ion MUSCALU, scriitor, Editura Danaster, Iași; prof. dr. Rodica URSU, Fundația *Syllabus,* Chișinău – București.

Cuvânt de deschidere: prof. dr. Alexandrina CERNOV, membru de onoare al Academiei Române.

Prezentarea oaspeților. Cuvinte de salut.

Prezentări de carte:

Centrul de cercetare și documentare „Ștefan cel Mare" al Mănăstirii Putna, Arhimandrit MELCHISEDEC VELNIC, părintele stareț al mănăstirii Putna

Romeo SĂNDULESCU, consul general al României la Cernăuți, *Aproape sau cât de departe*, culegere de versuri,

Prezintă: poetul Vasile TĂRÂȚEANU

Salonul Internațional de Carte Românească de la Iași, ediția a 15-a

Prezintă: lector, dr. Catinca AGACHI, director adjunct la Biblioteca „Gheorghe Asachi", Iași.

Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți

Valeriu ZMOȘU, *Un sat bucovinean de pe Valea Siretului: Pătrăuții de Jos. Mărturii spirituale.*

Prezintă:prof. dr. Alexandrina CERNOV, membru de onoare al Academiei Române

Niadi-Corina CERNICA, *Eseuri de istoria filosofiei și filosofia culturii*

Prezintă: prof. dr. Lucia NENATI-OLARU

Maria TOACĂ, ziaristă

miercuri, 1 noiembrie

Școala medie nr. 29 din Cernăuți

8.30 – 9.45 Prezentare de carte la Colegiul Pedagogic al Universității Naționale „Iu. Fedkovici"

Moderator: prof. univ. dr. Ilie LUCEAC

Claudia PARTOLE, *O plută așteaptă*, Editura Univers Pedagogic,

Claudia PARTOLE, *Și la mare vine Dumnezeu*, Editura Univers Pedagogic,

Claudia PARTOLE, Elizaveta-Lidia PARTOLE, *Reculegere*, Editura Univers Pedagogic.

10.00 – 11.00 Vizită la grădinița din Cernăuți (grupa românească), donație de carte pentru copii. (Claudia PARTOLE, Lucia Olaru-Nenati, Dorina CIOBANU, Simion GOCIU)]

9.00 – 10.30 Prezentare de carte, Școala nr. 29

Moderatori:

prof. dr. Alexandrina CERNOV, membru de onoare al Academiei Române

Vasile TĂRÂȚEANU, poet, ziarist, președintele Fundației de Binefacere „Casa Limbii Române", Cernăuți

Vitalie ZÂGREA, *Umbra timpului pierdut*, Editura Ars Longa, Iași, Premiul pentru debut al Salonului Internațional de Carte Românească de la Iași, Ediția a 15-a

Prezintă: Vasile TĂRÂȚEANU, poet, ziarist,

Anatol VIERE, *Cercul Timpului*, Editura Ruta, Cernăuți

Prezintă: Vasile TĂRÂȚEANU, poet, ziarist

Mircea LUTIC, *Iluminare în prour*

Prezintă: Vasile TĂRÂȚEANU, poet, ziarist

11.00 – 12.30 Prezentare de carte.

Moderatori: Ion MUSCALU, prozator, prof. dr. Rodica URSU

Claudia PARTOLE, *O plută așteaptă*, Editura Univers Pedagogic,

Claudia PARTOLE, *Și la mare vine Dumnezeu*, Editura Univers Pedagogic,

Claudia PARTOLE, Elizaveta-Lidia PARTOLE, *Reculegere*, Editura Univers Pedagogic,

Colecția Editurii Priceps Edit „În amintirile contemporanilor", Iași:

Edgar PAPU, *Eminescu într-o nouă viziune (manuscris inedit)*

Prezintă: dr. Lucia NENATI-OLARU

Vasile Posteucă, *Stăneștii pe Siret*, Cernăuți, 2006

Prezintă: Vasile TĂRÂȚEANU, poet, ziarist

15.30 – 16.30 Lansare de carte la Școala medie din Molnița.

17.30 Vizită la mănăstirea din Bănceni și la Orfelinatul mănăstirii „Familia Jar".

joi, 2 noiembrie

8.30 – 9.45 Prezentare de carte la Colegiul Pedagogic al Universității Naționale „Iu. Fedcovici": Ion MUSCALU, *Taina stejarului*

Prezintă: prof. dr. Ilie LUCEAC, Colegiul Pedagogic, Cernăuți

Ion MUSCALU, *Acvila Neagră*
Prezintă: Prof. dr. Ilie LUCEAC, Colegiul Pedagogic, Cernăuți

9.00 – 11.30 Prezentare de carte. Școala medie nr. 29 din Cernăuți
Moderatori: prof. dr. Lucia OLARU-NENATI, prof. dr. Alexandrina CERNOV
Fundația și Editura SYLLABUS
Prezintă: prof. dr. Rodica URSU
Prezentarea revistelor: „Bucovina literară", Suceava; „Intertext", Botoșani, „Lumină lină", New York
Prezintă: dr. Lucia OLARU-NENATI
„Mesager bucovinean"
Prezintă: George GALAN, președintele *Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina*, Filiala București.

12.30 – 14.00 Prânzul.
Vizită la Cetatea Hotinului. În drum – vizită la Cristinești.

vineri, 3 noiembrie

Școala medie nr. 29 din Cernăuți

9.30 – 11.30 Prezentare de carte
Moderatori: prof. dr. Ilie LUCEAC, conf. univ. Ștefan PURICI
Editura Danaster, Iași
Prezintă: Ion MUSCALU
Ion MUSCALU, *Taina stejarului*
Prezintă: prof. dr. Ilie LUCEAC, Colegiul Pedagogic, Cernăuți
Ion MUSCALU, *Acvila Neagră*
Prezintă: Prof. dr. Ilie LUCEAC, Colegiul Pedagogic, Cernăuți

12.00 – 13.45
Prezentare de carte
Moderatori: prof. dr. Liviu PAPUC, lector dr. Catinca AGACHI
Prezentarea *Salonului literaturii române din Bucovina – una dintre marile manifestări culturale ale Bibliotecii județene „I. G. Sbiera"*, Suceava.
Prezintă: dr. Alis NICULICĂ SATCO
Emil SATCO, *Enciclopedia Bucovinei*, Suceava, 2004, Editura Princeps, Iași
Prezintă: dr. Alis NICULICĂ SATCO
Alis NICULICĂ SATCO, *Ion Sbiera – viața și opera*, Biblioteca Județeană „I. G. Sbiera", Suceava
Prezintă: prof. dr. Ilie LUCEAC
Colecția de documente Teodor Balan
conf. univ. Harieta MARECI, Universitatea „Ștefan cel Mare", Suceava
Prezintă: prof. dr. Ilie LUCEAC

Daiel HRENCIUC, *Maghiarii în Bucovina (1774–1941)*, Editura Princeps Edit, 2006

Prezintă: conf. univ. Ştefan PURICI

Ştefan BEJENARIU, *Libertăţi şi constrângeri*, *Cuv. înainte* de conf. univ. dr. Ştefan Purici, Ed. Bucovina, Iaşi, 2006

Prezintă: conf. univ. Ştefan PURICI

Radu BRUJA, *Regele Carol al II-lea şi partidul unic: Frontul Renaşterii Naţionale*, Editura Junimea, Iaşi, 2006

Prezintă: conf. univ. dr. Ştefan PURICI

Anița NANDRIŞ, *Amintiri din viaţă. 20 de ani în Siberia*, Humanitas, 2006, Bucureşti. Prima ediţie apărută în 1991. Lucrare premiată de Academia Română.

Prezintă: prof. dr. Alexandrina CERNOV

Discursuri de recepţie (1869–2006), 8 volume. Ediţie îngrijită de dr. Dorina N. RUSU, *Cuvânt înainte* de acad. Eugen SIMION, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006

Prezintă: prof. dr. Alexandrina CERNOV

Dan BERINDEI, *Istoria Academiei Române (1866–2006), 140 de ani de la existenţă*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006

Prezintă: prof. dr. Alexandrina CERNOV

Mircea HANDOCA, *Viaţa lui Mircea Eliade*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002

Ioan Petru CULIANU, *Mircea Eliade*, Polirom, Iaşi, ed. a 3-a revăzută, 2004

Florin Ţurcanu, *Mircea Eliade – prizonierul istoriei*, Humanitas, 2003. Trad. din franceză de Monica Anghel, Humanitas, 2003

Eugen Simion, *Mircea Eliade. Nodurile şi semnele prozei*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005

Prezintă: prof. dr. Alexandrina CERNOV

Dimitrie Onciul (1856–1923), Academia Română, colecţia „Cărţi de căpătâi", Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006

Prezintă prof. univ. dr. Ilie LUCEAC

Simpozionul „Glasul Bucovinei"

15.00 – 16.30

Moderatori: Alexandrina CERNOV, membru de onoare al Academiei Române, drd. Valentin SĂNDULESCU (Institutul Cultural Român, Bucureşti).

Prezentarea revistei „Glasul Bucovinei" (anii 2005–2006)

Prezintă: Alexandrina CERNOV

Dimitre Onciul în conştiinţa bucovinenilor (150 ani de la naştere),

prof. dr. Ilie LUCEAC, Colegiul Pedagogic al Universităţii Cernăuţi.

Proiectul european în domeniul istoriei CLIOHRES,

conf. univ. dr. Ştefan PURICI, Universitatea „Ştefan cel Mare", Suceava

Destinul unui gen vitreg: memoralistica bucovineană consacrată spaţiului concentraţonar,

drd. Vasile SCHIPOR, Centrul de Studii „Bucovina" al Academiei Române, Rădăuţi.

17.00 – 19.00 Prezentarea comunicărilor

Moderatori: prof. dr. Ilie LUCEAC, conf. univ dr. Ştefan PURICI

Monahi din nordul Bucovinei de veghe la mormântul eroului Ştefan cel Mare şi Sfânt în sec. XIX–XX,

Ieromonah DOSOFTEI DANIEL DIJMĂRESCU, Mănăstirea Putna

Personalitatea lui Iancu Flondor şi integrarea Bucovinei în Regatul Român (1918–1924),

prof. dr. Daniel HRENCIUC, Inspectoratul şcolar, Suceava

Literatura română în ţările din vecinătate,

prof. dr. Catinca AGACHI,

prof. dr. Alexandru CERNOV, *Condeiul liric al tinerilor poeţi din Bucovina*

Responsabili din partea Editurii – prof. dr. ALEXANDRINA CERNOV, membru de onoare al Academiei Române; consilieri editoriali: prof. univ. dr. ILIE LUCEAC, VASILE TĂRÂŢEANU;

Secretariat: NADINA CIOBAN

Sprijinul şi ajutorul logistic: Departamentul pentru Românii de Pretutindeni, Consulatul General al României la Cernăuţi, Consiliul Judeţean Suceava.

Directorul Editurii Alexandru cel Bun,
prof. dr. ALEXANDRINA CERNOV,
membru de onoare al Academiei Române

LA CE BUN FILOSOFIA?

Maria Toacă

Cernăuți

[Niadi-Corina Cernica, *Eseuri de istorie a filosofiei şi filosofia culturii*, Editura Augusta şi Editura Artpress, Timişoara, 2006]

Printre noutățile editoriale din anul trecut, prezentate la ediția a cincea a Salonului Internațional de Carte Românească de la Cernăuți, un viu interes a trezit şi un mic volum cu incitantul titlu *Eseuri de istorie a filosofiei şi filosofia culturii* (Editura Augusta şi Editura Artpress, Timişoara, 2006). Atât cartea, cu totul deosebită prin tematică şi mesaj, cât şi autoarea Niadi-Corina Cernica au imprimat o notă revelatoare în cronica Salonului cernăuțean de carte din toamna trecută. Deşi este puțin sau poate deloc cunoscută în nordul Bucovinei, această tânără scriitoare, care a debutat ca romancieră încă în 1995 cu *Indiile greşite*, s-ar fi putut prezenta la fiecare ediție cu câte o proaspătă realizare editorială. Or, ea nu s-a lăsat ispitită de euforia primului succes literar, dăruit de soartă la vârsta de numai 22 de ani, ci a continuat să-şi provoace cititorii cu noi romane, unul mai uluitor decât altul ca subiect şi mod de abordare: *În timpul fratelui* (1996), *Cartea sorților* (1999), *Amore, more, ore, re* (2001).

În 2005 a devenit doctor în filosofie cu teza „Imaginarul. Presupoziții ontologice", lucrare editată într-un volum aparte. Şi dacă cărțile de proză artistică le semnează cu numele Niadi Cernica, atunci pe volumele de eseuri despre filosofie îşi pune numele întreg de botez Niadi-Corina Cernica, dorind, probabil, să facă o distincție între pasiunile literare şi preocupările filosofice, determinate, fără îndoială, şi de cele profesionale (este cadru didactic la Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava). Oricum, ele se intercalează, talentul scriitoricesc lăsându-şi amprenta pe tot ce iese de sub penița ei neordinară.

Îi urmăresc evoluția în arta scrisului din anii când era o firavă liceană, şi încă pe atunci am rămas fascinată de maturitatea cugetărilor, de „descoperirile" surprinzătoare ce le făcea din tumultul lecturilor incredibil de serioase pentru o adolescentă. La drept vorbind, nici nu-mi pot imagina că această tânără atât de erudită a fost cândva la vârsta naivă a păpuşilor şi poveştilor. Cu toate că mama ei, cunoscuta publicistă Doina Cernica, este autoarea câtorva cărticele pentru cei mici, de-o fermecătoare sensibilitate, am impresia că Niadi a învățat alfabetul din

tratate de filosofie, născându-se cu numele lui Aristotel sau Platon pe buze. Ori poate, dacă ne dăm frâu liber fanteziei, în făptura ei s-au încarnat spiritul celor două gânditoare din epoca clasică a filosofiei greceşti, Aspasia şi Diotima, pe care le-a descoperit în dialogurile lui Platon, atrăgându-ne astfel atenţia la primele femei-filosof din istoria omenirii.

Am citit undeva că urmaşilor lui Socrate încă mult timp le-a fost ruşine să-şi spună filosofi. Astăzi nu mai există acea smerenie în faţa marilor valori, atingerea de monştrii sacri nemaifiind un sacrilegiu. Cu temeritatea omului care stăpâneşte la perfecţie subiectele tratate, Niadi-Corina Cernica se plimbă prin cele mai sofisticate curente ale gândirii, evidenţiind originalitatea filosofiei lui Plotin, explicându-ne de ce-l iubim pe Nietzsche, întrebându-se cum poate exista paşnic adevărul cu eroarea, descoperind „efectul lui Don Quijote" şi demonstrând prin acest mijloc cum poate fi negat pentru totdeauna un curent literar, punctând motive pentru care cititorii merită raiul, imaginat de Jorge Louis Borges „ca pe o imensă bibliotecă"... Şi fiecare subiect este elucidat într-o formă concisă, în numai o pagină-două, menţinându-ne viu interesul şi încrederea că anume de aceste lucruri avem neapărată nevoie pentru a ne cunoaşte pe noi înşine.

Criticul literar Alex Ştefănescu, într-o amplă cronică publicată în „România literară" din 7 aprilie 2006, atribuie stilului ei proprietăţile sferei: „Ea are o claritate a gândirii şi o proprietate a termenilor care asigură scrisului său caracteristici asemănătoare cu cele ale sferei: minimum de suprafaţă, maximum de cuprindere". Acelaşi notabil exeget, referindu-se la eseul „Despre senzualitate sau despre trupul transfigurat", face o apreciere foarte înaltă, intuind în textul de două pagini premisele unei noi estetici.

Posibil ca această nuanţare s-o fi determinat pe scriitoarea, prof. dr. Lucia Nenati-Olaru, să anunţe prin numele Niadei-Corina Cernica „apariţia unei femei-filosof în contemporaneitate". E prea tare spus? Atât cărţile ei beletristice, cât şi cele de factură ştiinţifică sunt o dovadă elocventă că autoarea îşi merită aprecierile şi că exegeţii nu fac exces de zel. În tot ce scrie, deşi se fereşte să se exprime la persoana întâi, substituind „eul" prin „noi", această tânără, pasionată de o materie ce s-ar părea inutilă pentru epoca noastră ameţită de modernitate, dă dovadă de curaj intelectual, provocându-şi parcă intenţionat cititorii la polemici şi controverse.

De fapt, Niadi Cernica scrie pentru un cititor elevat, cu o cultură vastă, cărţile ei fiind accesibile unei aristocraţii intelectuale ce încă mai respiră astăzi prin orăşelele provinciale. Conştientă, desigur, că materia înaltă nu aduce popularitate, ea, totuşi, îşi urmează constant drumul, neconformându-se artei de consum numai de dragul unei faime efemere. Preocupată de ideea de a-l ridica pe cititor la standardele sale, prin cele 43 de eseuri, incluse în volumul prezentat, autoarea făureşte căi de acces spre fascinaţia unor concepte filosofice. Cartea, scrisă într-un stil concis, de o profundă sobrietate stilistică, ne menţine viu interesul pentru lectură şi poate fi primită şi ca un ghid prin cele mai sofisticate curente ale gândirii. În linii generale, eseurile urmăresc scopul de a clarifica care este

destinul şi rolul filosofiei în mileniul trei. În sens mai îngust, în această carte se poate găsi cheia care deschide cititorului uşa către celelalte cărţi ale autoarei, apărute mai înainte. În orice caz, mi se pare că, pentru a înţelege profunzimea romanelor ei, trebuie să pornim de la aceste eseuri. Astfel, drept călăuză la lectura romanului *În timpul fratelui* ne-ar putea servi eseul *Reevaluarea suferinţei în creştinism*: „Creştinismul valorizează spiritual suferinţa. Durerea nu numai că este acceptată, dar ea este consacrată religios, atât prin textul Evangheliilor, cât şi prin modelul de viaţă pe care îl propune Iisus Hristos". Suferinţa sacrificată, suferinţa văzută ca o participare la patimile Mântuitorului, suferinţa înnobilată de un sens etic – iată una dintre marile revoluţii ale creştinismului. Nu orice durere mântuie, nu orice durere are grandoare; doar durerea investită cu sens, mânuită ca o armă spirituală, trăită simbolic". Vorbind despre creştinism ca despre „o doctrină de sănătate a suferinţei", autoarea arată înţelegerea eronată sau, mai precis, ignorarea totală a acestui mesaj de către lumea contemporană, care „ne obligă aproape la o fericire elementarizată, posibilă numai prin consum, ne culpabilizează boala, bătrâneţea, eventual, urâţenia. Pentru toate există remedii. Nu puţine sunt vocile care declară lipsită de bun simţ afişarea tristeţii, bolii, cheliei, kilogramelor în plus... O nouă suferinţă, trăită singuratic şi în ruşine, se profilează la orizont".

Cu asemenea concluzii şi întrebări îndesate de reverberaţii pentru contemporaneitate autoarea pune ultimul punct aproape la toate eseurile. Alături de cele pur filosofice, volumul cuprinde cugetări captivante şi novatoare, care au ca punct de plecare tendinţe actuale din cultură şi artă („Sincronie şi diacronie culturală", „Fidelităţi şi infidelităţi în cultură" „Sentimentul grec al frumosului în *Portretul lui Dorian Gray*"). Deosebit de atractive sunt eseurile cu mesaj etic, în care autoarea, deşi nu ne impune punctul său de vedere ca adevăr în ultimă instanţă, ne ajută să ne orientăm în labirintul unor noţiuni şi principii morale. În *Psihologia înălţimilor,* bunăoară, numai după ce argumentează diferenţierea dintre gândirea Orientului indic şi chinez şi cea europeană, respectiv dintre conceptele de „psihologie a înălţimilor" şi „psihologie abisală", ne propune să-i împărtăşim convingerea: „Pledez pentru o «psihologie a înălţimilor»... După ce am potolit demonii, poate nu ar fi rău să pornim în căutarea îngerilor!". Iar în *Toleranţă şi adevăr*, făcând o disociere între acestea şi încercând să răspundă la întrebarea cum se împacă umanul cu logica adevărului, se lasă furată de regretul: „Acum când propria mea situare în lume mă obligă la toleranţă (iar situarea mea în lume este modul meu de a concepe adevărul), simt în mine retardul barbar al nostalgiei după adevărul în care credeau cei vechi, un adevăr de care se sprijineau, nu pe care îl sprijineau".

Cred că anume nostalgia de a se sprijini pe adevăr a inspirat-o să apere atât de firesc şi logic prejudecăţile, deoarece şi prejudecăţile au nevoie de apărare şi există un sens în ele. Expunându-şi argumentele, autoarea îşi exprimă pledoaria pentru prejudecăţi şi neagă cu temeinicie prejudecata faţă de ele: „E bine să

ținem, din când în când, la prejudecățile noastre. Din ele, și nu din altceva, este format caracterul nostru, chiar dacă rațiunea, din exces de istețime, vrea să-l dizolve".

Se prea poate că și poziția nihilistă a lumii moderne față de filosofie este o prejudecată, însă nu dintre cele mai necesare, care ne-ar impune valori și ne-ar oferi avantaje. Punctele de vedere polemice, exprimate de Niadi-Corina Cernica, vin să contrazică ignorarea sau ignoranța noastră.

CĂTRE COLABORATORI

Autorii sunt invitați să ne trimită studii originale de istorie, literatură şi istoria culturii, eseuri, opere literare, recenzii ale unor volume publicate sau ale unor reviste, cu precădere despre Bucovina sau aparținând unor autori bucovineni, prezentări de Conferințe ştiințifice sau alte manifestări culturale, precum şi materiale ce se încadrează în celelalte rubrici ale revistei noastre.

Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Studiile sau eseurile vor fi extinse până la maximum 25–30 de pagini şi un rezumat (1–2 pagini) în limba română sau engleză. Materialele se vor culege la calculator în Microsoft Word. Textele dactilografiate vor fi însoțite şi de o dischetă.

Textele sau rezumatele scrise de mână nu vor fi luate în discuție spre publicare.

Autorilor le revine în exclusivitate responsabilitatea pentru conținutul materialelor.

*
* *

Titlul articolelor se va scrie cu litere mari şi va fi urmat de numele autorului şi oraşul de reşedință. Referințele bibliografice se vor face fie prin numere în text, notele necesare fiind aşezate la sfârşitul lucrării în ordinea în care se face trimiterea la ele, fie prin numere încadrate între paranteze rotunde, indicând ordinea în lista bibliografică şi, respectiv, pagina din care s-a extras citatul. Volumul va fi indicat cu cifre latine, în poziția a doua. Vor fi acceptate numai studiile sau articolele care nu au mai fost publicate.

Tehnoredactor: CORNEL CRISTESCU
Corector: CONSTANȚA FILIP

Bun de tipar: 2007
Apărut: 2007

Tipărit la UNIVERSUL S.A.

ISSN 1222-5606